

*Владні інституції
Чернігово-Сіверщини:
ілюстрована історія*

Boyko V., Kazimirov D., Lepyavko S.

**GOVERNMENTAL INSTITUTIONS
OF CHERNIHIV-SIVERSHCHYNA:
THE ILLUSTRATED HISTORY**

Chernihiv – 2014

Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С.

**ВЛАДНІ ІНСТИТУЦІЇ
ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНИ:
ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ**

Чернігів – 2014

УДК 93:35.071.5(477.51)
ББК ТЗ(4УКР – 4ЧЕР)
Б 77

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Українського інституту національної пам'яті
протокол № 8 від 9 серпня 2013 року*

Рецензенти:

Верстюк В.Ф. – доктор історичних наук, професор
Кривошея В.В. – доктор історичних наук, професор

Б 77 **Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С. Владні інституції Чернігово-Сіверщини: ілюстрована історія / В. Бойко, Д. Казіміров, С. Леп'явко /** Сіверський центр післядипломної освіти, Сіверський інститут регіональних досліджень, Український інститут національної пам'яті. – Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2014. – 192 с.

ISBN 978-617-7062-12-6

Видання презентує майже тисячолітній період історії владних інституцій на Чернігово-Сіверщині. Вміщені в альбомі карти, атрибути влади, документи, біографії та інші матеріали у послідовній формі висвітлюють структуру адміністративно-територіальних одиниць, процес становлення органів державної влади та місцевого самоврядування.

Фотоальбом призначений для працівників органів державної влади, посадових осіб органів місцевого самоврядування, викладачів, студентів та широкого кола читачів.

Видання здійснене за фінансової підтримки Представництва Фонду Ганса Зайделя (Баварія, ФРН) в Україні

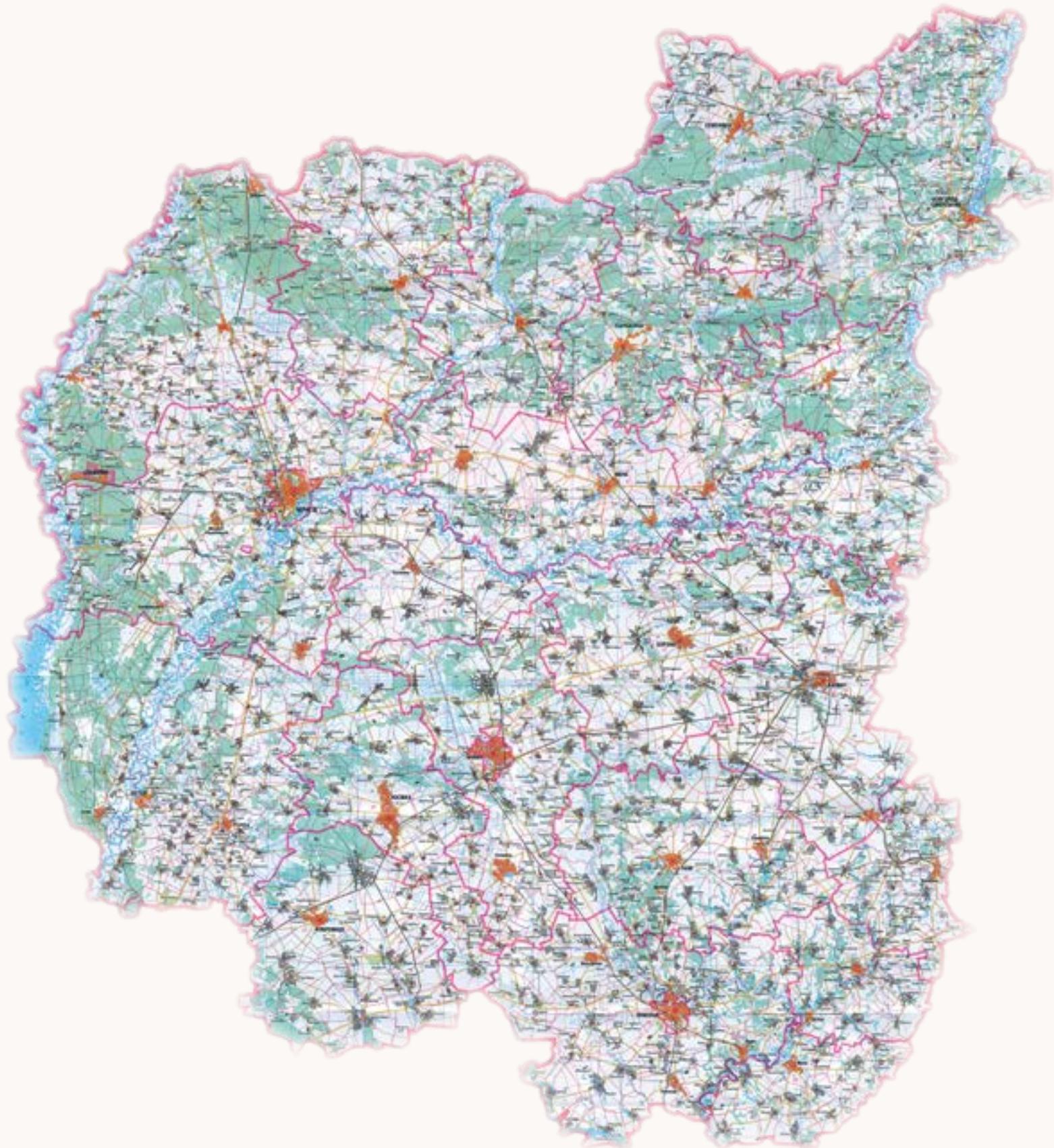
ISBN 978-617-7062-12-6

УДК 93:35.071.5(477.51)
ББК ТЗ(4УКР – 4ЧЕР)

© Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С.
© Сіверський інститут регіональних досліджень
© Сіверський центр післядипломної освіти
© Український інститут національної пам'яті

ЗМІСТ

Передмова	7
I. Князівства Чернігово-Сіверщини (XI – XIII ст.)	9
II. Управління Чернігово-Сіверщиною за Литви, Москви та Польщі (середина XIV – середина XVII ст.)	23
III. Полковий устрій Чернігово-Сіверщини (1648 – 1782).....	31
IV. Сотенний устрій Чернігово-Сіверщини (1648 – 1782 рр.)	41
V. Міське самоврядування Чернігово-Сіверщини (XVII – XVIII ст.)	51
VI. Система управління Чернігівською губернією (1802 – 1917)	61
VII. Земські установи Чернігівської губернії (1861 – 1917)	73
VIII. Міські думи Чернігівської губернії (1785 – 1917)	87
IX. Органи влади Чернігівської губернії часів Української революції (1917 – 1919 рр.)	101
X. Радянсько-партійні владні структури на Чернігово-Сіверщині (1919 – 1941 рр.)	113
XI. Система влади Чернігівської області (1943 – 1990 рр.)	125
XII. Структура органів державної влади та місцевого самоврядування Чернігівщини (1990 – 1996 рр.)	135
XIII. Органи виконавчої влади в Чернігівській області (з 1996 р.)	149
XIV. Міське самоврядування Чернігівської області (з 1996 р.)	161
Іменний покажчик	177
Географічний покажчик	183
Джерела та література	188

ПЕРЕДМОВА

Шановний читачу! Перед Вами видання, що засвідчує тисячолітній розвиток державних та самоврядних інституцій на теренах Чернігово-Сіверщини – історичної землі, яка є однією з основ України. У ньому, відповідно до основних періодів історії України, висвітлюються історія адміністративно-територіального поділу, системи органів місцевої влади та місцевого самоврядування Сіверського краю. На сторінках альбому Ви знайдете чимало нових для себе фактів, виявлених дослідниками протягом останніх двох десятиліть. На нашу думку, вони надто важливі та показові для сучасної України, аби бути предметом виключно їхніх професійних знань, адже мовиться про фундаментальні для нашої держави питання. Представлена книга – не що інше, як спроба поєднання досягнень науковців та практиків на регіональному рівні. Водночас це своєрідний посібник, що стане в нагоді як студенту вишу, так і досвідченому управлінцю.

Понад тисячолітній період існування Чернігово-Сіверщини відзначається довгою і багатою історією державотворення. За давньої Русі то була, фактично, окрема держава-князівство, кордони якої виходили далеко за межі сучасної Чернігівської області та України. Протягом сотень років еволюція Сіверської землі як адміністративно-територіальної одиниці відбувалась за умов її перебування у складі держав із різними територіальним устроєм, системою органів влади та законодавством, а саме: Русі-України, Золотої Орди, Великого князівства Литовського, Московської держави, Речі Посполитої, Української козацької держави – Гетьманщини, Російської імперії, УНР і Української дер-

жави, Радянського Союзу та УРСР, сучасної України. У різні часи Чернігово-Сіверщиною правили або керували особи, які згодом очолювали вищі органи влади відповідних держав. Серед них – великі київські князі Святослав Ярославич, Володимир Мономах, Святослав Всеволодович, великий литовський князь Свидригайло Ольгердович, король Речі Посполитої Владислав IV, українські гетьмани Дем'ян Многогрішний, Іван Самойлович, Павло Полуботок, голова РНК УСРР Панас Любченко та ін.

Кожен новий історичний період, у відповідності до запитів державної влади, вносив чергові зміни до адміністративно-територіального статусу Чернігово-Сіверщини, зумовлював створення нових систем владних структур. Однак значна частина повноважень і функцій місцевих органів влади залишалися незмінними незалежно від державної приналежності і державного устрою. Як переконливо свідчать історичні факти, кожного разу майже всі перетворення і реорганізації більшою чи меншою мірою спирались на вже існуючу територіальну та адміністративну організацію попередньої доби. Так само відбувалась еволюція місцевої владної еліти, більшість представників якої адаптувалась до нових умов, але залишалася носіями місцевих традицій. Тому пропоноване видання дозволяє простежити спадкоємність регіональних адміністративно-територіальних структур і владних інституцій України на прикладі Чернігово-Сіверщини.

Одне з основних завдань сучасного державного будівництва в Україні – побудова європейського типу суспільних відносин. Гортаючи сторінки цього видання

Ви побачите – в розвитку адміністративних інституцій та територіального устрою на Чернігово-Сіверщині як частини України переважали європейські цивілізаційні впливи. В результаті складових взаємовпливів утворювалися оригінальні вітчизняні структури, ефективність яких доводилась щоденною діяльністю. Часом вона тривала протягом століть. Для нас дуже важливе таке спостереження: якщо йшлося про власні, а не нав'язані ззовні стосунки, то складалося доволі гармонійне (хоча й не безпроблемне) поєднання функцій державної влади та самоврядної. Нині державне управління України та її адміністративно-територіальний устрій потребують модернізації, приведення у відповідність до законодавчої й управлінської практики європейських сусідів. Тому звернення до власних (європейських) практик необхідне не лише з точки зору теорії, але й з суто прагматичного погляду. Зміст оприлюднених у книзі матеріалів доводить: в дискусії «ми» і «вони» стосовно приналежності до Європи немає предмету. Ми – частина її простору, звичайно, з притаманними виключно нам аспектами.

Ще одна особливість видання – його форма. Спостережливий читач зауважить: історія адміністративно-територіального устрою в Україні – тема доволі популярна. Проте ще жодного разу вона не висвітлювалася за допомогою переважно візуальних засобів. А це наближає її до ширшого кола читачів та полегшує сприйняття інформації, яка в будь-якому іншому вигляді потребувала б спеціальної підготовки. Численні документи, карти, зображення символіки територіальних одиниць, портрети державних, громадських діячів, фотографії та схеми супроводжуються мінімально необхідним текстом. Поруч – біографії окремих, найвідоміших адміністраторів Чернігово-Сіверщини, що дозволяє побачити владу через

особи керманичів різних епох. В іменному покажчику наводиться перелік найвідоміших адміністраторів, політичних і громадських діячів, пов'язаних з історією владних інституцій Чернігово-Сіверщини.

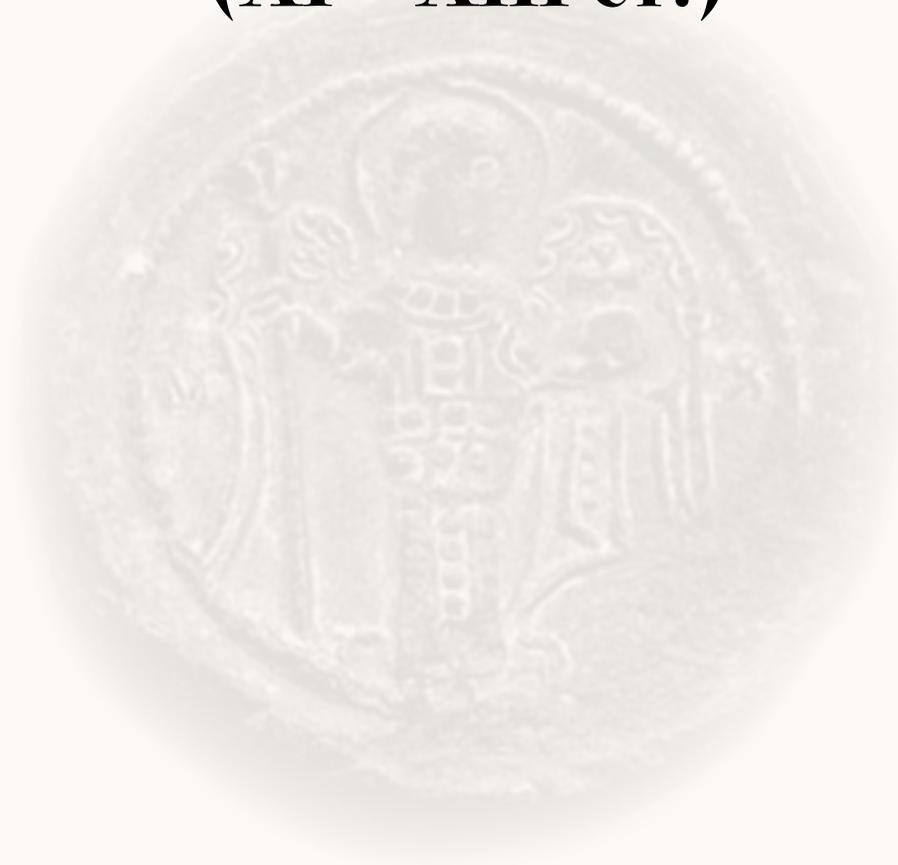
В оформленні альбому використані численні архівні матеріали, фотодокументи та артефакти з фондів Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Центрального державного архіву вищих органів державної влади та управління України (м. Київ), Державного архіву Чернігівської області, Чернігівського обласного музею імені В.В. Тарновського, Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана, Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського, Сосницького краєзнавчого музею імені Ю.С. Виноградського, Чернігівської обласної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка, колекцій В.М. Бойка, Б.С. Додоцького, Д.В. Казімірова, В.М. Кошмала, С.А. Леп'явка, В.М. Половця, Д.В. Силича, С.В. Соломахи, К.І. Ягодовського. Під час опрацювання схем структур місцевих органів влади і самоврядування використовувались напрацювання Р.Б. Воробей, Н.М. Мужикової, А.Ф. Ткачука, карти з праць І.В. Кондратьєва, П.М. Кулаковського, Ю.І. Лози, О.В. Русиної. Окрему подяку за надані консультації та участь у роботі над книгою висловлюємо М.Д. Вересу, В.В. Кривошеї, С.Л. Лаєвському, А.І. Мельнику, В.В. Мельничуку, Я.М. Пилинському, І.В. Розпутенку, І.М. Ситому, М.І. Стрільцю, В.М. Тканку, Л.А. Чабак.

Бажаємо Вам захоплюючого читання та перегляду. Сподіваємося, це спонукатиме до роздумів над моделями розвитку нашої держави та її складових. Так ми зможемо краще зрозуміти самих себе та ствердити своє уявлення про Україну як сучасну європейську країну з давнім і своєрідним корінням.

Розділ I

Князівства Чернігово-Сіверщини

(XI - XIII ст.)

Початки державності на теренах Чернігово-Сіверщини відносяться до періоду Київської Русі. Протягом X – XIII ст. тут існувало одне з найбільших давньоруських князівств – Чернігівське. У період найбільшого розквіту до нього входила вся Чернігово-Сіверська, Муромо-Рязанська землі та володіння Тмутороканського князівства (сучасний Таманський півострів).

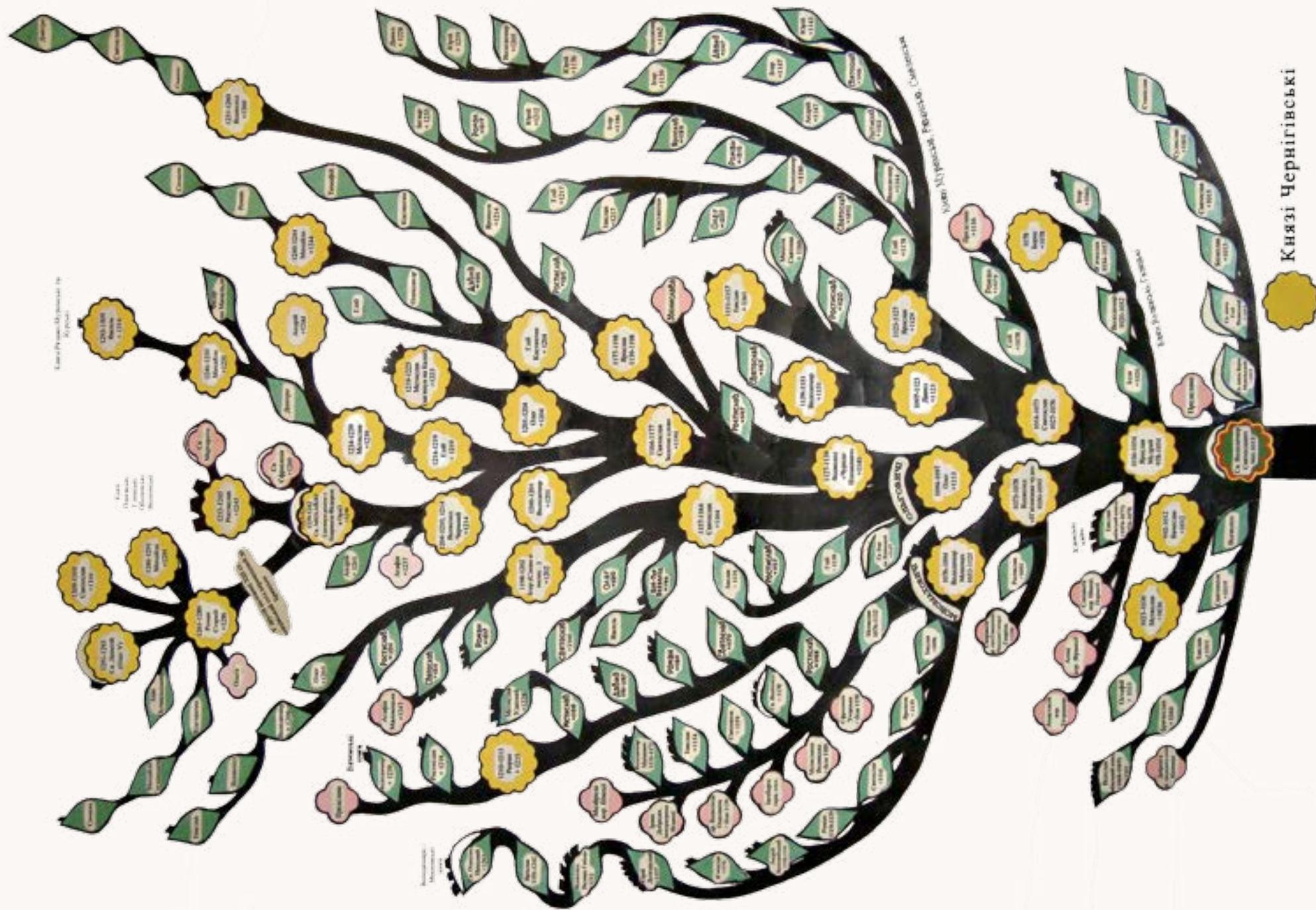
До початку XI ст. князівством керувала місцева племінна старшина та воєводи з Києва, яких присилали великі князі київські для збирання данини, судочинства та оборони краю від зовнішніх ворогів, переважно кочовиків.

Перша згадка про “чернігівський стіл” у “Повісті минулих літ” належить до 1024 р., коли його виборов син київського князя Володимира Святого Мстислав, до цього – князь Тмуторокані. Після його смерті у 1036 р. князівство перейшло під владу Ярослава Володимировича. У 1054 р. чернігівський стіл успадкував його син Святослав.

У 1060 – 70-х рр. між нащадками Ярослава Мудрого тривала міжусобна боротьба спершу за київський, потім – за чернігівський княжі столи. У Чернігові правив Володимир Всеволодович (Мономах) (1076 – 1077, 1078 – 1094), суперником якого був син Святослава – Олег. Спробою припинення міжусобиць став Любецький з'їзд князів (1097),

Срібна оздоба турячого рога (ритона) з кургану Чорна могила. Чернігів (X ст.)

Родовідне дерево князів Давньої Русі

на якому вони ухвалили засади спадкового володіння князівствами: “каждо да держит отчину свою”, тобто князь володіє землями свого батька, не зазіхаючи на володіння сусідів. У межах Чернігово-Сіверщини з’явився другий князівський стіл – новгород-сіверський, згодом – інші уділи, за кількістю князів. На початку XII ст. у Чернігові правив Давид, у Новгороді-Сіверському – Олег Святославич. Ще один Святославич – Ярослав – отримав Муромо-Рязанське князівство, яке пізніше потрапило під зверхність Ростово-Суздальського князівства. Чернігівське князівство було одним із чотирьох у Давній Русі, що мало статус великого князівства.

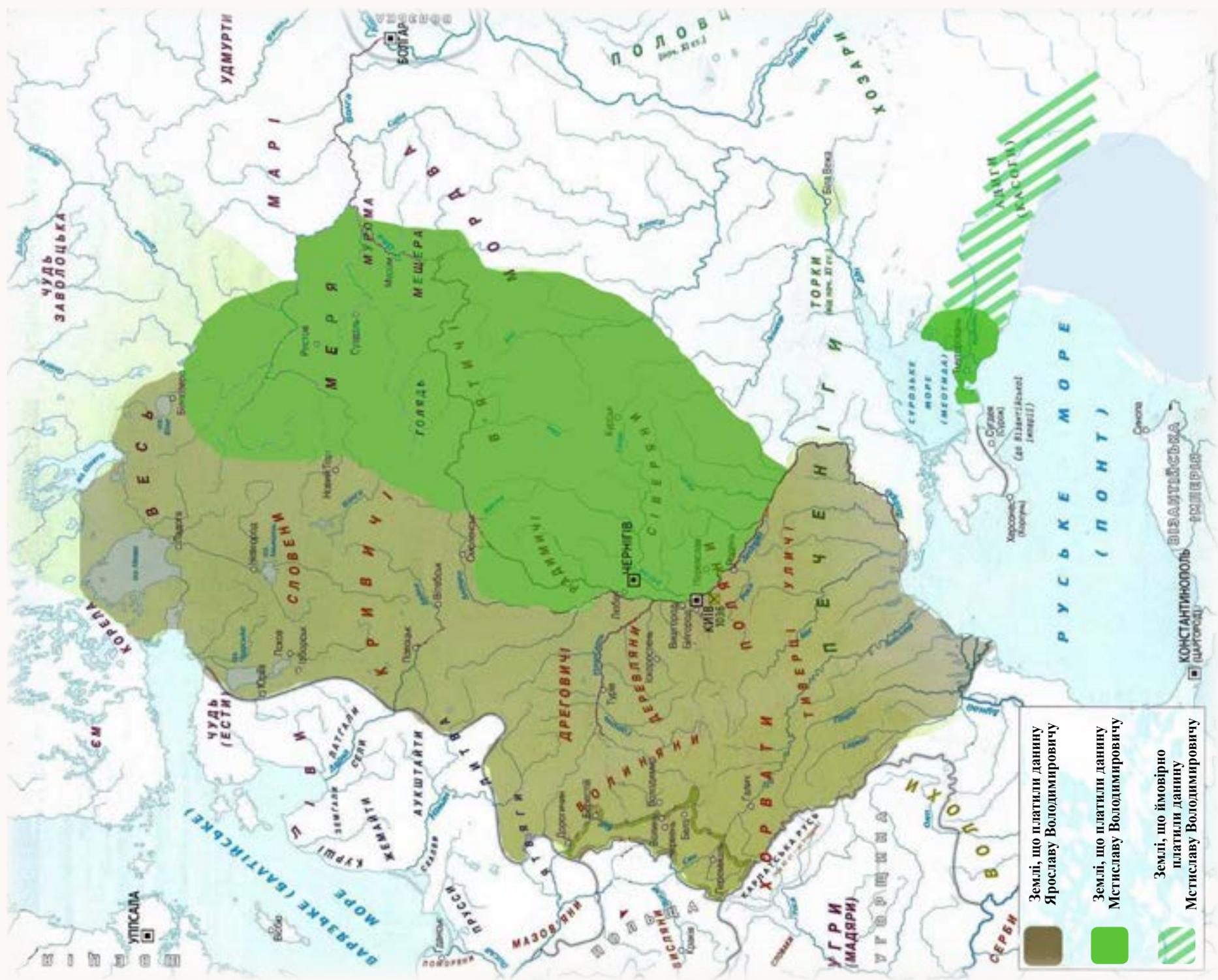
Олег Святославич став засновником найбільшої династії чернігівських князів – Ольговичів. Його нащадки у межах свого роду підтримували напрочуд мирні стосунки один з одним, на відміну від інших князівських династій. З Ольговичами пов’язана перша згадка в літописах про Москву. У 1147 р. суздальський князь Юрій Долгорукий, повертаючись з походу на Великий Новгород, запросив на гостину свого союзника і родича – новгород-сіверського князя Святослава Ольговича: “Прийди до мене, брате, на Москов”. У Москві Юрій, за словами літописця, “дав гостеві обітницю сильну” (банкет).

У межах князівств князі уособлювали вищу законодавчу, виконавчу та судову владу. Вони призначали місцеву адміністрацію, збирали податки, очолювали військо, провадили зовнішню політику тощо.

У своїй діяльності князі спиралися на військову силу – дружину. Юридично влада князів була майже необмеженою. Фактично її обмежували традиції поведінки володаря, інші князі і, дуже рідко, піддані. При князях постійно діяли князівські ради, що виконували функції дорадчих органів.

Князі Ярослав та Мстислав Володимирович ділять Русь по Дніпру після Лиственської битви 1024 р.
(мініатюра “Радзивілівського літопису”)

Давньоруська держава в період правління князів Ярослава (1015 – 1054) та Мстислава (1024 – 1036) Володимировичів (за В. Бойком та Д. Казіміровим на основі матеріалів із сайту www.litoprys.org.ua)

Сюди входили воєначальники, бояри, церковні ієрархи та заможні жителі міст.

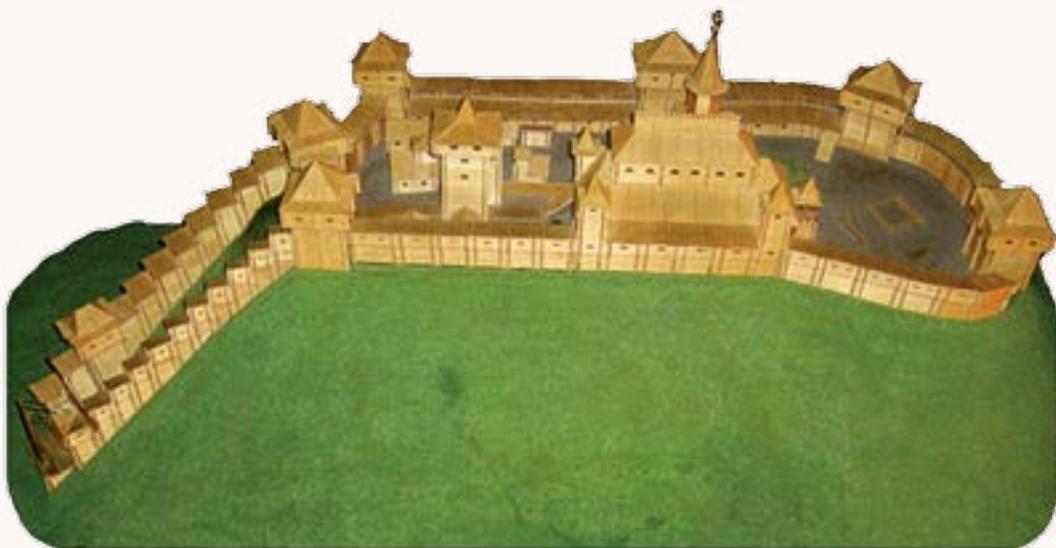
Повноважним представником князя в столиці князівства був тисяцький, котрий відав судом та командував міським ополченням – тисячею. Територія князівств поділялася на волості, якими керували уповноважені посадники. Вони відали збором податків, судочинством, обороною території.

З подальшим розподілом земель Чернігівського князівства між нащадками Ольговичів і Давидовичів особливого значення набувають князівські з'їзди – сними. Чернігівські сними згадуються у 1180, 1195, 1206 рр. Вони стосувалися участі князівства у загальноруських подіях, питань наділення волостями та інших внутрішніх справ.

Демократичним елементом у системі органів влади князівств було віче – збори вільних мешканців головного міста князівства. Певною мірою це прообраз місцевого самоврядування, але на основі традиції, а не писаного права. Вони скликалися для вирішення питань війни та миру, запрошення князя на престол, а інколи – на знак протесту проти князівської політики. У **1139 р.** жителі Чернігова змусили чернігівського князя Всеволода Ольговича припинити усобицю, що загрожувала черговим розоренням міста, й укласти мир зі своїм противником – київським князем Ярополком, який підійшов до міста з великим військом.

*Чернігово-Сіверська земля у другій половині XI – XII ст.
(за О. Зайцевим)*

Любецький замок (XII – XIII ст.), реконструкція Б. Рибаківа

Структура управління князівством

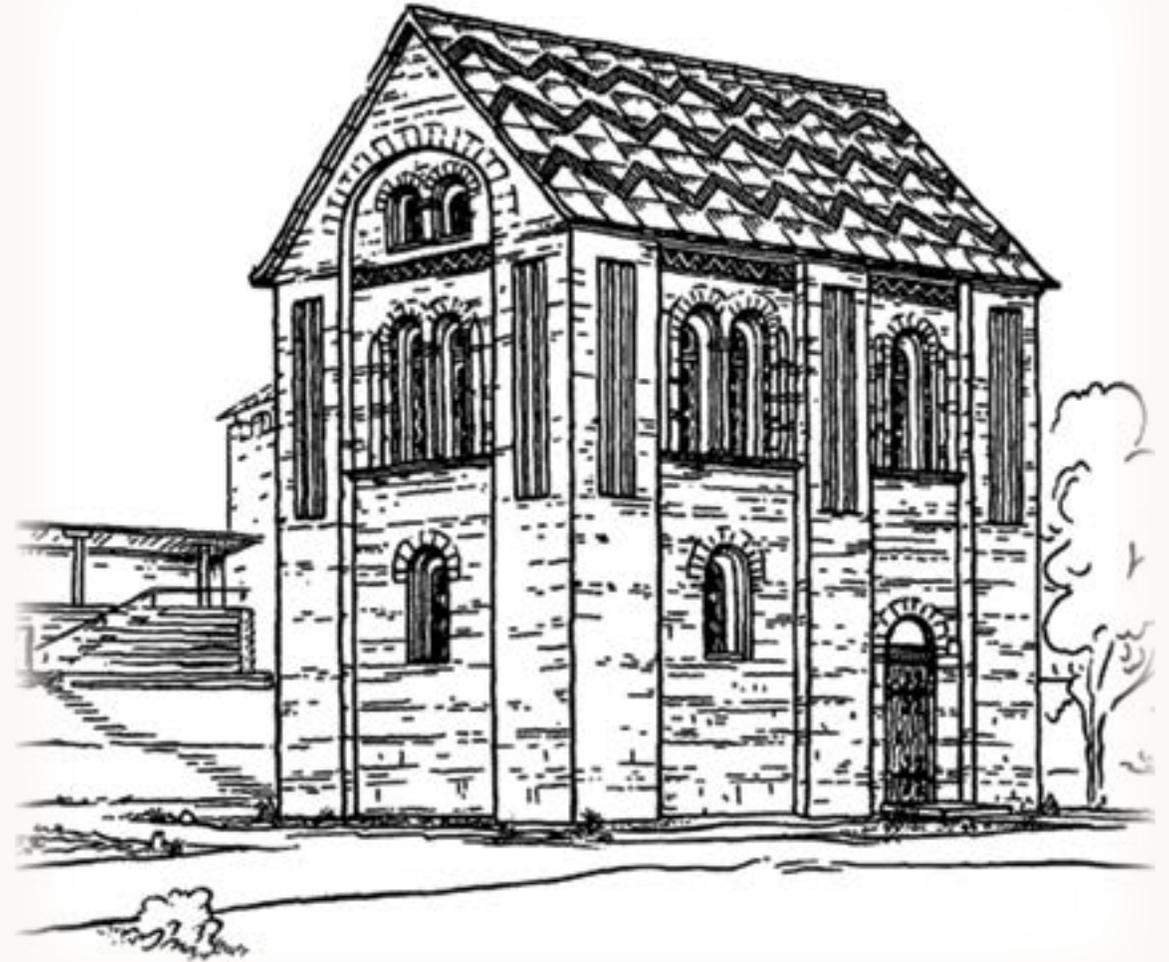

У рік 6605 [1097] 1. Привели Свѣтополк [Ізяславич], і Володимир [Всеволодович], і Давид Ігорович, і Василько Ростиславич, і Давид Свѣтославич, і брат його Олег і зібралися [в городі] Любечі, щоб владнати мир. І говорили вони один одному, кажучи: “Пощо ми гвѣймо Руськѣю землю, самі проти себе звадѣ маючи; А половці землю нашу розносять і ради є, що межі нами війна донині. Відтепер з’єднаймося в одне серце і обережімо Руськѣю землю. Кожен хай держить отчину свою: Свѣтополк — Кнѣвъ Ізяславѣвъ. Володимир — Всеволодѣвъ [удѣл]. Давид, і Олег, Ярослав — Свѣтославѣвъ [удѣл]. [іншим хай вѣдѣть] городи, які їм роздав Всеволод: Давидові — Володимир. двом Ростиславичам: Перемишль — Володареві, а Терековль — Василькові”.

(“Літопис Руський”)

Князь Святослав Ярославич з родиною, мініатюра з "Ізборника Святослава" (1073)

Князівський терем у Чернігові (XI ст.), реконструкція М. Холостенка

Гривня чернігівського типу (XII ст.)

Ймовірна монета (або печатка) князя Мстислава Володимировича (поч. XI ст.)

Печатка князя Святослава Ярославича (1054 – 1073)

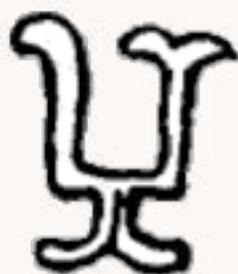
Печатка князя Олега Святославича (1094)

Змійовик князя Володимира Мономаха (XI ст.)

Знак князя Мстислава Володимировича

Знак чернігівського князя Олега Святославича

Знак на грошовій гривні, знайдений поблизу Чернігова (XII ст.)

Знак князя св. Миколи Давидовича (Святоші)

Чернігівський (з 1073 р. — київський) князь Святослав Ярославич хвалиться своїми багатствами перед німцями (1075)

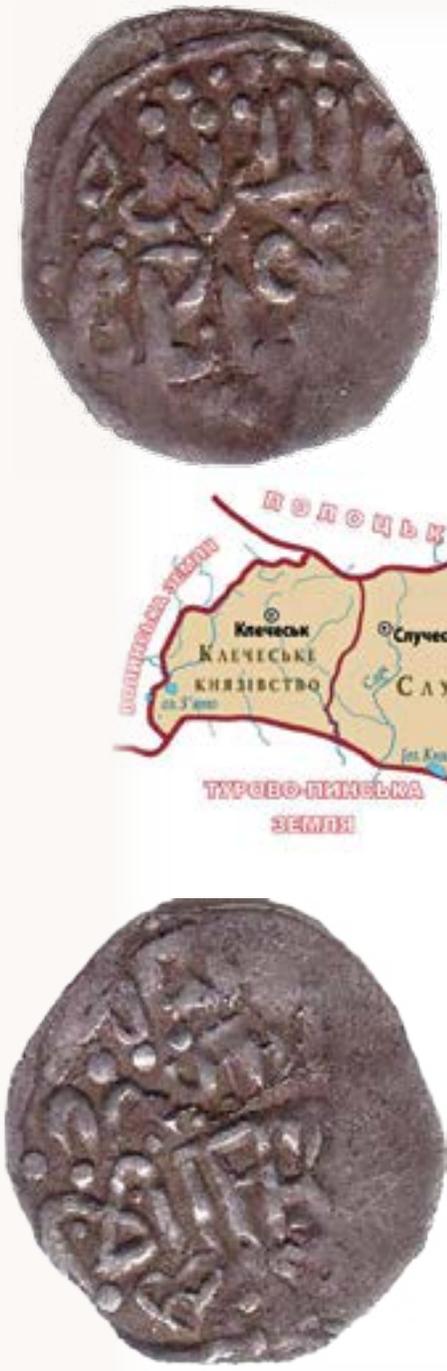
Військо Ігоря Святославича захоплює половецькі вежі (1185)

Військо Володимира Мономаха палить Чернігів (1078)

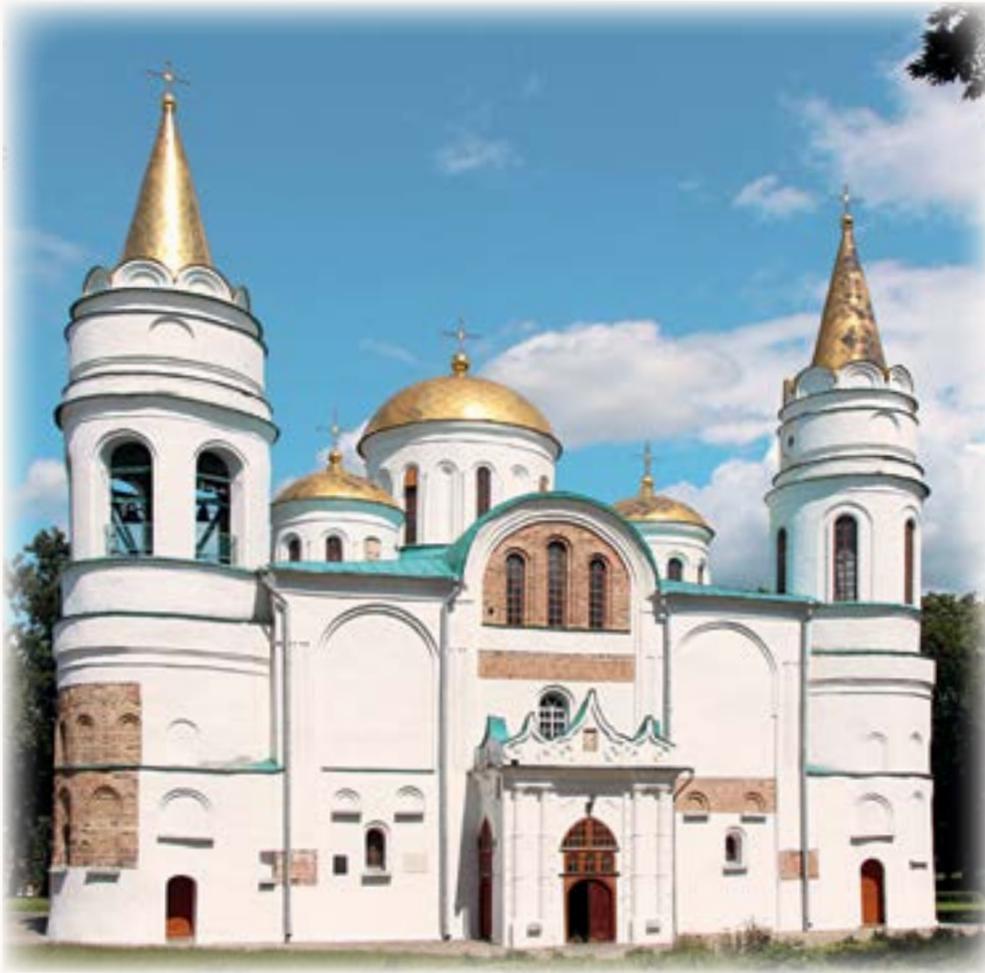

Князівський з'їзд (1110)

Монети Новгород-Сіверського князівства

Чернігово-Сіверська земля на початку XIII ст. (за Ю. Лозю)

Спасо-Преображенський собор (Чернігів, XI ст.)

У першій половині XIII ст. Чернігівське князівство розпалося на дрібні уділи (волості). Водночас велась запекла боротьба чернігівських князів за Київ і Галич. У 1223 р. під час битви з татарами-монголами на Калці загинув чернігівський князь Мстислав Святославич.

18 жовтня 1239 р. Чернігів захопили монгольські орди на чолі з ханом Менгу. Тодішній чернігівський князь Михайло Всеволодович урятувався втечею до Угорщини.

Собор Бориса і Гліба (Чернігів, XII ст.)

Чернігівські князі, щоб правити на своїх землях, повинні були їздити до хана Золотої Орди та отримувати ярлик (грамоту на право князувати). Під час таких відвідин Орди у 1246 р. загинув князь Михайло Всеволодович. Частина населення Чернігівського князівства відійшла на північ, у брянські ліси. Останні чернігівські князі сиділи у Брянську і називались чернігівськими і брянськими. Панування Золотої Орди, хоч і було в регіоні номінальним, зберігалось до переходу земель Чернігово-Сіверщини до складу Великого князівства Литовського.

“Св. благовірний князь Михайло Чернігівський в Орді у ставці Батия”, художник В. Смірнов

Князі Чернігово-Сіверщини

МСТИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ (≈983 – 1036)

Перший відомий чернігівський князь. Син київського князя Володимира Великого, тмутороканський князь (990/1010-1034/1036). У 1024 р. Мстислав прийшов з Тмуторокані до Чернігова, переміг брата Ярослава у битві під Лиственном. Після укладеного у 1026 р. миру залишився князем у Чернігові, а Ярослав – у Києві. Чернігівське князівство стає могутньою державою, розвиваються архітектура, мистецтво, ремесла та місцеве літописання. Заклав Спасо-Преображенський собор у Чернігові, де був похований у 1036 р.

ОЛЕГ СВЯТОСЛАВИЧ (р.н. невід – 1115)

Князь володимирський (1074-1077), тмутороканський (1083-1115), чернігівський (1097) і сіверський (1097-1115). У 1077 р. після смерті батька одержав Володимир-Волинський. У 1078 р. разом з Борисом В'ячеславичем захопив Чернігів, зазнав поразки від князів Всеволода та Ізяслава Ярославичів у битві на Нежатиній ниві. З 1079 р. був на засланні на о. Родос. Вів тривалу боротьбу з князями Святополком Ізяславичем, Всеволодом Ярославичем та Володимиром Мономахом. За рішенням Любецького з'їзду 1097 р. отримав Новгород-Сіверське князівство. Похований у Спаському соборі в Чернігові.

СВЯТОСЛАВ ЯРОСЛАВИЧ (1027 – 1076)

Чернігівський князь у 1054-1073 рр. Отримав Чернігів за заповітом батька Ярослава Мудрого у 1054 р. Разом з братами Ізяславом та Всеволодом фактично утворив триумвірат для спільного управління землями Русі, був одним із авторів збірки законів "Правда Ярославичів" (1072). Прагнув перетворити Чернігів на центр православ'я, завершив будівництво Спасо-Преображенського собору, сприяв заснуванню Єлецького монастиря (1060). У 1068 р. розбив військо половців під Сновськом (сучасний Седнів). У 1073-1076 рр. князував у Києві. Похований у Чернігові.

ВОЛОДИМИР ВСЕВОЛОДОВИЧ (МОНОМАХ) (1053 – 1125)

Чернігівський князь у 1076-1077 та 1078-1094 рр. Син київського князя Всеволода Ярославича та доньки візантійського імператора Костянтина IX Мономаха Марії, засновник князівської династії Мономаховичів. Протягом 15 років (до 1093 р.) разом з батьком правив Руссю. Від його імені переміщував князів з одного міста до іншого, провадив загальноруську зовнішню політику. За чернігівський стіл воював з двоюрідним братом Олегом Святославичем, якому поступився Черніговом у 1094 р. Потім княжив у Переяславі, вів активну боротьбу проти половців, ініціював Любецький з'їзд 1097 р. Був київським князем у 1113-1125 рр., уклав "Статут про різі", який увійшов до складу "Руської Правди".

ІГОР СВЯТОСЛАВИЧ (1151 – 1201)

Новгород-Сіверський князь у 1180-1198 рр., головний герой "Слова о полку Ігоревім". Син Святослава Ольговича. У 1169 р. брав участь у поході князя Андрія Боголюбського на Київ. Влітку 1171 р. розбив орди половецьких ханів Кончака і Кобяка під Переяславом. Новгород-Сіверський князь з 1180 р. Провадив традиційну для Ольговичів політику співробітництва з половцями, ухилився від походів проти них у 1183 та лютому 1185 рр. Однак, бажаючи слави, у квітні 1185 р. організував на половців похід, зазнав від них поразки у битві на р. Каялі (1185 р.). Посів княжий стіл у Чернігові у 1198 р. після смерті Ярослава Всеволодовича.

МИХАЙЛО ВСЕВОЛОДОВИЧ (1179 – 1246)

Син київського князя Всеволода Святославича Чермного, князь переяславський (1206). Чернігівський князь у 1224-1226 та 1243-1246 рр. У 1230-х рр. вів боротьбу з Данилом Галицьким, Володимиром Рюриковичем та Ярославом Всеволодовичем за Галич і Київ. У 1238 р. – київський князь. Під час монголо-татарської навали шукав підтримки в Угорщині та Польщі. Приблизно у 1241 р. повернувся до Києва. Був князем київським та чернігівським. Загинув разом зі своїм боярином Федором у ставці хана Батия у 1246 р. Невдовзі канонізований православною церквою.

Розділ II

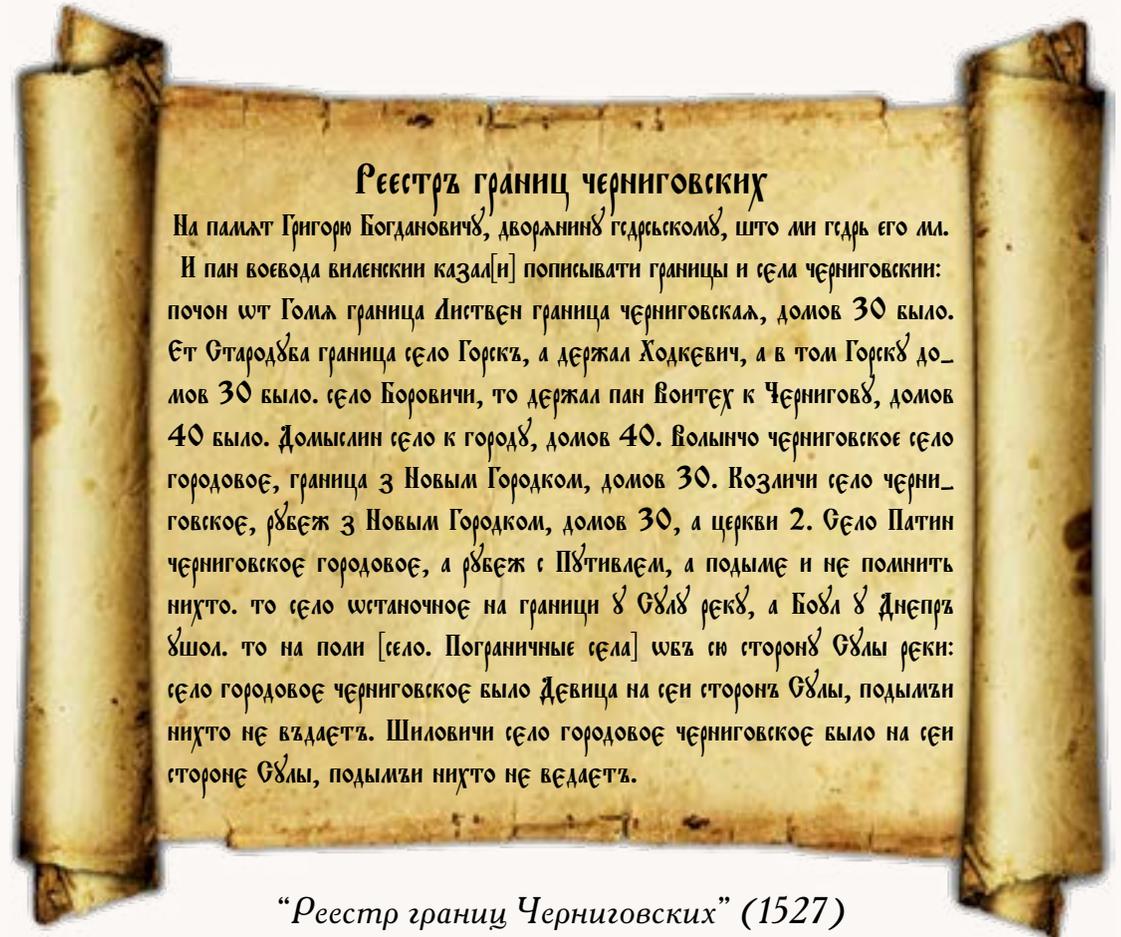
Управління Чернігово-Сіверщиною за Литви, Москви та Польщі

(середина XIV – середина XVII ст.)

Сіверщина на поч. XVI ст.,
("Память", 1527), за О. Русіною

"Реєстръ границъ Черниговскихъ" (1527)

Печатка князя
Свидригайла
Ольгердовича
(поч. XV ст.)

Печатка князя
Дмитра Корибута
(XIV ст.)

У середині XIV – XV ст. чернігово-сіверські землі входили до складу Великого князівства Литовського. Впродовж 1355 – 1356 рр. їх опанував литовський князь Ольгерд Гедимінович, звільнивши тим самим з-під влади Золотої Орди. Центрами удільних князівств Чернігово-Сіверщини залишались Чернігів, Новгород-Сіверський, Брянськ, Стародуб.

Порівняно з давньоруською добою значних змін в управлінні не відбулось. Приєднуючи нові землі, литовські князі керувалися принципом: "Ми старого не рушимо, а нового не вводимо".

Монета, що ймовірно карбувалася за Свидригайла Ольгердовича (1408)

Московські стрільці (XVI ст.)

Московські "діти боярські" (поч. XVI ст.)

Про верховну владу князя:

Всі обивателі Великого князівства Литовського тим одним правом писаним і від нас даним повинні бути суджені. Наперед, Ми, Господар, обіцяємо і шлюбujemo під цією присягою, котру вчинили всім обивателям всіх земель держави нашої, Великого князівства Литовського, що всіх панів-рад, духовних і світських, панів хоругвовних, шляхтці, міста і всіх підданих наших, і всіх станів, що слухаються цієї держави, починаючи від вищого стану аж до нижчого, цими одними правами і артикулами, що в цьому ж Статуті нижче записані і від нас дані, судити і розслідувати маємо. Так само іноземці-заграничники Великого князівства Литовського, приїжджі і яким-небудь звичаєм привулі люди цим самим же правом повинні бути суджені, і на тих урядах, де хто виступить.

(Статут Великого князівства Литовського, 1588 р., розд. 1, Артикул 1)

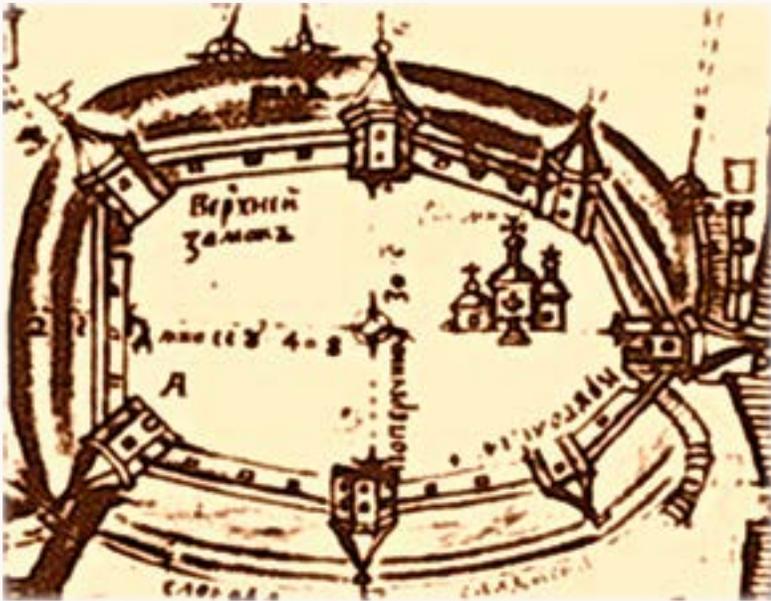
Герб Чернігівського воєводства (1635 – 1648)

У Чернігові та Новгороді-Сіверському правили князі литовської династії Гедиміновичів. Першим відомим із них був Дмитро Ольгердович, брянський, трубчевський та чернігівський князь (1372). Потім у Чернігові князував Свидригайло Ольгердович – виразник інтересів української та білоруської православної знаті. У північних уділах правили місцеві князі з династії Ольговичів. Вони володіли своїми землями “з руки” великого князя литовського за умови сплати щорічної данини та надання військової допомоги в разі необхідності.

У 1503 р., внаслідок війни між Литвою та Московською державою, більшість земель Чернігово-Сіверщини перей-

шла під контроль останньої. З 1530-х рр. у замку Чернігова знаходились московські “служилі люди” – стрільці та “діти боярські”. Наприкінці XVI ст. їх налічувалося близько тисячі чоловік на чолі з двома-трьома воєводами. Чернігів став прикордонним військовим поселенням, життя якого зосереджувалося довкола замку-фортеці. Найбільшим містом Сіверської землі на той час був Путивль.

На початку XVII ст. Чернігово-Сіверщина зіграла помітну роль у подіях московської Смути. У 1604 р. Лжедмитрій I (видавав себе за сина царя Івана Грозного) за підтримки польсько-литовських та козацьких військ зайняв царський престол у Москві. Перед тим, у листопаді 1604 р.,

Чернігівський замок (XVII ст.)

на його бік перейшов Чернігів та інші міста Сіверщини. У знак подяки за підтримку Лжедмитрій I надав їх жителям значні пільги, тому тут, навіть після загибелі, його вважали своїм царем.

У 1618 р., за умовами Деулінського перемир'я, Чернігово-Сіверщина перейшла від Московської держави до складу Речі Посполитої. У 1620 р. утворене Сіверське князівство, адміністратором якого став Владислав Ваза, син короля Сигізмунда III.

У 1635 р. польський сейм прийняв "Ординацію Чернігівського воєводства", яке утворювалось замість Сіверського князівства. Воєводства складали основу адміністративно-територіального устрою Речі Посполитої. Цивільне та військове управління регіоном

Чернігівське воєводство у 30 – 40-х рр. XVII ст.
(за П. Кулаковським)

Структура управління Чернігівським воєводством

*Урядники Речі Посполитої XVII – XVIII ст. Реконструкція
(Краків, 11.11.2008)*

здійснював воєвода. Він очолював посполите рушення, головував на місцевих сеймиках, наглядав за цінами тощо. Його помічиком був каштелян, який очолював городську (замкову) округу та її військову залогу. З інших чиновників (земських урядників) відомі судді, писарі, скарбник, підчаший, хорунжий, підкоморій, стольник, підстолій, городничий (городський староста), ловчий, чашник та мечник. Першим чернігівським воєводою став польський магнат Мартин Калиновський.

Важливим елементом управління регіону було зібрання місцевої шляхти – сеймик. Через нього шляхта брала участь в управлінні державою. На сеймиках обирались воєводи, посли на сейми Речі Посполитої, яким шляхта надавала спеціальні інструкції-накази з власними вимогами. Залежно від мети скликання та питань,

що розглядалися, сеймик міг бути передсеймовим, реляційним, депутатським, елекційним. Сеймик виступав переважно як представницький орган, що не мав жодної адміністративної влади на місцях та у сфері судочинства. У сеймиках брала участь вся шляхта воєводства незалежно від майнового стану та віросповідання (шляхетська демократія).

В адміністративному відношенні територія воєводства поділялася на староства та повіти. На чолі староств стояли старости, які уособлювали всю повноту державної влади на місцях для простонародних верств населення. Поділ на повіти був запроваджений для поліпшення судочинства і шляхетського самоврядування. У кожному з них діяли сеймики, городський, земський і підкоморський суди. Останні займалися розмежуванням кордонів шляхетських володінь.

Шляхта Речі Посполитої (XVII ст.)

На посади земського судді, підсудка, писаря та підкоморія сеймики визначали по чотири претенденти. Одного з них король затверджував на відповідній посаді. Чернігівське воєводство поділялося на Чернігівський та Новгород-Сіверський повіти.

Воєводство та його органи влади проіснували до 1648 р. та були ліквідовані на початку Національно-визвольної революції (1648 – 1676 рр.). Однак аж до Третього поділу Речі Посполитої (1795 р.) в її владних структурах вживалася назва “Чернігівське воєводство”, а шляхта отримувала вже не існуючі реально земські уряди чернігівського воєводи, каштеляна, підкоморія та ін. Правлячі кола Речі Посполитої сподівалися на повернення земель Чернігово-Сіверщини, для управління якими вони завжди мали сформовану земську ієрархію.

Władysław IV, z łaski Bożej król Polski, wielkie księże Litewskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmorskie, Inflanckie, Smoleńskie, Czernihowskie, a Szwedzki, Gotski, Wandalski dziedziczny król. Oznajmy tym listem naszym wobec y każdemu osobna, komu to wiedzieć należy. Doniesł do wiadomości naszej królewskiej y przełożył nam wielmożny Adam z Brusłowa Kisiel, kasztelan Kijowski, starosta Nosowski, iż przy oddaniu Trubecka carowi Moskiewskiemu, czerncy zakonnicy monastyrza Trubeckiego, których było wkupie kilkadziesiąt braci, mając fundacją starożytną od kniazia Trubeckich, tych tam dobre dziedzicow y cztery tysiące złotych roczney intraty, nam y Rządy zupełney dotrzymując wiary y niechając być innego pana, ieno naszym bogomodlczani y tę fundacją swoją y monastyr, budynki, prace, krescencyle y cokolwiek in fundo było, przy czym wszystkim car Moskiewski deklarował się ich zachować całe y iestże nowa dote tam ten monastyr zostać (sic), wszystko to zostawiary do pomienionego wielmożnego kasztelana Kijowskiego, commissarza koronnego naszego do granic Moskiewskich przyszedłszy supplicowali, aby za nimi do maiestatu naszego supplicował, aby im gdziekolwiek miejsce na manastyr okazane było, wołają, iesliby na seymie, da Pan Bog przyszedłszy nie miała być iaka recompensa ym od nas y Rzeczypospolitey uczyniona emancipatsji (sic) suffragijs żyć pod nami niteli pod carem Moskiewskim, zaczym pomieniony wielmożny kasztelan Kijowski w lennych dobrach swoich własnych w trakcie Kisielgrodzkim y Mianiskim przy racce Demie, gdzie dawny monastyr kiedyś za Moskwę był w przewozu Mazakowskiego, dawszy im receptaculam, supplicował do maiestatu naszego, abyśmy porwolili onemu to tam miejsce na przyjęcie tych czerncow zakonników y na manastyr, gdzie by oni wiecznie panu Bogu służąc y za dostojenstwo nasze majestat jego święty błagając, żywot swoy zakonny prowadzić mogli, conferowac y ustąpić. My tedy etramque uznając pietatem y tych zakonników, że iako symowie szczyzny y wierni poddani nasi woleli przy nas zstawać, y wielmożnego kasztelana Kijowskiego, że w własnych dobrach swych tych recept, którym służenie rzecz pospolita nadgrodeć za ich fundacją uczynic powinna, a przytym, iż się to na chwałę Bożą dzieie, na którą ordynaryją tych dobre od Moskwy receperowanych primam sortem ich conservavit. Za radą panow senatorow, przy boku naszym na ten czas będących, ceusens nasz na to daliśmy y pozwolimy, iż cokolwiek odricki gruntu swego pomieniony wielmożny kasztelan Kijowski temu manastyrzowi mogą tego consensu naszego y z iak u xiąg którychkolwiek, to przy tym manastyrze ma zostawać całe y niezaruszenie na potomne czasy. Na co dla lepszey wiary ręką podpisywamy się, pieczęć koronną przycinając roszkaralismy. Dany w Warszawie, dnia XXVIII miesiąca septembra, roku panskiego MDCXLII, panowania królestw naszych Polskiego XIV, a Szwedzkiego XV roku.

Władysław rex.

*Текст грамоти короля Речі Посполитої
Владислава IV київському каштеляну
Адаму Киселю на облаштування
Максаківського монастиря
(28.09.1642)*

Адміністратори Чернігово-Сіверщини

**СВИДРИГАЙЛО
ОЛЬГЕРДОВИЧ**
(≈1370 – 1452)

Син великого литовського князя Ольгерда. До 1402 р. – вітебський, подільський князь. Перед 1408 р. – брянський князь. У 1419 р. отримав у держання Чернігів, Новгород-Сіверський та Трубчевськ. У 1430-1435 рр. – великий князь литовський, користувався підтримкою руської знаті. Вів боротьбу за незалежність Литви від Польщі, у 1435 р. усунений від влади Сигізмундом Кейстутовичем. Взамін отримав у володіння Волинь, зберігши титул великого князя.

ВЛАДИСЛАВ IV ВАЗА
(1595 – 1648)

Король Речі Посполитої у 1633-1648 рр., син Сигізмунда III. Під час Смути в Московській державі у 1610 р. проголошений її царем. У 1620 р. призначений адміністратором земель Смоленщини та Сіверщини. На коронаційному сеймі 1633 р. наполіг на затвердженні “Диплома для православних”, яким легалізувалася православна церковна ієрархія. Однак прийнята на сеймі 1638 р. “Ординація Війська Запорозького” значною мірою спричинила початок Національно-визвольної революції у 1648 р.

ЛЖЕДМИТРІЙ I
(? – 1606)

Вважається, що він був збіглим дяком Московського Чудова монастиря Григорієм Отреп'євим. У 1601 р. у Польщі видав себе за вбитого сина царя Івана IV Грозного – Дмитра. У 1604 р. здобув московський престол за підтримки польсько-литовських та козацьких військ. Надав значні привілеї населенню Чернігово-Сіверщини. У 1606 р. проти нього була організована змова на чолі з воєводою Васи́лієм Шуйським. Під час повстання Лжедмитрія вбили.

**АДАМ-МЕФОДІЙ
ГРИГОРОВИЧ КИСІЛЬ**
(1600 – 1653)

Представник київської шляхти. Навчався у Замойській академії, брав участь у битвах під Цецорою (1620), Хотиним (1621), у Смоленській війні 1632-1634 рр. У 1633 р. – чернігівський підкоморій, з 1639 – чернігівський, згодом – київський каштелян, сенатор Речі Посполитої. У 1648 р. – брацлавський, з осені 1649 р. – київський воєвода. З початку Визвольної революції у 1648 р. – дипломат, активний учасник з боку Речі Посполитої у переговорах із представниками гетьмана Б. Хмельницького. Намагався примирити козацтво з польською владою. Меценат, фундатор монастирів на Чернігівщині.

**ОЛЕКСАНДР
ПІСОЧИНСЬКИЙ**
(сер. 1580-х рр. – 1645)

Виходець з волинської шляхти, навчався у Краківській академії, Вюрцбурзькому університеті. З 1631 р. став сенатором та кам'янецьким каштеляном. Під час Смоленської війни – організатор військових акцій проти московських військ на Сіверщині, брав участь у переможній битві військ Речі Посполитої під Смоленськом (1634). За привілеєм Владислава IV від 22 жовтня 1632 р. став новгород-сіверським старою, де набув значних маєтностей. У 1635-1645 рр. – київський каштелян і польський сенатор.

**МАРТИН
КАЛИНОВСЬКИЙ**
(≈1605 – 1652 рр.)

Походив з подільської шляхти. У 1628-1633 рр. був кам'янецьким підкоморієм, із 1633 р. – королівський ротмістр. У 1633 та 1635 рр. – посол на сеймі від Брацлавського воєводства. У 1633-1648 рр. відомий як чернігівський староста, у 1635-1652 рр. – чернігівський воєвода. Вів боротьбу за цю посаду з Адамом Киселем. У 1646 р. став польним коронним гетьманом. Загинув у 1652 р. у битві під Батогом, коли його армія була розбита козацьким військом під проводом гетьмана Б. Хмельницького.

Розділ III

Полковий устрій
Чернігово-Сіверщини
(1648 – 1782)

*Печатка
Прилуцького
полкового суду*

Карта полків Чернігово-Сіверщини

З початком Національно-визвольної революції під проводом гетьмана Б. Хмельницького у 1648 р. на території Чернігово-Сіверщини було ліквідовано адміністративно-територіальний устрій та органи влади Речі Посполитої. Замість них запроваджувалася система інституцій козацької держави з офіційною назвою Військо Запорозьке. У їх основі лежала самоврядна організація козацького війська з розподілом на полки та сотні, що виникла ще за часів Речі Посполитої як альтернатива шляхетському самоврядуванню. Навесні-влітку 1648 р. формуються Чернігівський, Ніжинський та Прилуцький полки. Станом на 1649 р. Чернігівський полк налічував 8, Ніжинський – 9 та Прилуцький – 21 сотню. Ніжинський полк згодом став найбільшим у Гетьманщині (станом на 1654 р. – 22 сотні). У 1663 р. із його складу виокремлений Стародубський полк (8 сотень), полковий центр якого знаходився у м. Стародуб (тепер районний центр Брянської області).

У другій половині XVII ст. на теренах Чернігово-Сіверщини також недовго існували Борзнянський (1648 – 1649; 1654 – 1655), Ічнянський (1648 – 1649), Новгород-Сіверський (1653 – 1654), Остерський (1650) та Сосницький (1648 – 1649; 1663 – 1668) полки. Після 1672 р. у межах сучасної Чернігівської області опинилася більша частина Київського полку з центром у м. Козелець.

Управління полком здійснював полковник. Він мав широке коло адміністративних, військових, судових та фінансових повноважень, командував відповідним військовим підрозділом, розпоряджався земельним фондом, розподіляючи земельні угіддя між старшиною та козаками як плату за несення військової служби.

Полковник (XVIII ст.)

Структура управління полком

Писар (XVIII ст.)

Хорунжий Чернігівського полку (1650-ті рр., за С. Шаменковим)

Полковник організував фінансову справу, керував збором податків до військового скарбу та залишався вищою інстанцією в судовому процесі. Повноваження полковника у земельних, фінансових та судових справах ставили під його контроль також міське населення та господарство, що давало змогу втручатися у внутрішні справи міст.

У середині XVII ст. обрання полковника здійснювалося козацьким товариством полку. Попередньо кандидатів у полковники обирали козаки кожної сотні. Потім із них відбиралися претенденти на полковництво вже на полкових зборах. Після приїзду гетьманських уповноважених на загальній раді полку відбувалися вибори його очільника.

Печатка, пернач та універсал чернігівського полковника Павла Полуботка

Полковником ставав той, чиє прізвище полкова старшина та представники від сотень вигодували найголосніше.

З часом вибори та позбавлення полковника влади все більше залежать від волі гетьманів. Вони прагнули централізувати свою владу, тому часто ставили на посади людей зі свого оточення або родичів. Засобом підпорядкування полковників служили гетьманські інструкції, де обумовлювалися їх права та обов'язки. Завдяки такій політиці гетьманів посади полковників почали перехо-

дити у спадок від батьків до синів. Утворювалися місцеві династії полкових урядовців, які тримали владу в полках протягом кількох десятиліть.

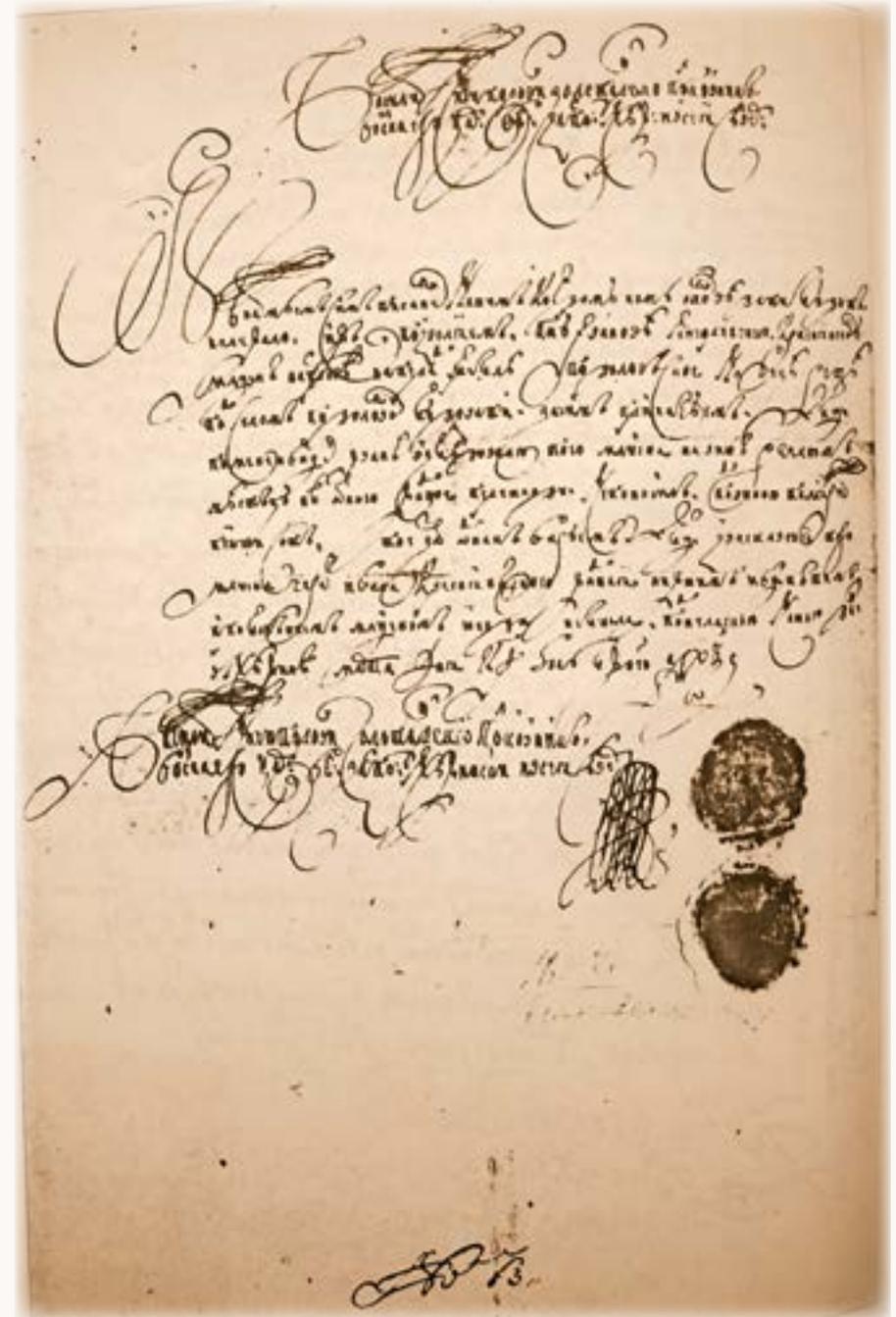
У XVIII ст. виборність полковників зійшла нанівець остаточно. Полковники призначалися гетьманами, (потім – царським урядом) з числа трьох претендентів, представлених старшиною та козаками певного полку. Про призначення нового полковника повідомлялося в полк. У визначений день збиралася рада, на яку прибував

новообраний полковник та уповноважені від Генеральної військової канцелярії (далі – ГВК). Зачитувався відповідний універсал чи указ, полковник отримував полковий прапор (значок), пернач, печатку та литаври.

Після поразки Івана Мазепи полковниками почали призначати російських офіцерів, що мало послабити владу гетьмана. За субординацією вони ставилися вище, ніж керівники інших полків. При цьому відправлялися у відставку “недостойные”, старі або хворі старшини. У другій половині XVIII ст. росіянами була більшість полковників Чернігово-Сіверщини.

За відсутності чинного полковника (військовий похід, тимчасовий від'їзд, усунення з посади або смерть) його обов'язки виконував наказний полковник. Він призначався гетьманом або ГВК з полкової старшини чи сотників. Термін повноважень наказного полковника міг тривати від кількох місяців до кількох років. Наказний полковник також призначався командиром військового загону полку у поході.

В управлінні полком полковник спирався на полкову старшину – обозного, писаря, суддю, осавулів та хорунжих. Він очолював полкову канцелярію, діловодством у якій завідував писар. Йому підлягали 10 – 16 канцеляристів. Обозний відав полковою артилерією, постачанням полку і частіше від інших старшин був наказним полковником у військових виправах. Осавули вели козацькі реєстри, дбали про бойову підготовку та обмундирування козаків. Двоє хорунжих оберігали полкові прапори – корогву та значок (малий полковий прапор). Суддя разом із полковником очолював полковий суд. Також до полкових урядників відносилися городовий отаман, гармаші, полкові музики, сторожа, осавульчики та інші служителі.

Універсал ніжинського полковника
Василя Золотаренка (1663)

*Будинок чернігівської полкової канцелярії
(Чернігів, 1690-ті рр.)*

Впродовж другої половини XVII ст. Чернігово-Сіверщина була осередком бурхливого військово-політичного життя. У 1649 – 1653 рр. козаки та інші жителі Чернігівського та Ніжинського полків обороняли північні кордони Гетьманщини від литовських військ Я. Радзивілла, згодом воювали у Білорусі. У 1663 – 1664 рр. вони протистояли військам польського короля Яна Казимира під час його Лівобережного походу. Наприкінці XVII – XVIII ст. козацькі підрозділи брали участь у війнах Росії зі Швецією, Польщею, Туреччиною та Кримським ханством. На Чорній раді під Ніжином у 1663 р. був обраний гетьман Лівобережжя Іван Брюховецький. На наступних радах

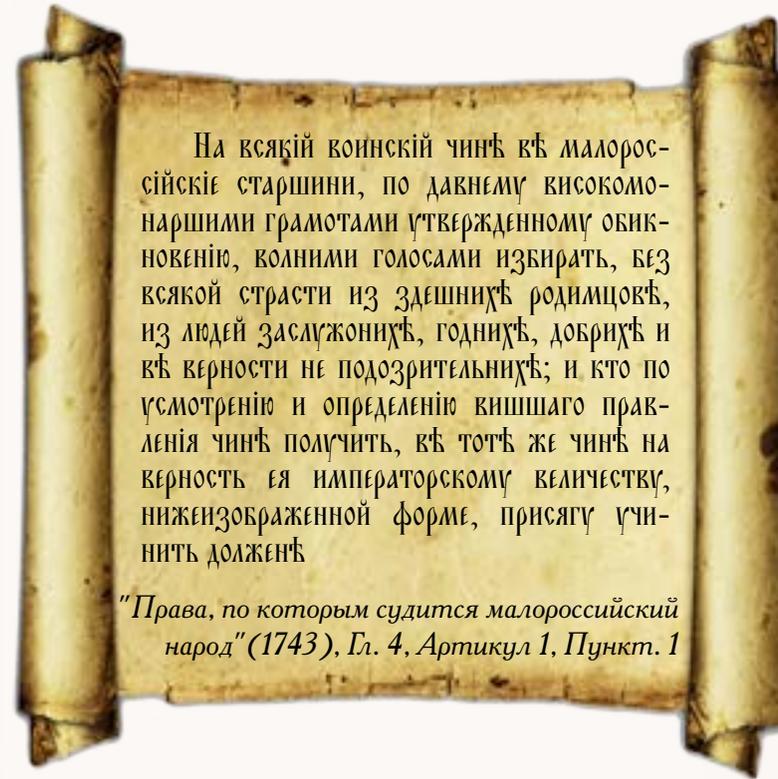
*Будинок канцелярії Київського полку
(м. Козелець, 1756 – 1765 рр.)*

гетьманами обирались чернігівські полковники Д. Многогрішний (1668), І. Самойлович (1672), а потім – К. Розумовський (1750). На території Ніжинського полку знаходились столиці Гетьманщини: Батурин, з 1708 р. – Глухів.

Станом на 1764 р. на Чернігово-Сіверщині існували Київський (11 сотень), Ніжинський (22 сотні), Прилуцький (11 сотень), Стародубський (12 сотень) та Чернігівський полки (18 сотень). Вони були ліквідовані указом Катерини II від 16 вересня 1781 р., яка остаточно знищила автономну Українську козацьку державу. На територію полків поширювалися загальноімперські централізований адміністративно-територіальний устрій та система органів влади.

Козацький старшина (XVIII ст.)

На всякій воинській чинѣ вѣ малорос-
сійскіє старшини, по давньому високомо-
наршими грамотами утвержденному обик-
новенію, волними голосами избирать, без
всякой страсти из здешнихъ родимцовѣ,
из людей заслужонихъ, годнихъ, добрихъ и
вѣ верности не подозрительныхъ; и кто по
усмотренію и определенію вишшаго прав-
ленія чинѣ получитъ, вѣ тотѣ же чинѣ на
верность ея императорскому величеству,
нижеизображенной форме, присягу учи-
нить долженѣ

"Права, по которымъ судится малороссийскій
народъ" (1743), Гл. 4, Артикул 1, Пункт. 1

Садиба Павла Полуботка у Чернігові
(з "Абрису" 1706 р., нині — адміністративна
будівля військового шпиталю)

Панна старшинського роду (XVIII ст.)

Полковники Чернігово-Сіверщини

Ніжинський полк

1. Шумейко Прокіп (1648 – 1650)
2. Лихвиненко Василь (1650)
3. Сухиня Лук'ян (1650 – 1652)
4. Золотаренко Іван Ничипорович (1652 – 1655)
5. Золотаренко Василь Ничипорович (1655 – 1656; 1659 – 1663)
6. Гуляницький Григорій (1656 – 1659; 1664 – ?)
7. Гвинтовка Матвій Микитович (1663 – 1667)
8. Мартинович Артем (1667 – 1668)
9. Сірко Іван (1668 – ?)
10. Рябуха Матвій Матвійович (? – 1668 – ?)
11. Мартинович Артем (1667 – 1668)
12. Золотаренко Євстафій Васильович (? – 1669 – ?)
13. Уманець Пилип Іванович (1669 – 1674)
14. Борсук Марко Іванович (1674 – 1677)
15. Жураківський Яків Михайлович (1678 – 1685)
16. Непрах Ярема Яхневич (1686 – 1687)
17. Забіла Степан Петрович (1687 – 1694)
18. Обидовський Іван Павлович (1695 – 1701)
19. Жураківський Лук'ян Якович (1701 – 1718)
20. Толстой Петро Петрович (1719 – 1727)
21. Хрущов Іван Семенович (1727 – 1742)
22. Божич Іван Пантелеймонович (1742 – 1746)
23. Кочубей Семен Васильович (1746 – 1751)
24. Розумовський Петро Іванович (1753 – 1771)
25. Жураківський Андрій Якович (1772 – 1782)

Стародубський полк

1. Рославець Петро Іванович (1659 – 1663; 1668 – 1672; 1673 – 1676)
2. Плотник (Терник) Іван Якович (1663 – 1665)
3. Острянин Олександр (Лесько) (? – 1665 – 1667)
4. Небаба Михайло (1666 – 1667)
5. Шумейко (Шумка) Сава (1672 – 1673)
6. Олексійович Тиміш (1676 – 1678; 1687 – 1689)
7. Мовчан Федір Лук'янович (1678)
8. Коровка-Вольський Григорій (1678 – 1680)
9. Самойлович Семен Іванович (1680 – 1685)
10. Самойлович Яків Іванович (1685 – 1687)
11. Миклашевський Михайло (1689 – 1702; 1705 – 1706)

12. Скоропадський Іван Ілліч (1706 – 1708)

13. Жоравка Лук'ян Іванович (1709 – 1719)

Заступники полковників

14. Кокошкін Леонтій (1723 – 1724)
15. Пашков Ілля Іванович (1724 – 1728)
16. Правління: Єсимонтовський Опанас, Галецький Семен, Максимович Степан (1728 – 1730)
17. Дуров Олександр Іванович (1730 – 1734)
18. Радищев Опанас Прокопович (1734 – 1741)
19. Максимович Федір Дмитрович (1741 – 1756)
20. Борсук Яким Якимович (1757 – 1759)
21. Правління: Дублянський Олександр, Миклашевський Петро (1759 – 1761)
22. Граф Карнович Степан Юхимович (1762 – 1763)
23. Князь Хованський Юрій Васильович (1763 – 1769)
24. Миклашевський Михайло (1769 – 1780)
25. Завадовський Яків Васильович (1780 – 1782)

Чернігівський полк

1. Бут Григорій (? – 1648 – ?)
2. Небаба Мартин (1648 – 1651)
3. Подобайло Степан Данилович (1651 – 1654)
4. Абрамович Іван (Попович) (1654 – 1657)
5. Силич Іоанікій (1657 – 1663)
6. Миколаєнко Трохим (Отрох) Ничипорович (1663 – 1664)
7. Красна Башта Тихін (1664 – 1665)
8. Ігнатович (Многогрішний) Дем'ян (1665 – 1668)
9. Самойлович Іван (1668 – 1669)
10. Лисенко Іван Якович (1669 – 1671)
11. Ігнатович (Многогрішний) Василь (1671 – 1672)
12. Болдаковський Василь Семенович (1671)
13. Дунін-Борковський Василь Касперович (1672 – 1685)
14. Самойлович Григорій Іванович (1685 – 1687)
15. Лизогуб Яків Кіндратович (1687 – 1698)
16. Лизогуб Юхим Якович (1699 – 1704)
17. Полуботок Павло Леонтійович (1704 – 1723)
18. Богданов Михайло Семенович (1723 – 1735)
19. Ізмайлов Володимир Васильович (1737 – 1748)

20. Божич Іван Пантелеймонович (1748 /1749 – 1762)

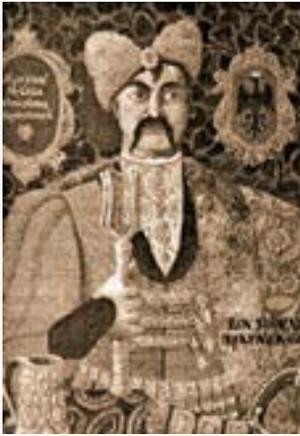
21. Милорадович Петро Степанович (1762 – 1782)

Київський полк (XVIII ст.)

1. Мокієвський Костянтин Михайлович (1691 – 1708)
2. Коровка-Вольський Григорій Карпович (1708 – 1712)
3. Танський Антін Михайлович (1712 – 1731)
4. Танський Михайло Антонович (1734 – 1747)
5. Капніст Василь (1750)
6. Дараган Юхим Федорович (1751 – 1766)
7. Шаула Андрій Якович (? – 1769 – 1770 – ?)
8. Безбородько Олександр (1774 – 1779)
9. Лукашевич Лука (1779 – 1782)

Прилуцький полк

1. Шкурат-Носач (Мельниченко) Іван (? – 1648 – ?)
2. Кисіль Федір (? – 1649 – ?)
3. Скраєнко Федір (? – 1649 – ?)
4. Носач Тимофій Іванович (1649 – 1650)
5. Воронченко Яцько (1652 – 1657; 1658)
6. Сомко Яким (1652)
7. Дорошенко Петро (1657 – 1659)
8. Терещенко Федір (1659 – 1661; 1662)
9. Горленко Лазар (1661; 1664 – 1668; 1672 – 1677; 1693 – 1708)
10. Чернявський Дмитро (1662 – 1663)
11. Пісоцький Данило (1663 – 1664)
12. Щербина-Кошовий Іван (1668)
13. Маценко Іван (1669 – 1671; 1677 – 1678)
14. Горленко Лазар (1672 – 1677; 1679 – 1680; 1680 – 1687)
15. Стороженко Іван (1687 – 1692)
16. Горленко Дмитро (1692 – 1708)
17. Ніс Іван (1708 – 1714)
18. Галаган Гнат (1714 – 1739)
19. Галаган Григорій Гнатович (1739 – 1764)
20. Тарнавський Іван (1772)
21. Горленко Петро (1773)
22. Якубович Олександр (1773 – 1782)

**НЕБАБА
МАРТИН**

(? – 1651 р.)

Військовий діяч Національно-визвольної революції 1648-1657 рр., соратник гетьмана Б. Хмельницького. Чернігівський полковник (1648-1651), учасник Пилявецької битви 1648 р. На початку 1649 р. – наказний гетьман лівобережних полків. У 1651 р. – один із організаторів оборони Сіверщини від наступу військ литовського князя Я. Радзивілла, командував військовим угрупованням з кількох полків. Загинув у битві під м. Лоевом, неподалік сучасних Ріпок.

**ГУЛЯНИЦЬКИЙ
ГРИГОРІЙ**

(? – 1675)

Ніжинський полковник (1656-1659), виходець з волинської шляхти. Сподвижник гетьмана І. Виговського. У 1657-1658 рр. брав активну участь у придушенні повстань М. Пушкаря та Я. Барабаша. Як наказний сіверський гетьман командував Ніжинським, Прилуцьким та Чернігівським полками, брав участь у Конотопській битві 1659 р. Після відставки І. Виговського склав полковничий пернач, перейшов на Правобережжя, підтримував гетьмана Ю. Хмельницького.

**ЛИЗОГУБ
ЯКІВ КІНДРАТОВИЧ**

(? - 1698)

Чернігівський полковник (1687-1698). Спершу згадується як козак Гельмязівської сотні Перейславського полку. Канівський полковник (1666-1669), був посланцем гетьмана І. Брюховецького у Москві. Перейшов на Лівобережжя у 1674 р., мешкав у Конотопі. Став чернігівським полковником за підтримки І. Мазепи. Як наказний гетьман, керував штурмом турецької фортеці Азов у 1696 р. Жертвував значні кошти на церковне будівництво у Чернігові, спорудив будинок полкової канцелярії.

**ГОРЛЕНКО
ДМИТРО ЛАЗАРЕВИЧ**

(1660 – 1731)

Знатний козацький старшина, прилуцький полковник (1692-1708), сподвижник гетьмана І. Мазепи. У 1705 р. – наказний гетьман на чолі козацьких полків у Північній війні. У 1708 р. разом із гетьманом Мазепою уклав договір зі шведським королем Карлом XII. Після смерті Мазепи – один із кандидатів на гетьманство поряд з Пилипом Орликом і Андрієм Войнаровським. У 1711 та 1713 рр. брав активну участь у походах мазепинців на Правобережну Україну. Повернувся до Гетьманщини у 1731 р.

**ДУНІН-БОРКОВСЬКИЙ
ВАСИЛЬ КАСПЕРОВИЧ**

(1640 – 1702)

Полковий чернігівський сотник (?-1669-1672), чернігівський полковник (1672-1687). Походив зі шляхетського роду Дуніних, прийняв православ'я та вступив на козацьку службу після Андрусівської угоди 1667 р. Брав участь у змовах проти гетьманів Д. Многогрішного та І. Самойловича. На його кошти відреставровані чернігівський Спасо-Преображенський собор, П'ятницька церква та Єлецький монастир. У 1687-1702 рр. обіймав посаду генерального обозного. Герой чернігівських легенд.

**ПОЛУБОТОК
ПАВЛО ЛЕОНТІЙОВИЧ**

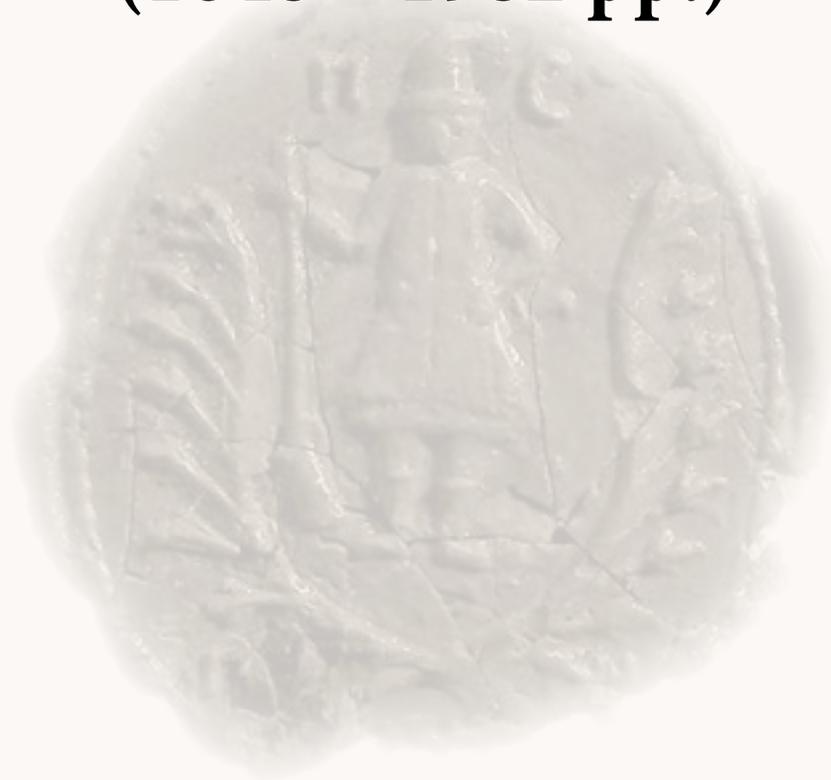
(1660 – 1724)

Чернігівський полковник (1706-1723). Один з претендентів на гетьманську булаву після антиросійського виступу гетьмана І. Мазепи у 1708 р. Провадив активну господарську діяльність. У 1721 р. очолював 10-ти тис. козацький корпус під час будівництва Ладозького каналу. Після смерті гетьмана І. Скоропадського у 1722 р. обраний наказним гетьманом. Захисник прав козацької України. У листопаді 1723 р. за наказом царя Петра І заарештований у Санкт-Петербурзі, помер у Петропавлівській фортеці.

Розділ IV

Сотенний устрій Чернігово-Сіверщини

(1648 – 1782 рр.)

Чернігівська полкова сотня (1718),
з видання — “Присяга Чернігівського полку 1718 року” (2011)

Територія полків Гетьманщини у військово-адміністративному відношенні розподілялася на сотні. Вони співвідносилися з відповідними підрозділами козацького війська. Формування сотень розпочалося з початком Національно-визвольної революції у 1648 р. Адміністративні центри сотень знаходилися у містах, містечках та великих селах. При полкових центрах могло бути кілька сотень. Наприклад, у Ніжинському полку з десяти сотень станом на 1649 р. шість мали назву ніжинських. Кількість сотень у полках була різною (7 – 22). Вони відрізнялися одна від одної площею, кількістю населених пунктів та чисельністю мешканців (від 5 до 15 тис. чол.). Кордони сотень теж були нестабільними.

Столичні сотні (Батуринська, потім – Глухівська) і так звані “засеймські сотні” (Воронізька, Коропська, Кролевецька, Новомлинська та Ямпільська) підлягали безпосередньо гетьману. Козаки цих сотень становили окремий військовий підрозділ для охорони гетьмана.

Вся повнота влади у сотні належала сотнику. На підпорядкованій йому території сотник виконував адміністративні, військові та судові функції. До його обов’язків входило оприлюднення та виконання указів з полкової канцелярії, проведення ревізій населення, описів майна, засвідчення заповітів, записів про купівлю-продаж та інші операції з земельними володіннями та нерухомим майном. Він організовував збір податків, відправлення провіанту на потреби армії, робітників на будівництво фортець тощо.

Печатка Батури́нської сотні (1757)

Печатка Роїської сотні (1751 – 1779)

Печатка воронізького сотника (1689)

Печатка крале́вецького сотника (1700)

Печатка Стольненської сотні (1756 – 1781)

Печатка менського сотника (1720)

Печатка Почепської сотні (1693)

Печатка Слабінської сотні (1756 – 1781)

Печатка Чернігівської сотні (1750 – 1769)

Печатка Синявської сотні (1764 – 1781)

Печатка Веркіївської сотні (1782)

Печатка Глухівської сотні (1746)

*Печатка Ніжинської другої
полкової сотні (1782)*

*Печатка Попівської сотні
(1782)*

*Печатка чернігівського
городового отамана Мартина
Половецького (1698)*

*Печатка почепського
городового отамана Кирила
Яковлевича (1687)*

*Печатка канцеляриста
Роїської сотні Петра Пасевича
(1758)*

*Печатка козака Ніжинського
полку Василя Велентя
(1777)*

*Печатка парафіївського
козака Іллі Василенка
(1783)*

*Козацький перстень-печатка
Городнянської сотні
(поч. XVIII ст.)*

Сотник командував козацьким підрозділом сотні, відповідав за її боєздатність, відігравав ключову роль у розгляді судових справ на території сотні. Фактично він мав необмежену владу, що відкривало широкий простір для різного роду зловживань та власного збагачення. В ос-

новному це проявлялося у встановленні незаконних податків на свою користь, захопленні козацьких та селянських земель та махінаціях з обмундируванням козаків. Посада сотника була також гарним "стартовим майданчиком" для подальшого просування по службі.

У другій половині XVII ст. сотника обирали із середовища місцевої старшини або заслужених козаків. Громада висувала кандидата та повідомляла про це полкове керівництво. У визначений день у сотенному містечку збиралась рада, на яку з полкового уряду приїздив уповноважений (частіше – осавул). На раді оголошувалося ім'я обраного сотника, який отримував знак своєї влади – “корогву” (сотенний прапор). Водночас відібрання “корогви” означало позбавлення сотника посади. За звичаєм новообраного сотника “окривали шапками”. Сотника та сотенну старшину затверджував на посадах гетьман.

Проте вже з кінця XVII ст. виборність сотників поступово стає формальною. Все частіше їх призначає безпосередньо гетьман, згодом – царський уряд. Сотенна старшина лише рекомендувала трьох претендентів на вибір. На теренах Чернігово-Сіверщини, як і в Гетьманщині загалом, з'явилося чимало сотницьких династій. Іноді посада сотника передавалася від батька до сина у спадок протягом кількох десятиліть. За півстоліття уряд сотника могли обіймати 3 – 4 представники однієї родини. Сотник міг перебувати на своїй посаді до 25 років. За понад 130 років існування полково-сотенного устрою окремо взяту сотню очолювали 15 – 25 сотників. Зі своїх посад вони звільнялись дуже рідко, як правило, у випадку невдоволення ними ви-

Структура сотенного правління

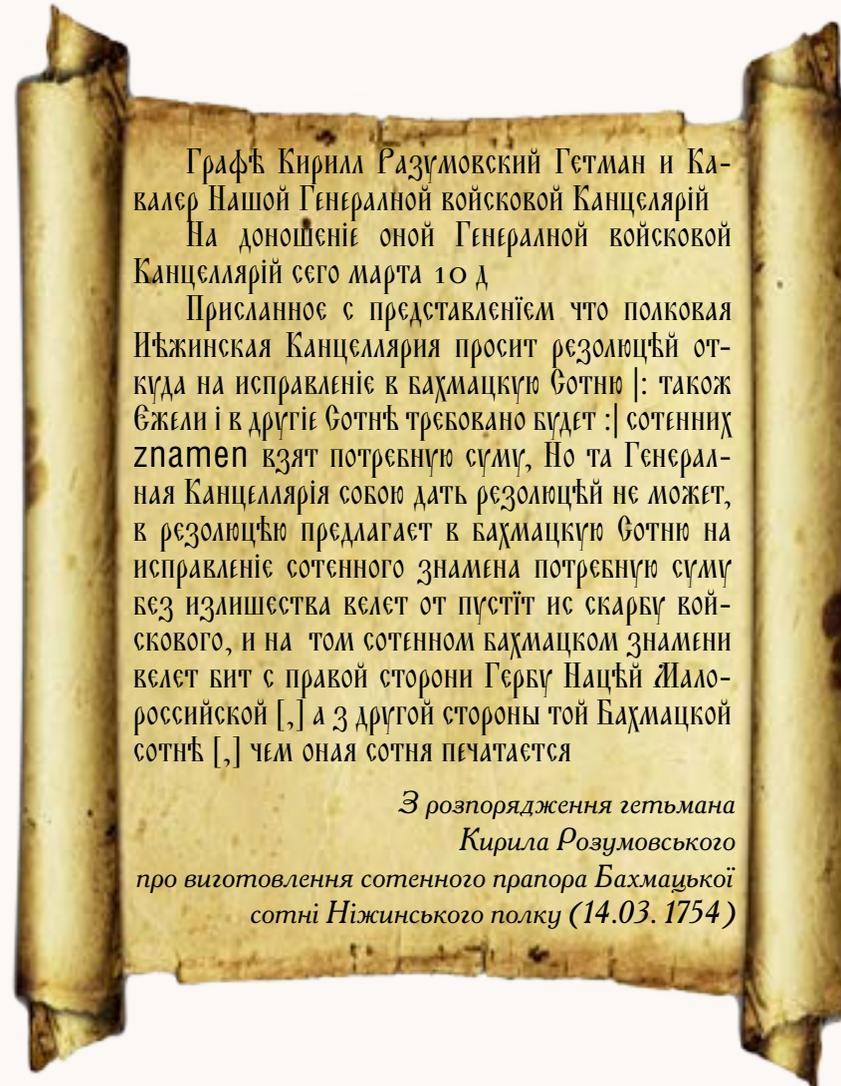

щого керівництва та інших надзвичайних ситуацій. Сотника міг усунути полковник, гетьман або царський уряд.

У керівництві сотнику допомагала сотенна старшина у складі городового отамана, писаря, осавула та хорунжого. Їхні функції були такі ж, як у відповідних полкових старшин. Писар завідував сотенною канцелярією, у діловодстві йому допомагали 1 – 2 підписки. Осавул та хорунжий займались навчанням та спорядженням козацького підрозділу. З числа сотенної старшини призначався наказний сотник, який був командиром козацького загону сотні під час військових походів. До сотенного уряду могли відноситися пушкарі, комісари (збирали різного роду податки на користь держави), городничий

Сотник (XVIII ст.)

Виборний козак (XVIII ст.)

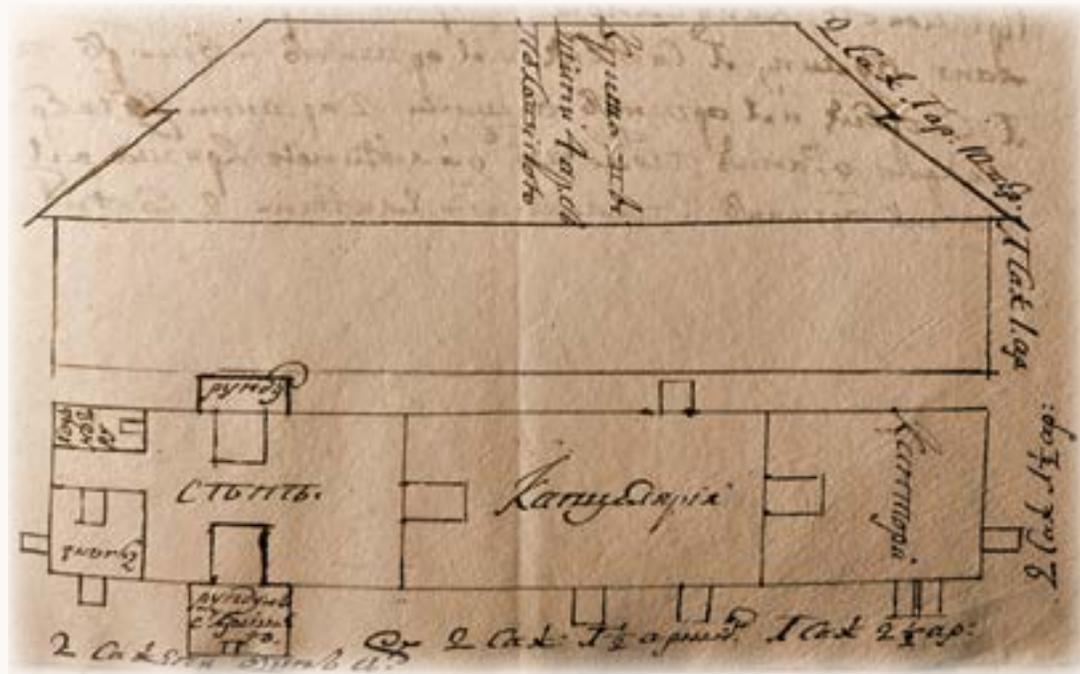
(відповідав за благоустрій сотенного містечка), служи-
телі та сторожа.

Складовими частинами сотень були курені, кожен з
яких об'єднував козацьке населення окремого села чи
частини міста. Сотня могла складатися з 10 – 20 куренів.

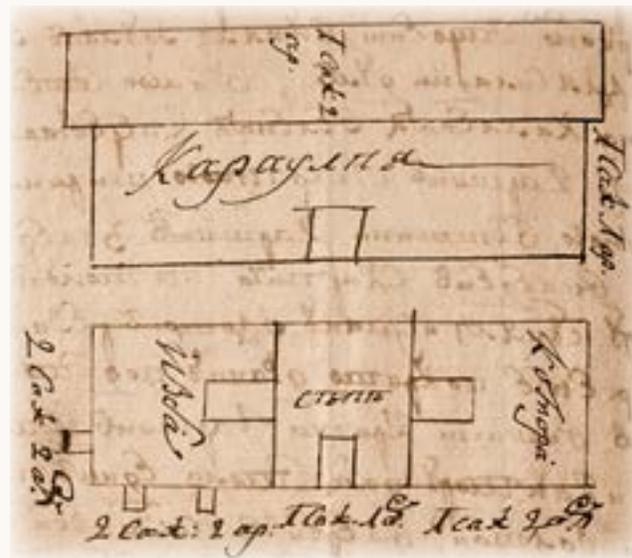
У 1782 р., разом з ліквідацією полків, скасовано й сотні
як найменші адміністративно-територіальні одиниці ав-
тономної Української козацької держави. Їхня територія
увійшла до складу волостей та повітів Чернігівського,
Київського та Новгород-Сіверського намісництв.

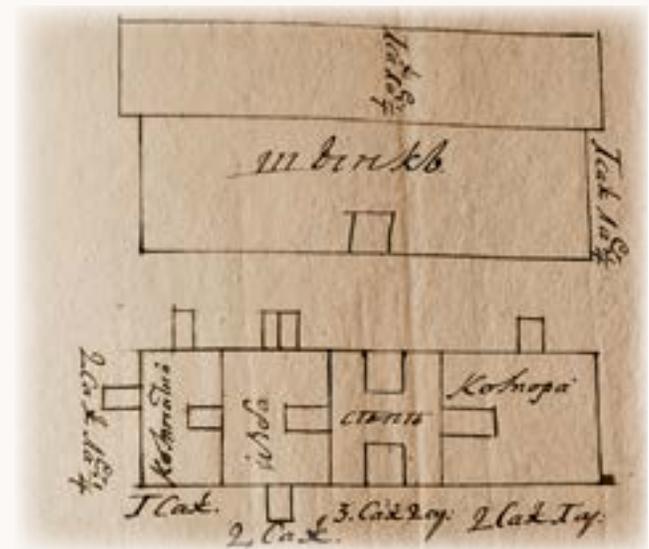
Козак-підпомічник (XVIII ст.)

Канцелярія

В'язниця

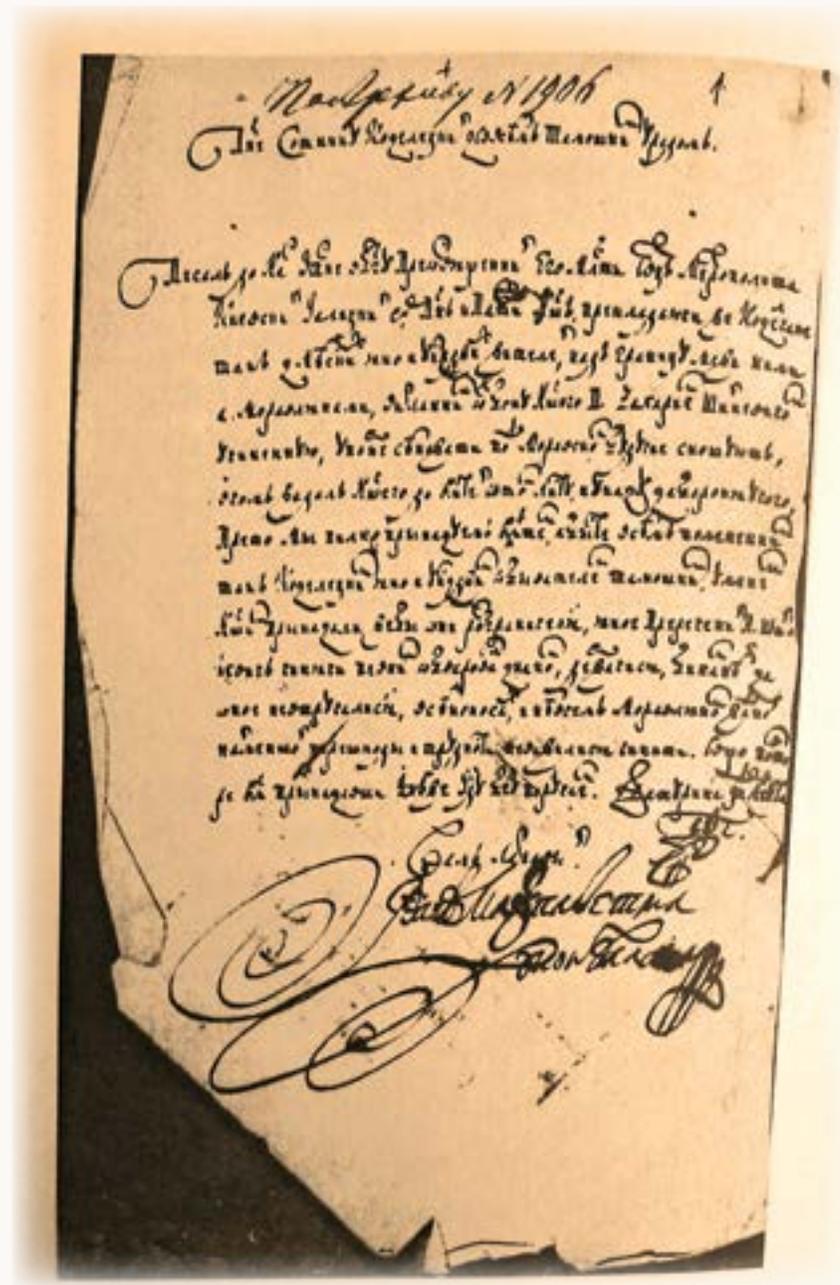

Шинок

Комплекс будівель Городнянської сотенної канцелярії (плани)

Універсал гетьмана Івана Мазепи сосницькому сотнику
(26.05.1691)

Наказ гетьмана Івана Мазепи козелецькому сотнику
Петру Борсуку (06.08.1703)

Царська грамота менському сотнику Гнату Сахновському
на села Величківку та Феськівку Менської сотні (17.01.1709)

Сотники Чернігово-Сіверщини

ПОБОДАЙЛО СТЕПАН ДАНИЛОВИЧ (? – 1654)

Уродженець с. Носівки з родини підданого А. Киселя. У 1630-40-ві рр. служив драгуном у військових загонах А. Киселя.

На поч. 1648 р. перейшов на бік Б. Хмельницького. Сотник Чернігівського полку у 1648-1651 рр. Брав участь у багатьох битвах проти польсько-литовських військ. Успішно обороняв Чернігів у 1651 р. З 1651 р. – чернігівський полковник, наказний сіверський гетьман. Очолював Чернігівський полк у поході на Білорусь влітку 1654 р., загинув під час штурму фортеці Старий Бихів.

САХНОВСЬКИЙ ГНАТ ВАСИЛЬОВИЧ (? – 1657 – 1732 – ?)

Син менського козака, киселівський сотник (1681 р.). Засновник династії менських сотників. У 1690-1693 рр.

відомий як менський городовий отаман. З 1697 р. обіймав посаду менського сотника. Брав участь у походах під час російсько-шведської війни 1700-1721 рр. У 1722-1732 рр. – чернігівський полковий обозний, наказний полковник (1726). У 1732 р. з дозволу гетьмана пішов до Максаківського Спасо-Преображенського монастиря.

ЗАБІЛА ПЕТРО МИХАЙЛОВИЧ (1580 – 1689)

Борзенський сотник у 1654-1662 рр. З початку Хмельниччини – адміністратор королівського двору у Борзні, наказний борзенський (1649, 1651) та чернігівський полковник (1651).

У червні 1654 р. на чолі делегації від наказного гетьмана Івана Золотаренка їздив до московського царя. Генеральний суддя у 1662-1669 рр., їздив з гетьманом І. Брюховецьким до Москви, отримав титул дворянина. Генеральний обозний у 1669-1687 рр., очолював старшинську змову проти гетьмана Д. Многогрішного, володів значними маєтками в Ніжинському і Чернігівському полках. Помер у віці 109 років, похований у Рихлівському монастирі.

СОЛОНІНА СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ (бл. 1660 – бл. 1736)

Козелецький сотник у 1687-1689, київський полковник у 1690-1696 рр. У 1696 р. відомий як київський

полковий хорунжий, обирався київським полковником, проте гетьман І. Мазепа не затвердив його на цій посаді. У 1709-1727 рр. обіймав уряд остерського сотника. У 1728-1736 рр. згадується як бунчужковий товариш. У 1732 р. склав духовний заповіт, яким призначив понад 1000 золотих на київські та козелецькі монастирі та інші маєтності.

ПОЛУБОТОК ЛЕОНТІЙ АРТЕМОВИЧ (? – 1638 – 1695)

Сотник полковий чернігівський (?-1670-?). У 1668-1670 рр. – чернігівський полковий писар, товариш полку (1669). За наданням гетьмана

І. Брюховецького володів шляхетською Розсудівською маєтністю. Після Глухівської ради 1669 р. направлений одним із послів на переговори з польською стороною. У 1671 р. – наказний полковник, у 1672-1678 рр. – генеральний бунчужний. У 1683-1689 рр. обіймав посаду переяславського полковника.

СТОРОЖЕНКО ГРИГОРІЙ АНДРІЙОВИЧ (? – 1745)

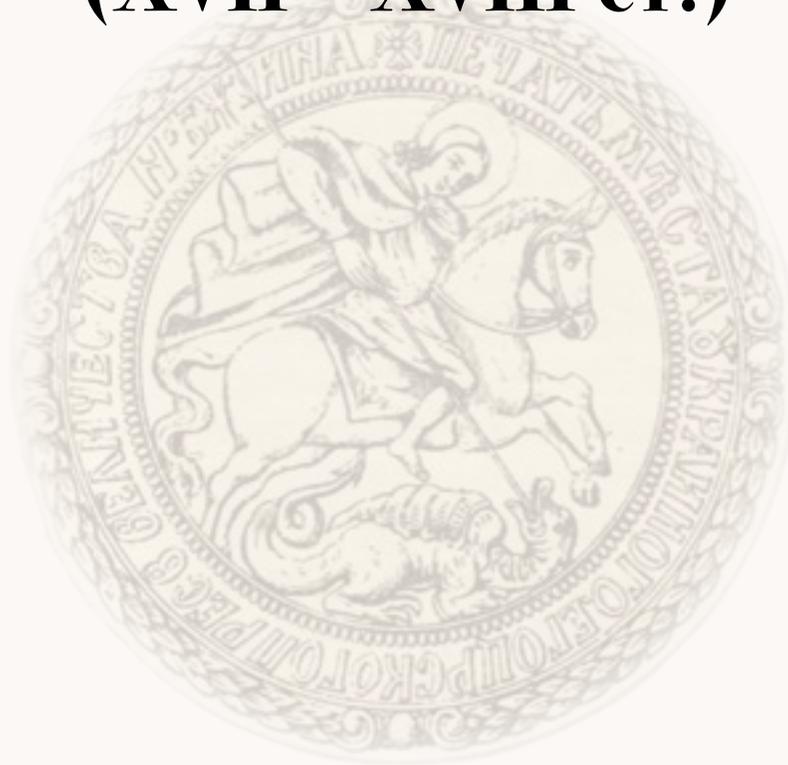
Ічнянський сотник у 1715-1741 рр. Службу розпочав під час Полтавської битви 1709 р., ходив у походи до 1715 р., був у Києві на будівництві Печерської фортеці (1716), брав участь у Дербентському поході (1722). У 1727-1729 рр.

– генеральний бунчужний. У 1735-1737 рр. мешкав у Москві, входив до Комісії “для переведення и свода книг правних”, був уповноваженим від Генеральної військової канцелярії, очолюючи різні комісії в полках Гетьманщини. У 1737, 1739, 1740 та 1741 рр. – кандидат у генеральні бунчужні, судді та підскарбії, брав участь у Хотинському поході (1739). У 1741 р. отримав звання бунчужкового товариша при відставці.

Розділ V

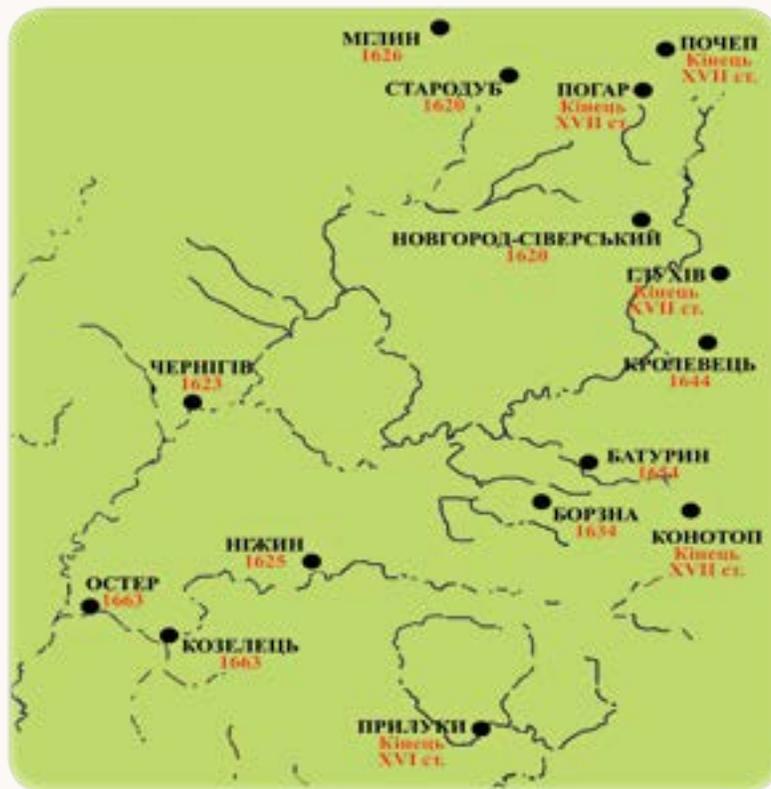
Міське самоврядування Чернігово-Сіверщини

(XVII - XVIII ст.)

Прапор Чернігова XVIII ст. (реконструкція І. Ситого, С. Леп'явка та Л. Посьмашної)

Поширення магдебурзького права на Чернігово-Сіверщині

На думку науковців, у XVII ст. політичний кордон Європи на сході проходив по околиці найсхіднішого міста, яке мало магдебурзьке право.

Зародження інституцій міського самоврядування на Чернігово-Сіверщині відноситься до часів панування Речі Посполитої у 1618 – 1648 рр. Новгород-Сіверський та Чернігів отримали магдебурзьке право відповідно **1620** та **27 березня 1623 рр.** за привілеями польського короля Сигізмунда III. Він також надав містам герби та призначив Яна Куновського вйтом чернігівського магістрату. На гербі Новгорода-Сіверського 1620 р. в зеленому полі зображена міська стіна з баштою, а з боків – золоті спис і шабля. На гербі та печатці Чернігова зображено святого Владислава “в латах убраного”, який тримав у руці червону хоругву. У **1620 р.** магдебурзьке право надано Стародубу.

У **1625 р.** магдебурзьке право отримав Ніжин (привілей Сигізмунда III), згодом – Батурин (**1654**). У **1663 р.** польський король Ян Казимір надав привілеї на самоврядування Козельцю та Остру.

Королі Речі Посполитої, а в конкуренції з ними й московські монархи, добивалися підтримки міст. Царі охоче підтверджували

Печатка Чернігова

Печатка Ніжина

Печатка Остра

Печатка Сосниці

Печатка Козельця

Печатка Стародуба

Печатка Прилук

Печатка Коропа

Печатка Батурина

Печатка Глухова

Печатка Срібного

*Володіння Чернігівського магістрату у першій половині XVII ст.
(за І. Кондратьєвим)*

“Абрис Чернігівський” (1706)

План Ніжина (1773)

магдебурзьке право, навіть якщо це суперечило принципам самодержавної влади в Росії.

Запровадження магдебурзького права на Чернігово-Сіверщині мало свою специфіку. У 1620-х рр. містами опікувався королевич Владислав. Війтами призначалися місцеві капітани, які за дорученнями центральної влади у Варшаві реалізовували свої владні повноваження. Магдебурзьке право не поширювалося на євреїв,

яким королевич Владислав своїм універсалом взагалі заборонив селитися на Чернігово-Сіверщині. Міщани не повинні були приймати під свою юрисдикцію так званих “люзних людей”, тобто тих, хто козакував. Після початку Національно-визвольної війни у 1648 р. всі ці обмеження були скасовані. До певного часу міщани Чернігово-Сіверщини могли користуватися магдебурзьким правом у повній мірі.

Прапор ніжинського цеху золотарів
(XVIII ст.)

Печатка ніжинського цеху сріблярів
(1786)

Ніжинський магістрат (1771), архітектор А. Квасов

Воно реалізовувалося через магістрат – орган станового міщанського самоврядування та суду. Магістрат очолював вїт, який мав кількох заступників – бурмистрів. У середині XVIII ст. у Чернігівському магістраті згадувалися 3 – 5 бурмистрів.

Вїт і бурмистри очолювали міську раду, наглядали за міським господарством, відали всіма адміністративними та фінансовими справами міста. У складі магістрату діяли рада та лава (міський суд). Рада Чернігівського магістрату у XVIII ст. налічувала в середньому 20 виборних представників – райців. Вони ухвалювали бюджет міста та документи, що регулювали життя

міської громади. Більшість райців працювала на громадських засадах, але кілька з них виконували й адміністративні функції. Вони завідували різними сферами міського життя, зокрема, організацією оборони міста, збиранням торгових мит, підтриманням зв'язків із козацькою адміністрацією.

Однією з найважливіших функцій міського уряду було забезпечення благоустрою. До його компетенції належали нагляд за санітарним станом, ремонт мостів і гребель, утримання порому, протипожежна охорона та дотримання правопорядку. На сторожі благоустрою стояв відповідальний за санітарний стан райця – городничий.

Структура магістратського правління

Члени лави (в середньому 6 чол.) вершили судочинство з цивільних та кримінальних справ, виносили по них вироки аж до смертних включно. З судовими справами була пов'язана посада возного, який вручав позови, супроводжував до суду відповідачів, свідків, засвідчував факти насильства та збитків, виконував рішення суду.

Посади (уряди) війта, бурмистрів, райців і лавників були виборними. Вибори проводились один раз на три роки, у них брали участь заможні міщани. Магістратською

Структура ратушного правління

Обов'язки війта за магдебурзьким правом:

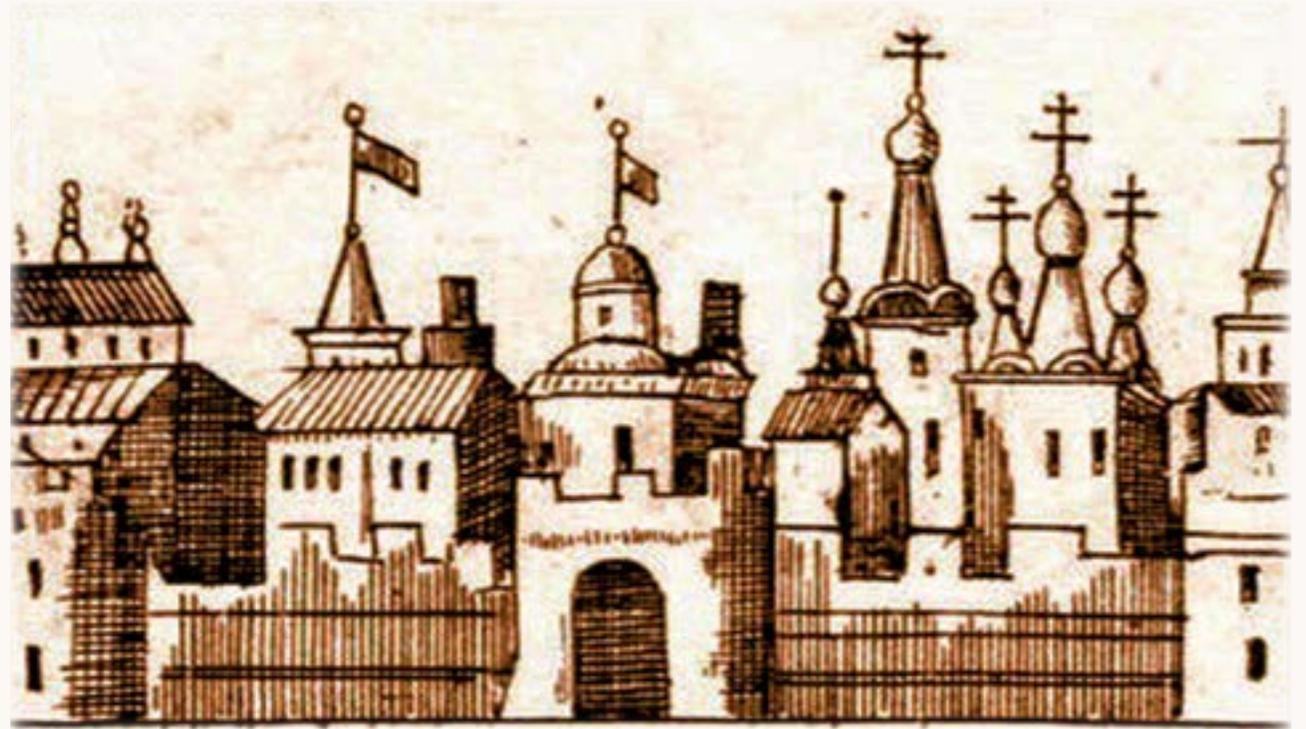
“Війт ні перед ким іншим, тільки перед нами, тобто магістратом, і не інакше, а лише правом німецьким мусить відповідати тоді, коли буде закликаний до нас нашим листом. Війт уповноважений те наше місто в головних справах, судити, карати і стинати, і на кіл бити, і топити, як на те німецьке право магдебурзьке вказує”.

канцелярією керував міський писар, якому у діловодстві допомагали підписки. Магістрат мав актові книги, печатку та скарбницю. В актових книгах реєструвалися документи про купівлю-продаж володінь, заповіти, чолобитні, царські грамоти тощо.

Збиранням місцевих податків займався шафар. Серед інших служителів згадувалися ключники, сторожі, осавульчики, поштарі, погоничі та кат. Важливою ознакою міст з магдебурзьким правом були ремісничі корпорації міщан – цехи.

Міщанин (XVIII ст.)

Гравюра Чернігова (XVIII ст.)

Міста, які не мали магдебурзького права, називалися ратушними. Ймовірно, вони могли отримати магдебурзькі привілеї за доби Речі Посполитої, проте міщани не звертались за їх підтвердженням до гетьмана чи царя. Серед можливих причин – розорення містечок внаслідок війн, можливість використовувати норми міського самоврядування навіть за відсутності юридичних актів та ін.

Обґрунтовуючи своє право називатися міщанами та мати самоврядування, міські жителі посилались на попередню польську традицію та наявність у своїх містах торгів та цехів. Вони прагнули жити за тими самими засадами, хоча й не отримали на це формального підтвердження.

На Чернігово-Сіверщині ратушними містами були Березна, Варва, Короп, Мена, Сосниця та ін. Самоврядування зосереджувалося в ратуші, до складу якої входили бурмистр, писар та 3 – 5 служителів. У підпорядкуванні ратуші знаходилися міщани, цехи, торги та населення приписаних до неї маєтностей. Ратушне правління організовувало виконання загальноміських повинно-

Гравюра Батурина (XVIII ст.)

Гравюра Глухова (XVIII ст.)

Міщанка (XVIII ст.)

стей (будівництво і ремонт мостів, гребель, доріг, укріплень тощо). Формально магістрати й ратуші як органи міщанської влади не залежали від полкових та сотенних урядів. Але в Гетьманщині вища влада належала гетьману, що на місцях реалізовувалася через полковників та сотників. Тому невдовзі на зміну обмеженням Речі Посполитої прийшло втручання козацько-старшинської адміністрації. Полковники навіть віддавали свої розпорядження магістратам. У судових справах, якщо одну зі сторін представляв старшина чи козак, розгляд відбувався за безпосередньої участі полкового чи сотенного правління.

Ще одна суперечність склалася навколо ремісничих цехів. Раніше право на заняття ремеслом мали тільки міщани. Тепер до цехів входили козаки та посполиті, які керувалися переважно гетьманськими або полковничими універсалами. Конкуренція між ними існувала також у сфері торгівлі та промислів. Міське населення та господарські відносини ратушних містечок взагалі знаходились у компетенції городского отамана.

У **1785 р.** у містах колишньої Гетьманщини імперська влада ліквідує міське самоврядування у формі магдебурзького права. Щоправда, магістрати діяли до **1831 р.**, але їх повноваження зводились переважно до виконання судових функцій. Ратуші також були судовими установами.

Виконавча влада сконцентровувалася у щойно створених шестигласних міських думах. Однак їхня діяльність спиралася на засади централізованого управління, що не передбачало жодної самостійності для міських інституцій. Отже, традиція самоврядування в містах Чернігово-Сіверщини на деякий час була перервана.

Київська брама у Глухові (1766 – 1769), митниця Гетьманщини

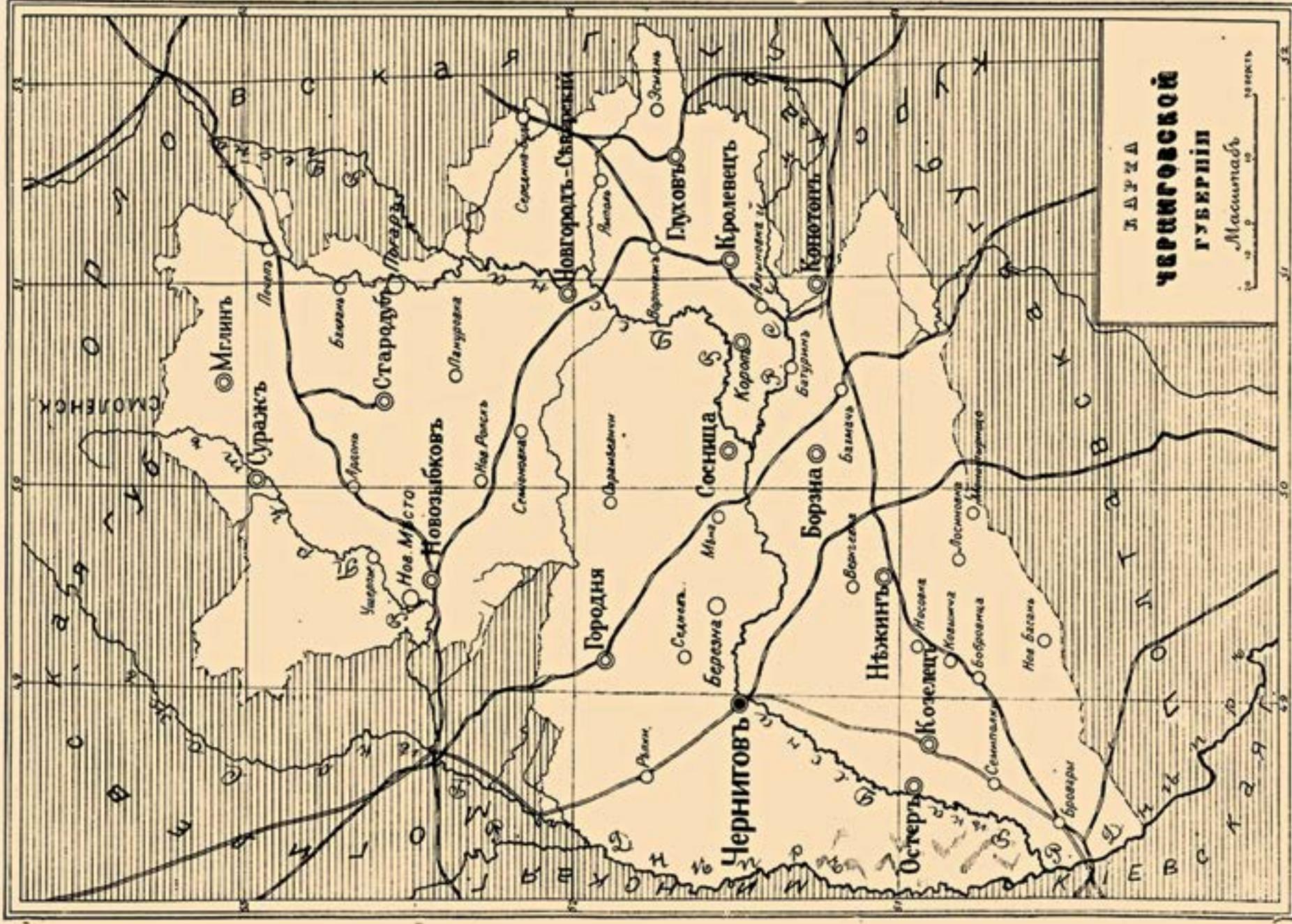
Ніжин (гравюра кінця XVIII ст.)

Розділ VI

**Система управління
Чернігівською губернією**

(1802 – 1917)

Карта Чернігівської губернії (1808 – 1919) – з видання “Енциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона”

Герб Чернігівської губернії

Після ліквідації полково-сотенного устрою на Лівобережжі та Гетьманщині російський уряд у січні 1782 р. створив на території Чернігово-Сіверщини два намісництва: Чернігівське та Новгород-Сіверське. Відповідно, на ці території поширювалася загально-імперська система органів управління. Вищою ланкою в ній було намісницьке прав-

*Печатки Чернігівського дворянського зібрання
(кінець XVIII ст.)*

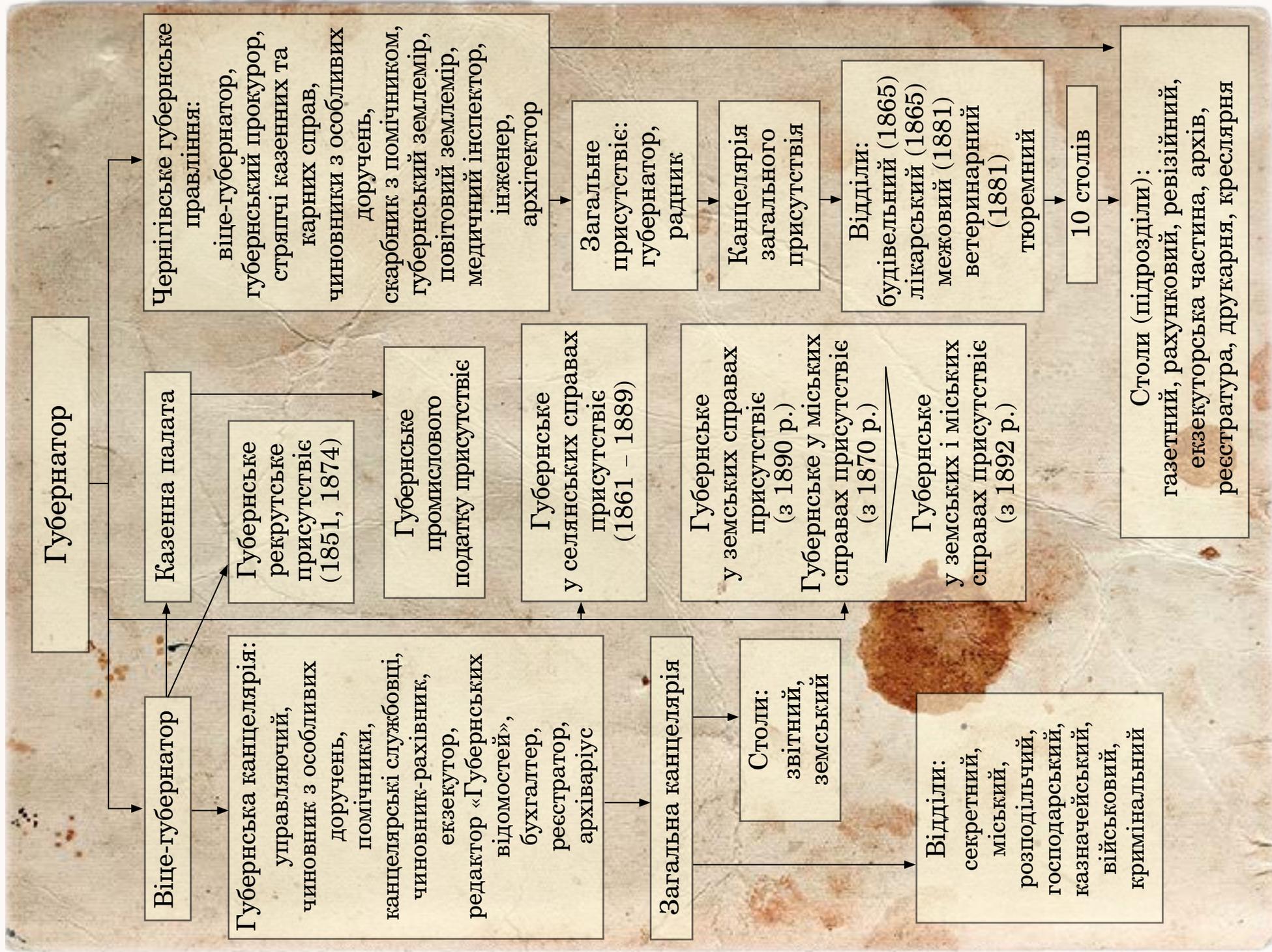

*Печатка Новгород-Сіверського
дворянського зібрання
(кінець XVIII ст.)*

*Печатка Чернігівського
губернського правління
(1861)*

ління на чолі з намісником, який призначався безпосередньо російським монархом. У 1796 р. намісництва були скасовані. Натомість утворено Малоросійську губернію з центром у Чернігові. 27 березня 1802 р. указом Сенату Малоросійська губернія була поділена на Чернігівську та Полтавську губернії (до останньої відійшли Прилуки).

Структура губернського правління

Будинок губернського правління (1780)

Будинок губернатора (1896)

Чернігівська губернія складалася з 15 повітів: Борзнянський, Глухівський, Городнянський, Козелецький, Кролевецький, Ніжинський, Новгород-Сіверський, Остерський, Сосницький, Чернігівський, Мглинський, Ново-збківський, Стародубський та Суразький. Останні чотири повіти знаходились у складі губернії до 1919 р.

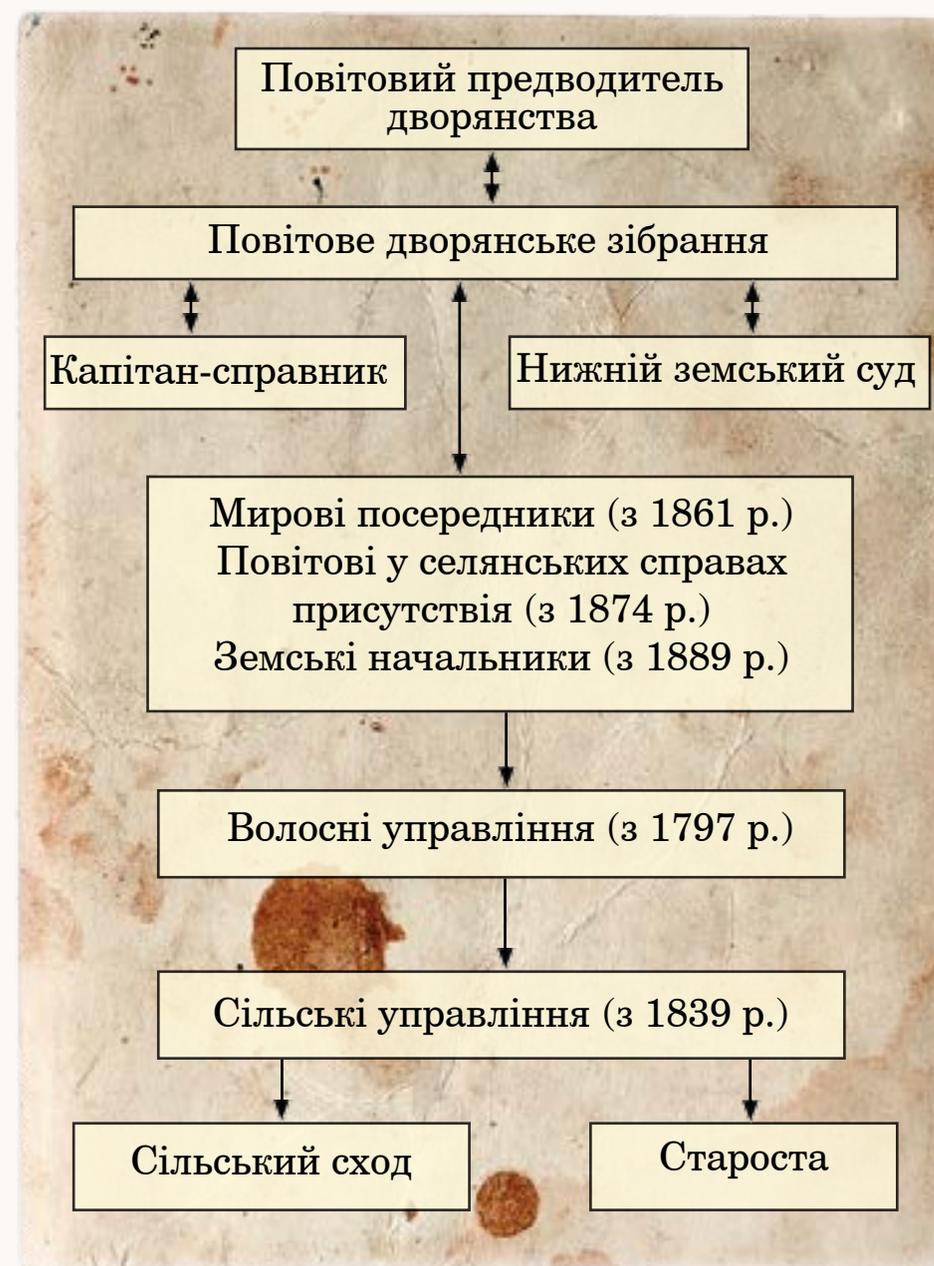
Губернія залишалася аграрним краєм із великим поміщицьким землеволодінням, відробітками, селянським малоземеллям. Промисловість була майже не розвинута: на початок ХХ ст. діяли 198 дрібних заводів і фабрик, де працювало до 24 тис. чоловік. Навіть губернський центр Чернігів залишався типовим провінційним містом чиновників, поступаючись за чисельністю населення торговельному Ніжину.

Місцева влада у вигляді численних установ перебувала під повним контролем губернатора, який був центром адміністративного та світського життя в губернії. Він призначався імператором та йому безпосередньо підпорядковувався. Також губернатор знаходився у відомстві Міністерства внутрішніх справ. Основна його функція полягала у нагляді за недоторканістю прав самодержавства. Йому належала вся повнота виконавчої влади, контроль за діяльністю всіх установ і посадових осіб губернії, практична реалізація урядових указів і розпоряджень, забезпечення порядку

Чернігівські губернатори

1. Френсдорф Іван Васильович (1802 – 1813)
2. Бутович Олексій Петрович (1813 – 1818)
3. Фролов-Багреєв Олександр Олексійович (1818 – 1824)
4. Могильовський Павло Іванович (1824 – 1828)
5. Жуков Микола Іванович (1828 – 1839)
6. Шереметьєв Василь Олександрович (1839 – 1841)
7. Гессе Павло Іванович (1841 – 1855)
8. Анненський Олександр Миколайович (1855 – 1857)
9. Шабельський Катон Павлович (1857 – 1861)
10. Голіцин Сергій Павлович (1861 – 1870)
11. Панчулідзев Олексій Олександрович (1870 – 1875)
12. Дараган Михайло Петрович (1876 – 1878)
13. Шостак Анатолій Львович (1878 – 1881)
14. Шаховський Сергій Володимирович (1881 – 1885)
15. Анастасьєв Олександр Костянтинівич (1885 – 1892)
16. Вєсьолкін Михайло Михайлович (1892 – 1893)
17. Андрієвський Євген Костянтинівич (1893 – 1903)
18. Хвостов Олексій Олексійович (1903 – 1906)
19. Родіонов Микола Матвійович (1906 – 1909)
20. Маклаков Микола Олексійович (1909 – 1912)
21. Стерлігов Ілля Іванович (1913 – 1914)
22. Лавриновський Микола Миколайович (1914 – 1916)
23. Келеповський Аркадій Іполитович (1916)
24. Гревеніц Микола Олександрович (1916 – 1917)

Повітове та волосне управління

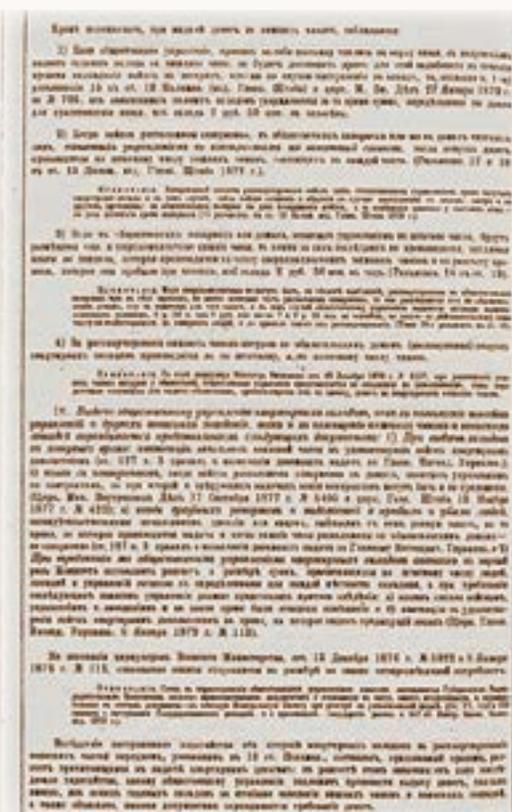
Обязанности гражданских губернаторовъ вообще
§ 1.

Гражданскіе Губернаторы, какъ непосредственныя Начальники вверенныхъ имъ Высочайшею ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА ВОЛЕЮ губерній, суть первые въ оныхъ блюстители неприкосновенности верховныхъ правъ Самодержавія, пользы Государства и повсеместнаго, точнаго исполненія законовъ, уставовъ, Высочайшихъ повеленій, указовъ Правительствующаго Сената и предписаній Начальства. Имея постоянное и тщательное попеченіе о благъ жителей всехъ состояній управляемаго ими края и вникая въ истинное его положеніе и нужды, они обязаны действомъ данной имъ власти охранять повсюду общественное спокойствіе, безопасность всхъ и каждаго и соблюденіе установленныхъ правилъ, порядка и благочинія. Имъ поручены и принятіе меръ для сохраненія народнаго здравія, обезпеченія продовольствія в Губерніи; доставленіе страждущимъ и безпомощнымъ надлежащаго призренія, и высшій надзоръ за скорымъ отправленіемъ всехъ законныхъ постановленій и требованій.

(“Общій наказъ гражданскимъ губернаторамъ” (03.06.1837),
“Полное собрание законовъ Российской имперіи”
(1825 – 1881), т. 12, отд. 1, № 10303)

Форма канцелярського служителя (1832)

З документації губернських комісій та присутствій

Форма губернського предводителя дворянства (1832)

Форма повітового предводителя дворянства (1832)

в губернії. Для виконання зазначених функцій губернаторові підпорядковувались правоохоронні органи (міська та повітова поліція) та всі військові частини і команди, що перебували на території губернії. Губернатор мав право викликати до себе для пояснень усіх без винятку посадових осіб губернії, навіть якщо вони були вищі за рангом або класом. Він міг проводити у будь-який час ревізії всіх губернських установ. Щорічно або раз на два роки він робив огляд губернії. Звіт надсилався цареві, копії – міністерству внутрішніх справ і головному місцевому начальству. Губернатор міг припиняти збори приватних товариств, клубів та артілей, якщо у їхніх діях вбачав небезпеку для держави.

Управління регіоном губернатор здійснював за допомогою своєї канцелярії та різнопрофільних губернських установ. Канцелярія була виконавчим органом при губернаторі, діяла у 1802 – 1917 рр. Важливе місце в системі органів влади займало Губернське правління, яке безпосередньо здійснювало управління губернією. Його діяльність спрямовувалася губернатором. Воно складалося з загального присутствія та канцелярії, охоплювало всі напрями управління губернією, крім питань, що належали до компетенції канцелярії губернатора.

Реформи, що здійснювалися в Росії у 60 – 70-х рр. XIX ст., зумовили утворення допоміжних колегіально-дорадчих органів у структурі управління губернією. Такими установами були “при-

Будинок дворянських зібрань (1870)

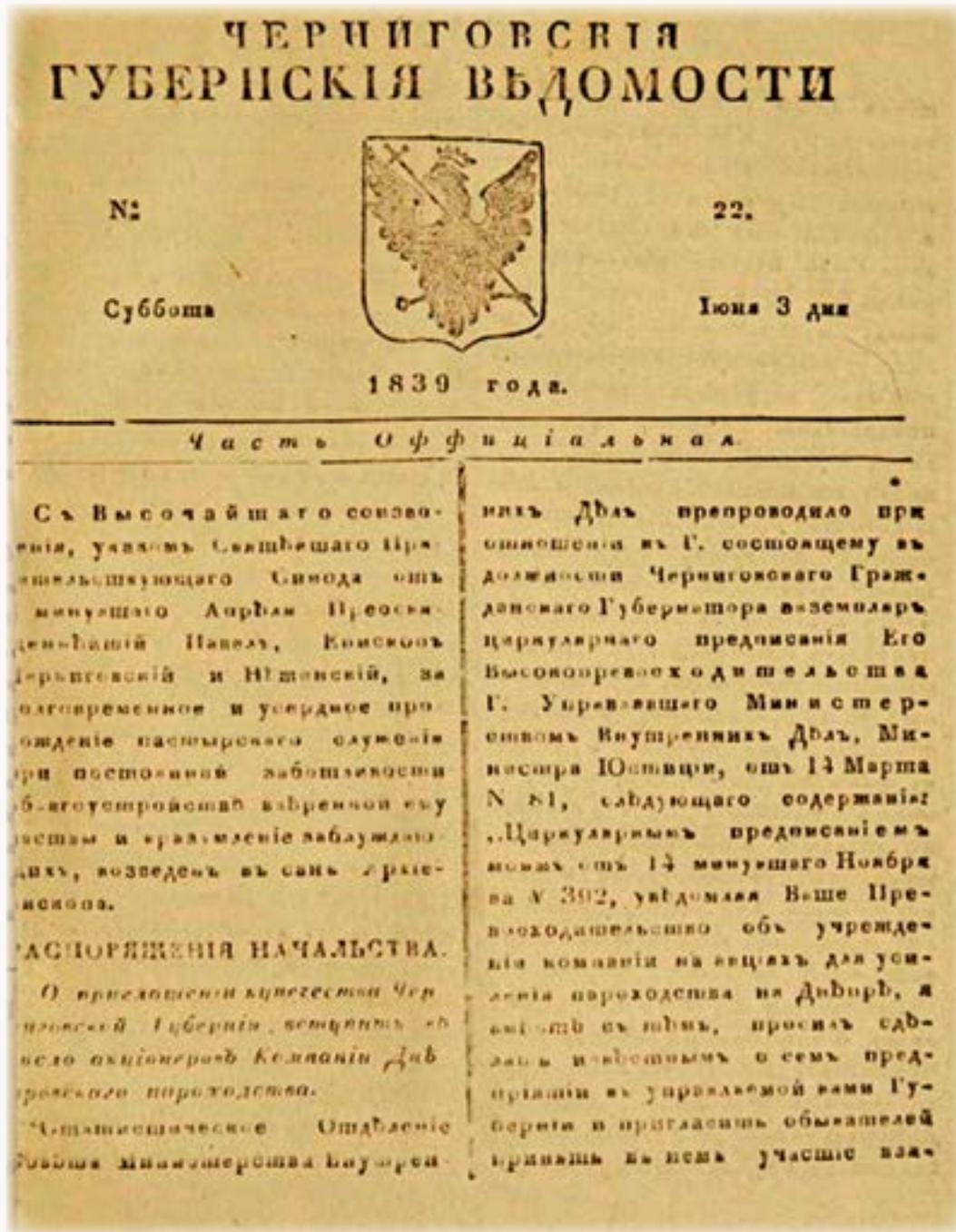
сутствія”, які контролювали діяльність земського, міського та селянського самоврядування, відали питаннями землеволодіння, рекрутських наборів, податків та ін.

Фінансовими питаннями (збором податків, митних, кабацьких та інших зборів і платежів, їх розподілом тощо) відала Казенна палата, яку очолював помічник губернатора – віце-губернатор. Поліцейську службу в губернських містах очолював поліцмейстер, у повітових – городничий, міських кварталах – пристави і надзирателі.

За структурою і функціями повітові установи мало відрізнялися від губернських, але комплектувалися інак-

ше. Вся виконавча влада у повіті належала становій організації дворянства – повітовому дворянському зібранню. Воно обирало повітового предводителя дворянства, який мав величезний вплив на дії повітових властей.

Дворяни повіту обирали зі свого середовища на три роки капітана-справника та засідателів нижнього земського суду, функції та обов’язки яких у повіті відповідали функціям губернатора і губернського правління в губернії. Система підвладних губернатору органів державного управління губернією проіснувала до 1917 р., коли була ліквідована з початком Лютневої революції.

“Черниговские губернские ведомости” (офіційна та неофіційна частина)

Губернатори Чернігівщини

**ГОЛІЦИН
СЕРГІЙ ПАВЛОВИЧ
(1815 – 1887)**

Чернігівським губернатором призначений 17 лютого 1861 р. Походив із давнього князівського роду, народився у Петербурзі. З 19 лютого під його керівництвом, для проведення селянської реформи, почало діяти губернське у селянських справах присутствіє. У 1864 р. займався впровадженням земської реформи. За його підтримки у 1865 р. відкрита жіноча гімназія та видані “Матеріали для географії и статистики России. Черниговская губерния”. Залишив посаду губернатора у 1870 р.

**АНАСТАСЬЄВ
ОЛЕКСАНДР
КОСТЯНТИНОВИЧ
(1837 – 1900)**

Губернатором призначений 11 квітня 1885 р. Походив із дворян Херсонської губернії. Обіймав посади полоцького (1877), тамбовського (1881) віце-губернатора, пермського губернатора (1882). У 1884 р. був членом комісії з реорганізації місцевого правління імперії. Доклав значних зусиль для благоустрою Чернігова, обраний церковним старостою Спаського собору. У 1889 р. організував збір коштів та реставрацію храму. Склав повноваження у липні 1892 р.

**ПАНЧУЛІДЗЕВ
ОЛЕКСІЙ
ОЛЕКСАНДРОВИЧ
(1819 – 1888)**

Посаду чернігівського губернатора обіймав з 1870 р. Походив з грузинського дворянського роду. За час його управління територією губернії прокладені Курсько-Київська (1870) та Ліваво-Роменська залізниця (1873). За його підтримки почало видаватися “Особое прибавление к Черниговским губернским ведомостям”. Підтримував ідею видання газет “Черниговский листок” та “Черниговский курьер”. Склав повноваження у грудні 1875 р.

**АНДРІЄВСЬКИЙ
СВГЕН КОСТЯНТИНОВИЧ
(1848 – 1917)**

Губернатором став 4 грудня 1893 р. При ньому в Чернігові збудовані нові шкільні приміщення, водогін, електростанція, цегельня, облаштовано Костянтинівський парк на валу, у 1896 р. заснована губернська архівна комісія та музей старожитностей В.В. Тарновського. За його підтримки відкрите Чернігівське реальне училище (1902 р.), дитяча землеробсько-ремісничка виправна колонія та школа для глухонімих (1901 р.). У 1903 р. Андрієвський склав повноваження та виїхав з Чернігова.

**ДАРАГАН
МИХАЙЛО
ПЕТРОВИЧ**

Губернатором призначений 2 січня 1876 р. Походив із дворянського роду Дараганів. Сприяв виходу “Черниговской газеты” та заснуванню в Чернігові громадської бібліотеки. Під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. разом із дворянством організував у місті розміщення та лікування поранених. Посаду губернатора залишив у 1878 р.

**МАКЛАКОВ
МИКОЛА
ОЛЕКСІЙОВИЧ
(1871 – 1918)**

Губернатором призначений 21 червня 1909 р. Походив із дворянського роду, дійсний статський радник, камергер. За його наказом у квітні 1910 р. придушено селянський виступ у селі Безуглівці Городнянського повіту, в 1911 р. заборонено діяльність чернігівської “Просвіти”. Конфліктував з губернським земством, яке звинувачувало його в тиску на вибори до IV Державної думи. 5 вересня 1911 р. зустрів у Чернігові імператора Миколу II. Залишив посаду у грудні 1912 р. 21 лютого 1913 р. призначений міністром внутрішніх справ Російської імперії.

Розділ VII

**Земські установи
Чернігівської губернії
(1861 – 1917)**

Поява земських установ започаткувала відродження традицій місцевого самоврядування на Чернігово-Сіверщині. За “Положением о губернских и уездных земских учреждениях” від 1 січня 1864 р. створення губернських та повітових земств доручалося губернаторам та діючим під їх керівництвом тимчасовим губернським комітетам та повітовим комісіям.

24 червня 1864 р. розпочав свою діяльність чернігівський тимчасовий губернський комітет під головуванням губернатора С.П. Голіцина. Протягом лютого – березня 1865 р. у повітах пройшли вибори гласних до повітових земських зібрань. У червні-липні 1865 р. земські зібрання 15 повітів губернії обрали гласних на губернське земське зібрання.

Губернське земське зібрання скликалося раз на рік, очолював його губернський предводитель дворянства. Виконавчим органом стала губернська земська управа, що розпочала свою діяльність у Чернігові 5 жовтня 1865 р. Її голова та члени обиралися з середовища губернського земського зібрання. Управа підпорядковувалася губернатору та ним контролювалася.

Повітові земські зібрання очолювали повітові предводители дворянства; на їх сесіях гласні обирали на три роки повітові земські управи. Вони виконували ті самі функції, що й губернська земська управа.

І.І. Петрункевич (борзнянський повітовий та чернігівський губернський гласний у 1874 – 1882 рр.) про діяльність земств:

“Основная программа наша заключалась в том, чтобы земские учреждения превратить в школу самоуправления и этим способом подготовить страну к конституционному государственному устройству ... Реформе самоуправления должно было предшествовать уничтожение всех привилегий, полное уравнивание всех граждан в гражданских и политических правах и уничтожение сословий, разъединяющих граждан”.

*Будинок Чернігівської губернської земської управи (світлина початку ХХ ст.),
нині – Чернігівська обласна державна адміністрація*

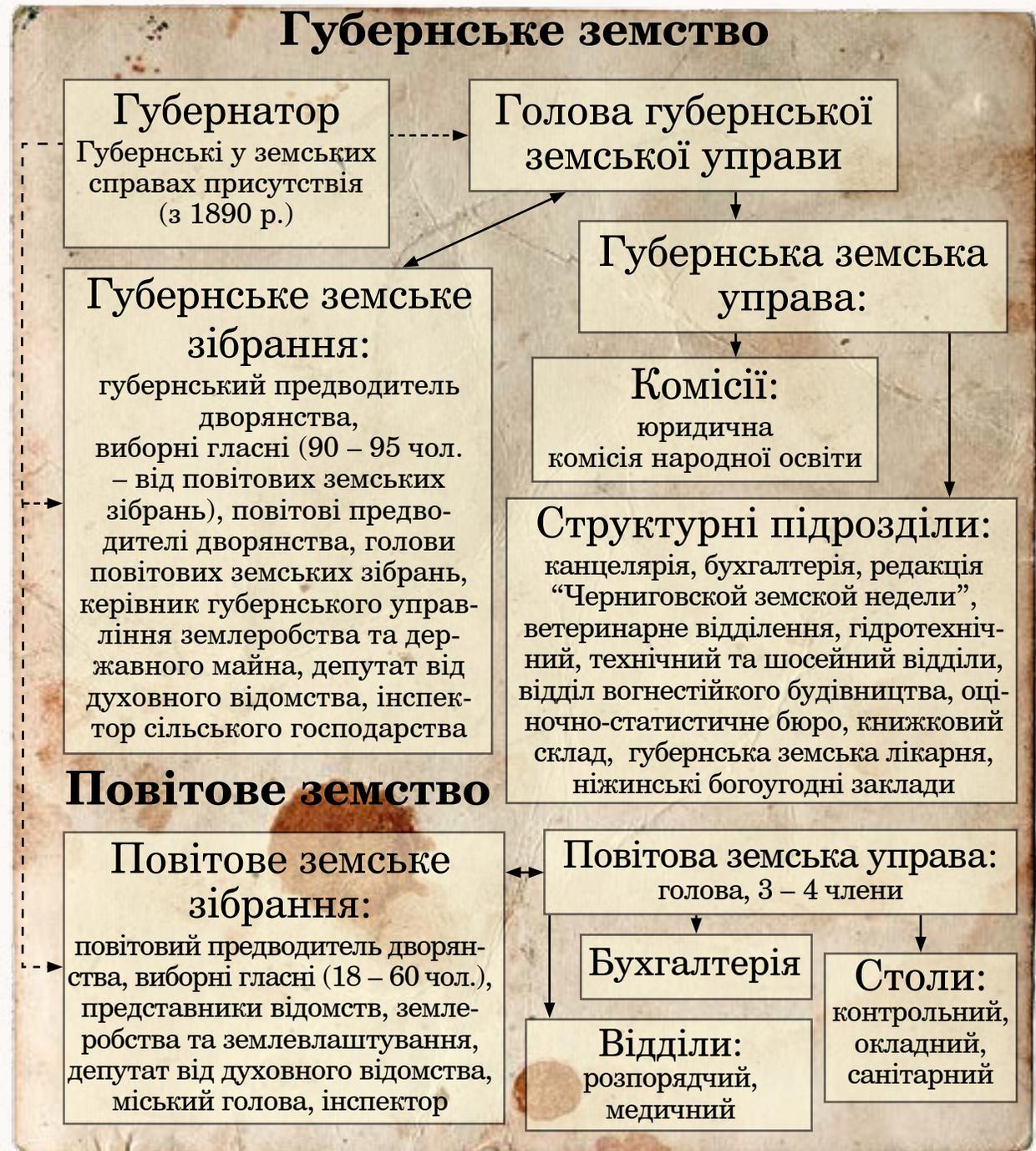
Службовці Чернігівського губерньського земства

Структура земського самоврядування

Земства займалися питаннями розвитку економіки, забезпечення населення продовольством, утримання в належному стані шляхів сполучення, розвитку народної освіти, медицини, ветеринарії. Асигнування на освіту та медицину посідали перше місце у видатках земств, причому витрати на медицину подвоювалися кожні десять років. На земські установи покладался санітарно-гігієнічний контроль місцевості, протипожежна безпека, сприяння поліпшенню добробуту населення, рівня землеробства, промисловості, торгівлі, утримання земської пошти, шкіл, лікарень, благодійних закладів. Також земства мали виділяти кошти на утримання деяких урядових установ, зокрема, в'язниць.

Чернігівське губернське земство одним із перших у Російській імперії у 1867 р. ухвалило рішення про випуск власного часопису. Ним став "Земский сборник Черниговской губернии", який виходив впродовж 1865 – 1915 рр. У 1904 р. його тираж становив 1800 примірників. На той час лише 16 з 34 губернських земств мали свої газети та журнали.

У 1876 – 1886 рр. при губернській земській управі діяло статистичне відділення, у якому працювали М.О. Константинович, О.О. Русов, П.П. Червінський,

Барва

Куликівка

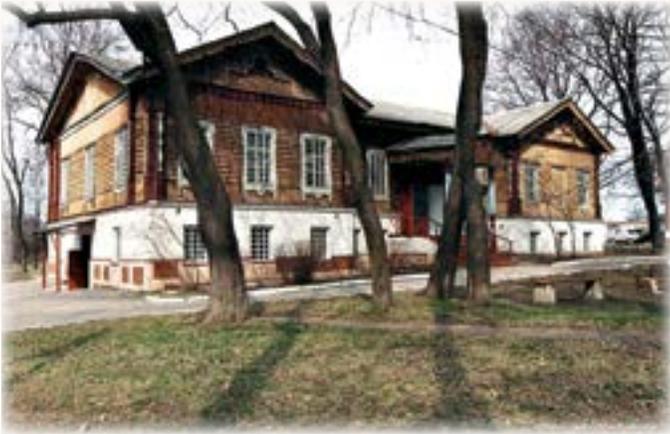

Степанівка (Менський район)

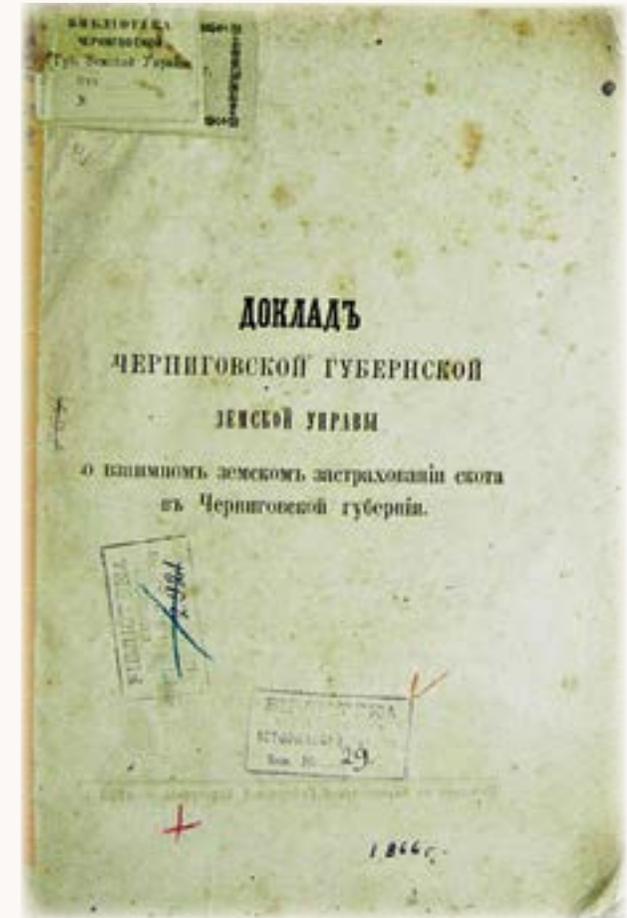
Лемеші (Козелецький район)

Земські школи (друга половина XIX – поч. XX ст.)

Комплекс будівель Глухівської земської лікарні (80 – 90-ті рр. XIX ст.)

Ніжинська земська лікарня та її персонал (кінець XIX – початок XX ст.)

Звіти та доповіді Чернігівської губерньської та повітових земських управ

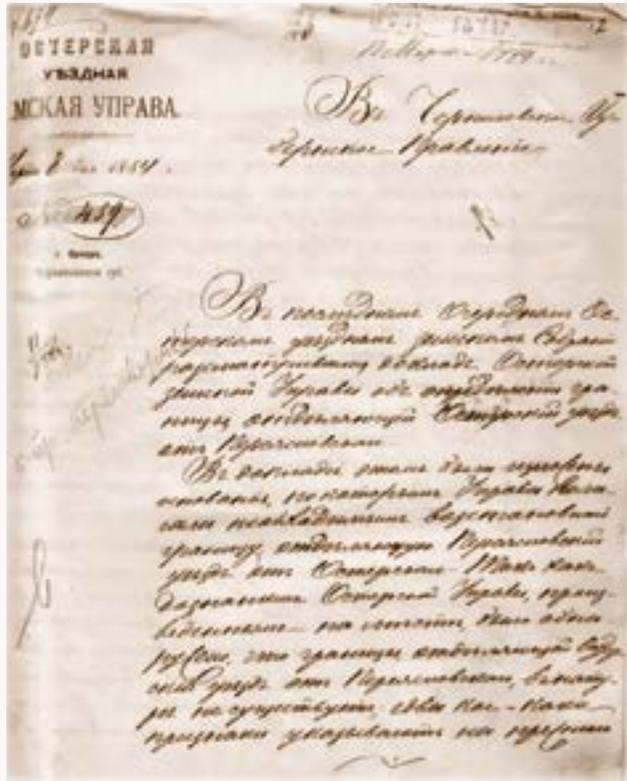
О.П. Шликевич та ін.) Воно здійснило статистичне обстеження Чернігівської губернії. Підсумком цього стали 15 томів “Материалов для оценки земельных угодий Черниговской губернии”.

Однак діяльність земських установ здійснювалася в умовах постійних обмежень та жорсткого контролю з боку адміністрації. Голоували на засіданнях губерньського та повітових земств предводителі дворянства. Журнали засідань проходили цензуру губернатора. Земствам різних губерній було заборонено спілкуватися між собою.

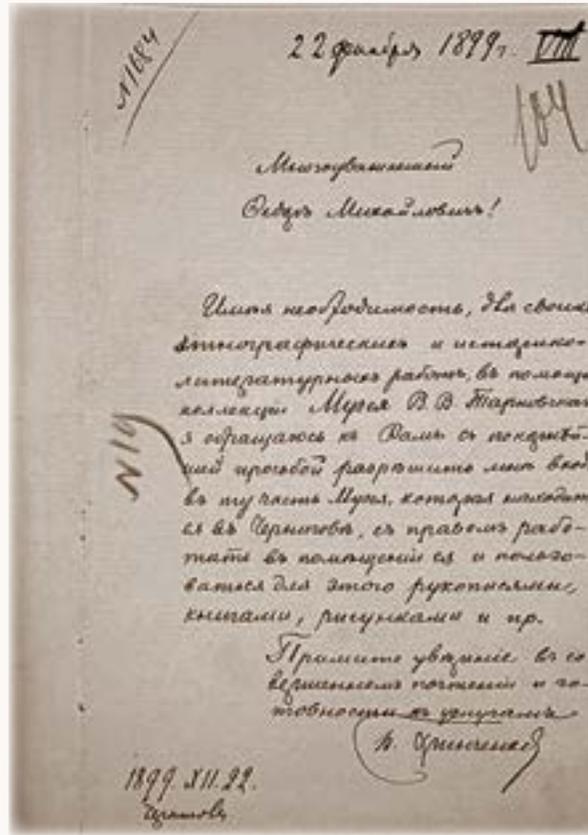
У зв'язку з цим земські діячі Чернігівської губернії (І.І. Петрункевич, В.О. Савич, О.П. Карпінський, О.О. Русов, О.Ф. Ліндфорс, М.О. Константинович та ін.) вели активну боротьбу за розширення повноважень земств та налагодження зв'язків зі своїми колегами з інших губерній. Вони виступили за розширення прав громадян, запровадження свободи слова та наголошували на необхідності встановлення конституційного ладу в державі. У відповідь на це царський уряд видав нове “Положение о губернских и уездных земских учреждениях”,

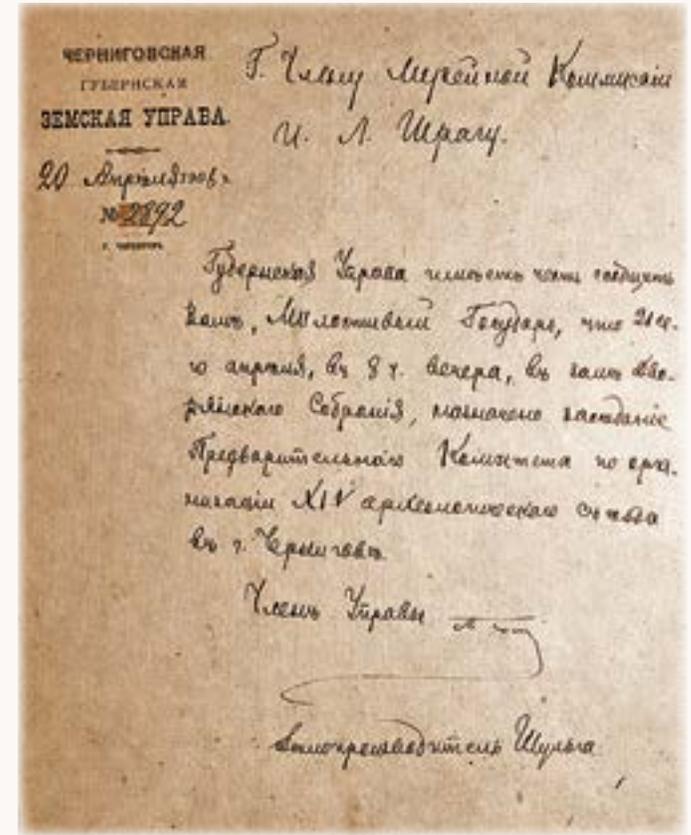
Засідання Чернігівського земського зібрання у будинку дворянських зібрань (фото XIX — поч. XX ст.)

Лист з Остерської повітової земської управи до Чернігівського губернського правління з приводу визначення кордону між Остерським повітом Чернігівської та Переяславським повітом Полтавської губернії (08.04.1884)

Лист письменника Б. Грінченка до голови Чернігівської губернської земської управи (22.12.1899)

Лист від Чернігівської земської управи І. Шрагу (20.04.1906)

затверджене імператором Олександром III **12 червня 1890 р.** У земських зібраннях зменшувалася кількість гласних від селян та міщан. Для контролю над земствами засновувалися губернські у земських справах присутствія під головуванням губернатора. Було запроваджено два виборчі зібрання, окремо для дворян та почесних громадян, купців та міщан. Селяни ж мали обирати гласних окремо від інших станів на

волосних сходах. Проте вони обирали лише кандидатів у гласні по одному від кожної волості. З представлених на розгляд кандидатур гласних призначав вже сам губернатор. Євреї до участі у земському самоврядуванні не допускались взагалі. Додатково до складу губернського земства вводились повітові предводители дворянства, керуючі державними маєтностями та депутати від духовного відомства.

Будинок Чернігівського повітового земства

Будинок міської думи та повітового земства у Глухові

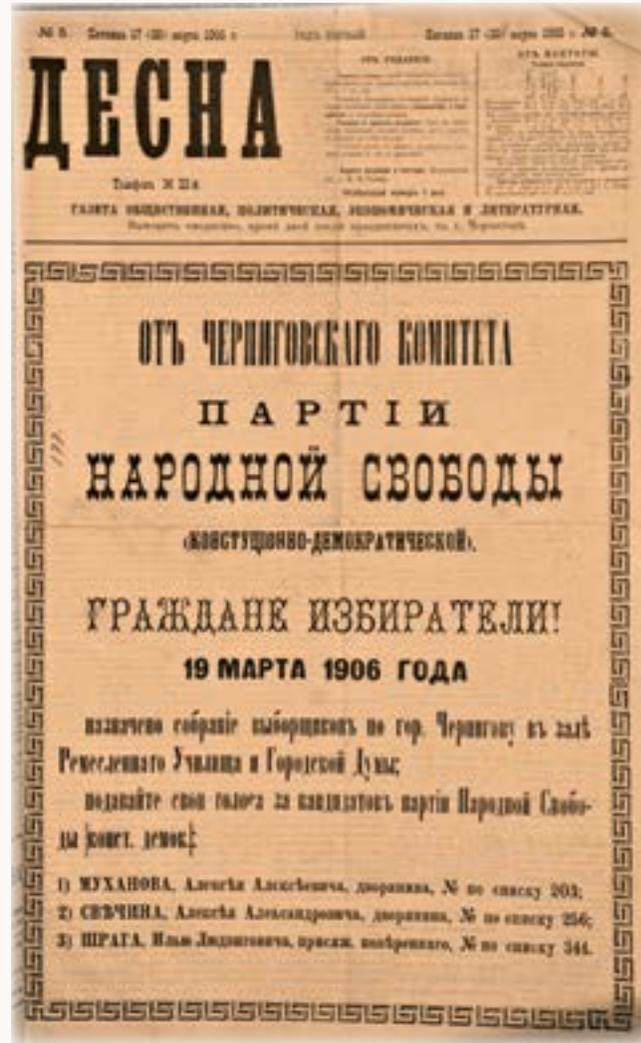
*Будинок Новгород-Сіверського земства
(кінець XIX ст.)*

Голови Чернігівської губернської земської управи

1. Троцина Костянтин Єлисейович (1865 – 1866)
2. Карпінський Олександр Павлович (1866 – 1870)
3. Ханенко Олександр Іванович (1870 – 1874)
4. Константинович Микола Олександрович (1883 – 1886)
5. Хижняков Василь Михайлович (1886 – 1896)
6. Уманець Федір Михайлович (1896 – 1901)
7. Свечин Олексій Олександрович
(1901 – 1904; 1905 – 1906; 1917 – 1918)
8. Савицький Микола Петрович (1906 – 1913)
9. Бакуринський Олексій Олександрович (1914 – 1917)

*Земські діячі — члени
I Державної думи від Чернігівської губернії*

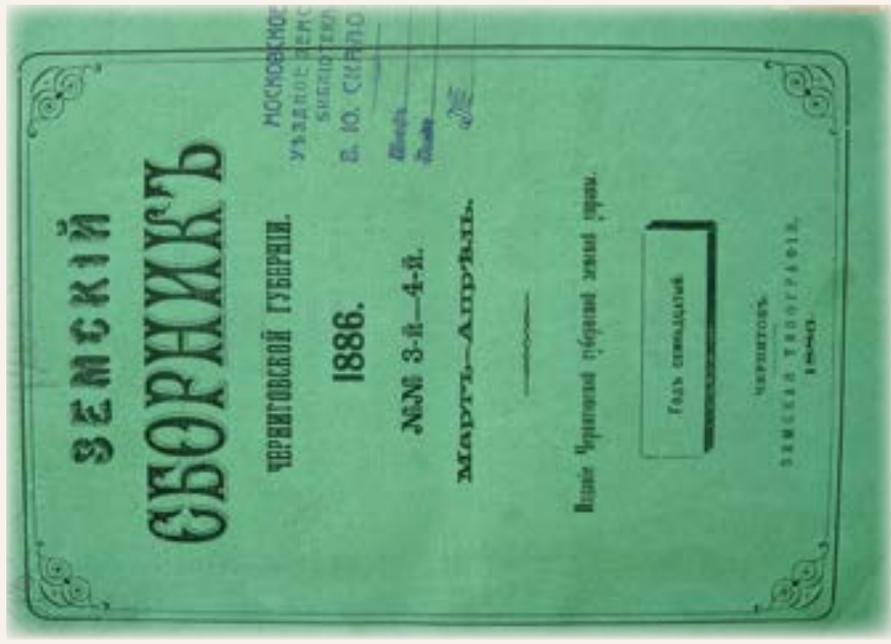

*Агітаційне оголошення Партії народної свободи на користь кандидатів до I Державної Думи О.О. Муханова, О.О. Свечина та І.Л. Шрага
(Газета "Десна", 1906, № 5, с.1)*

Але і в цих умовах земства продовжили свою діяльність, брали участь у громадських, наукових та культурних заходах. У 1908 р. чернігівське земство взяло участь в організації XIV археологічного з'їзду в Чернігові. Під час Першої світової війни земські установи опікувалися забезпеченням діючої армії одягом, продовольством, фуражем; лікуванням поранених воїнів, утриманням біженців та евакуйованих із західних губерній Російської імперії установ. Загалом, незважаючи на постійні обмеження з боку царської адміністрації, земські установи на теренах губернії практично з нуля організували мережу медичних установ, освітніх закладів; опікувалися культурним життям губернії, розгорнули широку видавничу діяльність. Протягом другої половини XIX ст. відбувалася своєрідна підготовка земських установ до перетворення їх на установи місцевого самоврядування після Лютневої революції 1917 р.

“Земский врач” (1890)

“Земский сборник” (1886)

“Черниговская земская неделя” (1913)

“Черниговская земская газета” (1917)

№ 17.

В О Л Н А .

Ціна 10 коп.

Ваша коп. 24
здается в дар
вручить в редакцию

Что
может
быть лучше, вы-
пить после обеда бутыл-
очку холоденького, освежающего
и замечательно вкусного пива
"ЧЕШСКИХ ГРАНАТЪ"
"ПИЛЬЗЕНСКОЕ"
Черниговского Славянского пивоварен-
ного завода В. ВОНДРАКА.
Попытка не пытка, спросъ
не бѣда!
Попробуйте и
убѣдитесь.

Т Р У Д Ы

Ч Е Р Н И Г О В С К О Й

А Р Х И В Н О Й К О М М И С С И И

В Ы П У С К ъ Д Е С Я Т Ы Й

К И С Л О Т А В. А. КОЗЛЫНСКОГО

Ч Е Р Н И Г О В ъ
1 9 1 2

Т Р У Д Ы

Ч Е Р Н И Г О В С К О Й

А Р Х И В Н О Й К О М М И С С И И.

Выпускъ десятый.

Материалы по истории освобожденіи крестьянъ.

Под редакціею В. А. Козлынскаго.

Число страницъ 166

Черниговъ,
Типография Губернскаго Училища.
1912.

Видання друкарні Чернігівського губерньського земства

Голови Чернігівської губернської земської управи

**ТРОЦИНА
КОСТЯНТИН ЄЛИСЕЙОВИЧ
(1827 – 1914)**

Перший голова управи (1865-1866). Походив із дворянсько-старшинського роду Прилуцького повіту Полтавської губернії. У 1860 р. обраний головою Ніжинської межової комісії. З липня 1864 р. член Чернігівського тимчасового губернського комітету для місцевих розпоряджень щодо введення в дію Положення про земські установи. У 1887-1905 рр. був предводителем дворянства Ніжинського повіту. Неодноразово обирався губернським гласним до складу чернігівського губернського земського зібрання.

**КАРПІНСЬКИЙ
ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ
(1835 – 1883)**

Голова губернської управи у 1866-1870 та 1874-1877 рр. Походив із дворянського роду Чернігівського повіту. У 1865, 1880-1882 рр. обирався гласним земського зібрання Сосницького повітового та Чернігівського губернського зібрань, член губернської земської управи. Домігся урядової допомоги населенню голодуючих північних повітів губернії. Брав активну участь у створенні Чернігівського міського банку, який очолював у 1875-1880 рр.

**КОНСТАНТИНОВИЧ
МИКОЛА ІВАНОВИЧ
(1844 – 1886)**

Голова губернської земської управи у 1884-1886 рр. Походив з дворянської родини Чернігівського повіту. У 1865-1875 рр. – вчитель історії та географії Чернігівської чоловічої гімназії. З 1874 р. – чернігівський повітовий гласний та губернський гласний. Завдяки йому у 1875 р. при губернській земській управі утворено статистичне відділення. Гласний Чернігівської міської думи у 1878-1883 рр. У 1880 р. очолив міський громадський банк. У 1885 р. обраний почесним мировим суддею Чернігівського повіту.

**УМАНЕЦЬ
ФЕДІР МИХАЙЛОВИЧ
(1841 – 1917)**

Голова губернської земської управи у 1896-1901 рр. У 1874 р. обраний гласним земського зібрання Глухівського повіту. У 1877-1882 та 1886-1901 рр. – губернський гласний. У 1887 р. обраний головою Глухівської земської управи. Налагоджував архівну та статистичну справу в губернії, приділяв багато уваги вирішенню продовольчої проблеми, розвитку народної освіти, доклав чимало зусиль для облаштування Музею українських старожитностей тощо. Автор історичної праці "Гетьман Мазепа".

**СВЕЧИН
ОЛЕКСІЙ
ОЛЕКСАНДРОВИЧ
(1865 – 1929)**

Очолював губернську земську управу у 1901-1904, 1905-1906 та 1917-1918 рр. Народився у Тифлісі в аристократичній родині. 25 червня 1901 р. обраний гласним земського зібрання Городнянського повіту, 6 жовтня – губернським гласним. Член партії Народної свободи, депутат I Державної Думи (1906). Боровся за розширення прав органів місцевого самоврядування, вів благодійницьку діяльність, переймався питаннями освіти, зокрема щодо створення у Чернігові народного університету у 1917 р.

**БАКУРИНСЬКИЙ
ОЛЕКСІЙ
ОЛЕКСАНДРОВИЧ
(1869 – 1919)**

Виходець з старовинного дворянського роду. У вересні 1895 р. обраний повітовим гласним Городнянського земського зібрання, у жовтні – губернським гласним. З червня 1899 р. – гласний Чернігівської міської думи, у 1901-1905 рр. – заступник голови губернської земської управи. З 1 березня 1914 р. став її головою. З березня 1917 р. виконував обов'язки губернського комісара. Під час гетьманування П. Скоропадського у травні 1918 р. був заступником губернського старости. Розстріляний більшовиками.

Розділ VIII
Міські думи
Чернігівської губернії
(1785 – 1917)

Будинок Чернігівської міської думи (нині — управління Національного банку України в Чернігівській області)

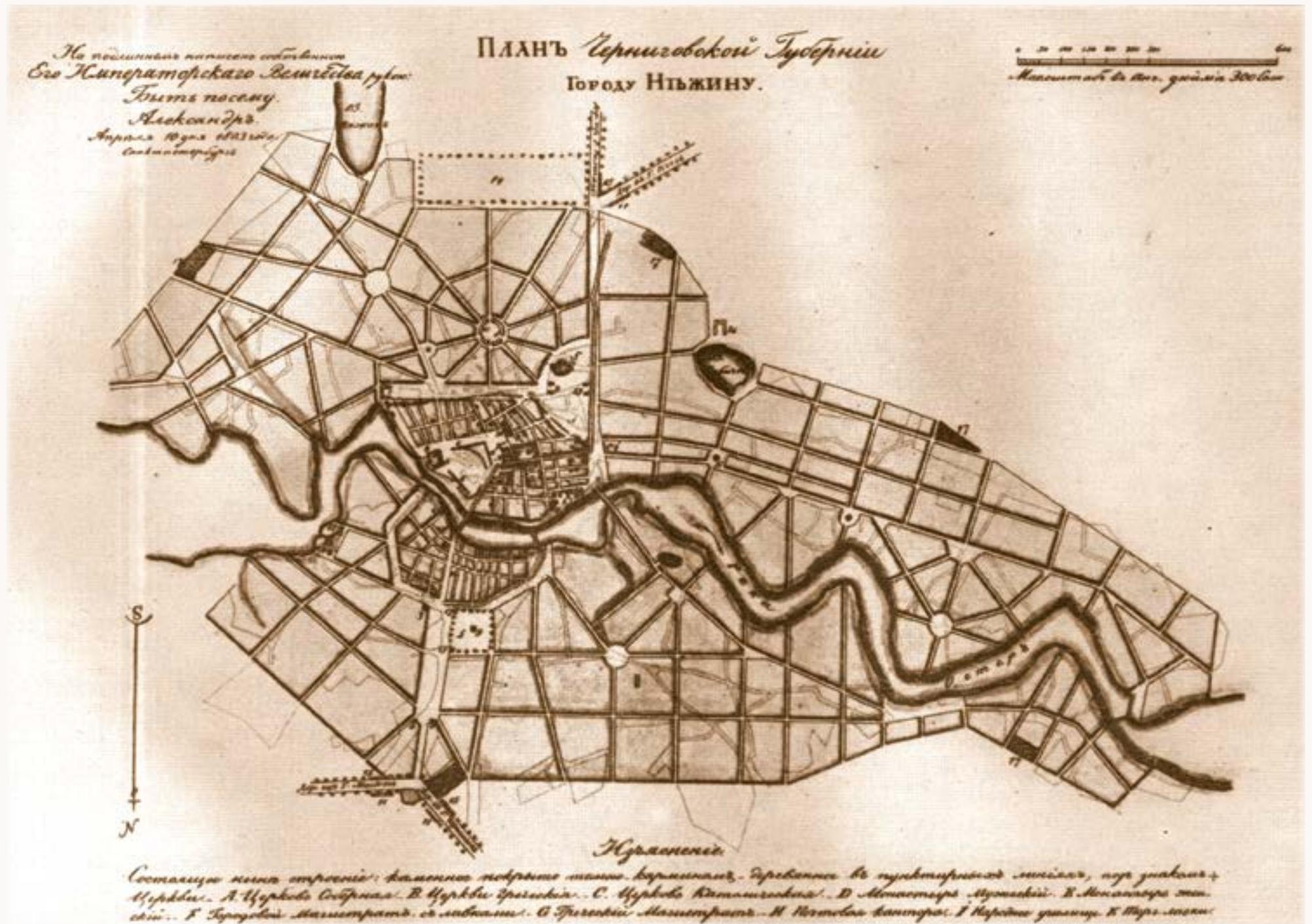
Після ліквідації полково-сотенного устрою козацької України припинили своє існування і органи міського самоврядування. Натомість у **1785 р.** згідно з “Грамотою на права и выгоды городам Российской империи” засновувалися представницькі (але не самоврядні) міські шестигласні думи. Населення міста поділялося на шість розрядів відповідно до соціального статусу, кожний з яких посилав депутатів до міського зібрання. З членів зібрання обиралась Загальна міська дума, а з неї – постійно діючий орган – Шестигласна дума, до якої входило по одному представнику від кожного розряду. Втім

Будинок Ніжинської міської думи (нині — Ніжинське медичне училище)

приймати самостійні рішення нова інституція не мала права. Такі думи стали ланкою управлінської вертикалі. **16 червня 1870 р.** Олександр II затвердив “Городовое положение”, за яким засновувалася система реального міського самоврядування (за аналогією з земською).

Вищим представницьким та розпорядчим органом влади у місті стала міська дума, що обиралася на чотири роки. Її виборці поділялися на три курії за майновим, віковим, статевим та релігійним цензом. Правом голосу користувалися лише власники нерухомого майна. У Чернігові у 1870 р. право голосу отримали

План реконструкції Ніжина (1803)

Чернігів

Ніжин

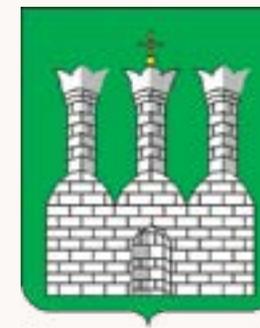
Борзна

Новгород-Сіверський

Козелець

Остер

Березна

Короп

Сосниця

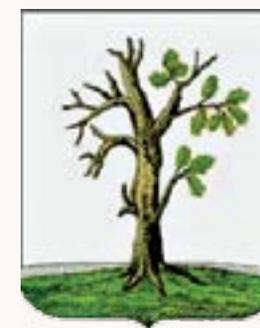
Глухів

Конотоп

Кролевець

Стародуб

Мглин

Новозибків

Погор

Сураж

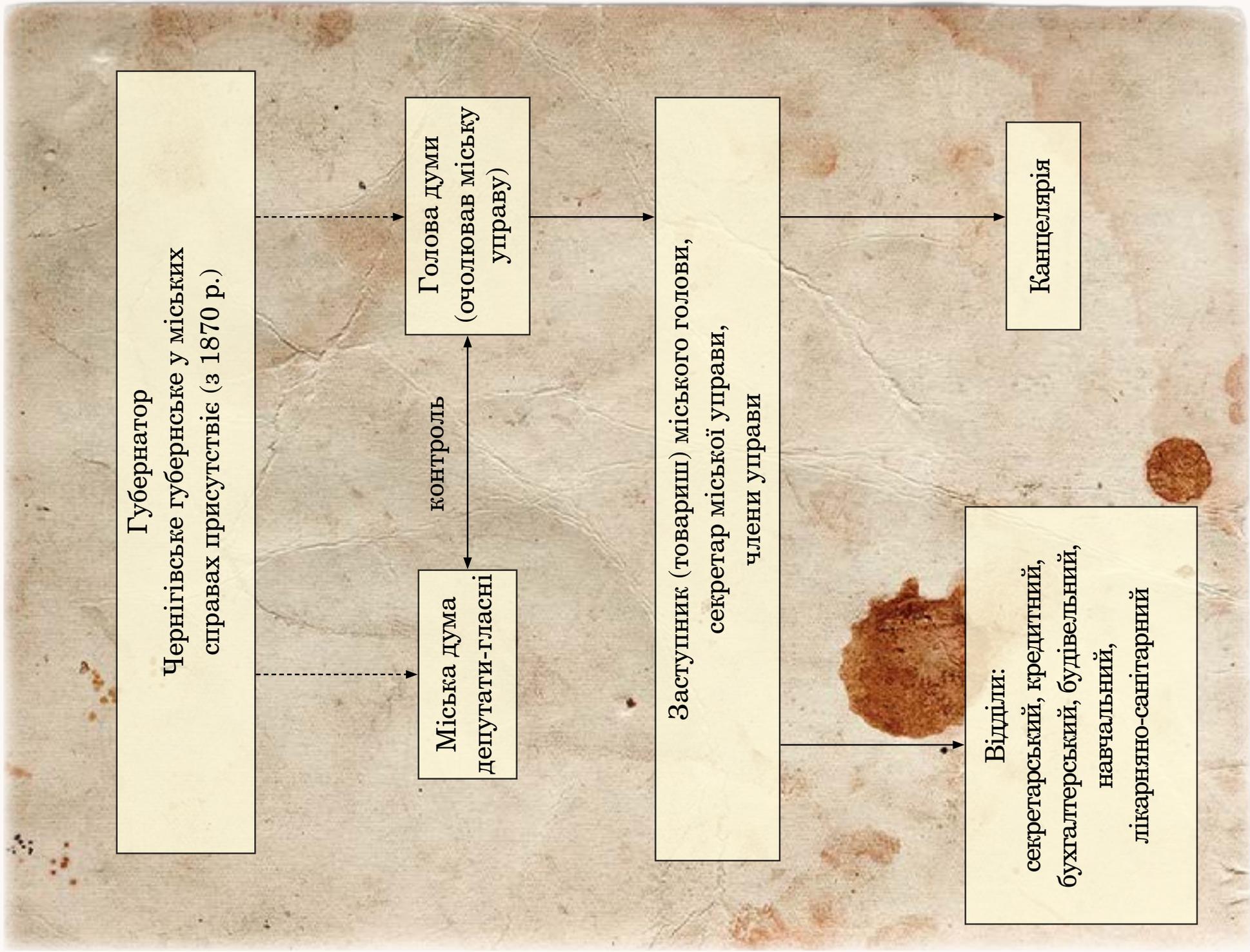

Городня

Прилуки
(Полтавської
губернії)

Герби міст Чернігово-Сіверщини, затверджені указом імператриці Катерини II від 4 червня 1782 р.

Структура думського самоврядування

Збірка обов'язкових постанов Чернігівської міської думи (1876 – 1893)

636 ($\approx 4\%$) особи від населення міста, якими обрано 42 гласних (депутатів).

Дума формувала виконавчий орган – міську управу та обирала міського голову, який керував роботою і думи, і управи. Управи підпорядковувалися губернатору та Міністерству внутрішніх справ. Крім Чернігова, думи діяли у 14 повітових містах (Борзна, Глухів, Городня, Козелець, Конотоп, Кролевець, Мглин, Ніжин, Новгород-Сіверський, Новозибків, Остер, Сосниця, Стародуб, Сураж) та чотирьох позаштатних (Березна, Короп, Нове Місто, Погар). Відали місцевими питаннями, такими, як благоустрій міста, торгівля та промисловість, охорона здоров'я, народна освіта, пошта, шляхи тощо.

За кожною з цих галузей створювалася відповідна комісія на чолі з гласним думи. Гласні працювали на громадських засадах, члени управи – за плату з міського бюджету.

Формування міського бюджету здійснювалося думою за рахунок визначених законодавством джерел. Приміром, у Чернігові перше місце займали прибутки від муніципальної власності – землі, природних ресурсів, рухомого та нерухомого майна, громадського банку. Потім йшли податки на нерухомість – приватну, громадських та державних установ. Третє місце посідали місцеві збори (надання дозволів та ліцензій на утримання трактирів, продаж алкогольних напоїв, візницький промисел тощо).

Особливу увагу гласні звертали на санітарний стан міст. У складі Чернігівської думи діяла сформована управою санітарна комісія у складі депутатів, лікарів, представників поліції, державних та громадських установ. Вони оглядали санітарні умови приватних помешкань, торговельних,

Ніжин. Перша половина XIX ст. З літографії П. Борреля. Художник В. Оліфіренко

Міські голови Чернігова

1. Селюк Яків Олександрович
(1870 – 1875)	5. Ходот Г.О.
(1896 – 01.1897)
2. Хижняков Василь Михайлович
(1875 – 02.1887)	6. Рудін Микола Дмитрович
(02.1897 – 1905)
3. Фрідман Маврикій Романович
(03.1887 – 04.1893)	7. Верзилов Аркадій Васильович
(1905 – 1917)
4. Ханенко Олександр Олександрович
(05.1893 – 1895)	8. Соколов Павло Якович
(1917 – ?)

Печатка Чернігівської міської управи (1897)

Печатка Ніжинської міської управи (1885)

Печатка Новозибківської міської управи (1885)

Печатка Глухівської міської управи (1885)

Печатка Коропської міської управи (1885)

Знаки міських урядовців

Чернігів. Водонапірна башта 1897 – 1898 рр. (не збереглася)

промислових закладів, вулиць та площ. Плани роботи та фінансування комісії затверджувала Дума.

Одним із наймасштабніших проектів Чернігівської думи стало будівництво міського водогону, започатковане у 1872 р. Доленосним для міста виявилось рішення про постачання води не з Десни, а з артезіанських свердловин. Водою із свердловин в урочищі Ялівщина чернігівці користуються й дотепер. У 1880 р. відкрили водозабірники для загального користування. У 1892 р. водопровід мали 27 власників приватних будинків. Справжньою мукою для чернігівців у ХІХ ст. була непролазна багнюка на міських вулицях восени та навесні. У вересні 1878 р. Дума створила комісію, яка розробила план брукування міських площ та центральних вулиць. Станом на 1880 р. площа твердого покриття у Чернігові становила 6172 кв. сажнів (28 кв. км), що обійшлося бюджету майже у 49 тис. руб.

Проекти з поліпшення благоустрою та розвитку місцевої інфраструктури знаходили своє втілення і в повітових центрах. У Ніжині у 1894 р. за ініціативи членів думи був закладений міський парк, у якому збудували літній театр (1906 р.). У Новгороді-Сіверському у 1898 р. за рішенням повітових земських зборів та міської Думи відкривається готель “Центральний”, побудований місцевим архітектором І. Лошаковим. Проблеми з наповненням бюджету міських дум не завжди дозволяли реалізовувати широко-масштабні проекти. Левова частка коштів йшла на задоволення поточних потреб міського господарства. Зокрема, у Козельці значні ресурси виділялися на протипожежну охорону, санітарний контроль, лікарняне обслуговування.

Водночас у Чернігові зроблені помітні кроки у поліпшенні освітлювальної мережі міста, яка також знаходи-

лася у віданні думи. Наприкінці 1880-х рр. вулиці міста освітлювали 275 ліхтарів. Контроль за організацією освітлення покладался на окремого депутата, який наймав ліхтарників та координував їхню роботу. У кінці ХІХ ст. місто отримало власну електростанцію.

У Новгороді-Сіверському будівництво електростанції здійснювалося одночасно з прокладанням водогону. На це повітове страхове товариство у 1900 р. виділило 100 тис. рублів. Об’єкти перейшли під опіку міської управи у 1915 р.

11 червня 1892 р. імператор Олександр ІІІ підписав нове “Городовое положение”, покликане зробити міські думи слухнянішими. Більшість у думі отримали дворяни та заможне купецтво, скасовувався трикурійний принцип голосування. Функції дум значно звузилися. Вони втратили самостійність навіть у розв’язанні господарських питань. Їх робота спрямовувалася канцелярією губернатора, а постанови узгоджувалися не з діючим законодавством, а з державними органами. Прийняті думами розпорядження набирали чинності після затвердження їх губернатором. Вищою касаційною інстанцією для самоврядування стало Міністерство внутрішніх справ. Фактично міські управи трансформувалися у колегії призначених чиновників, які затверджувалися губернатором чи міністром внутрішніх справ.

Загалом запровадження дум мало важливе значення для розвитку тогочасних міст. Хоч і обмежено (з огляду на імперські умови), міські громади отримали право самостійно вирішувати свої проблеми. Думи відіграли вирішальну роль у модернізації міст, започаткували становлення комунального господарства, взяли на себе соціальну сферу, медицину та освітню справу.

*Нарис міського голови
В.М. Хижнякова про облаштування
водогону в м. Чернігові (1880)*

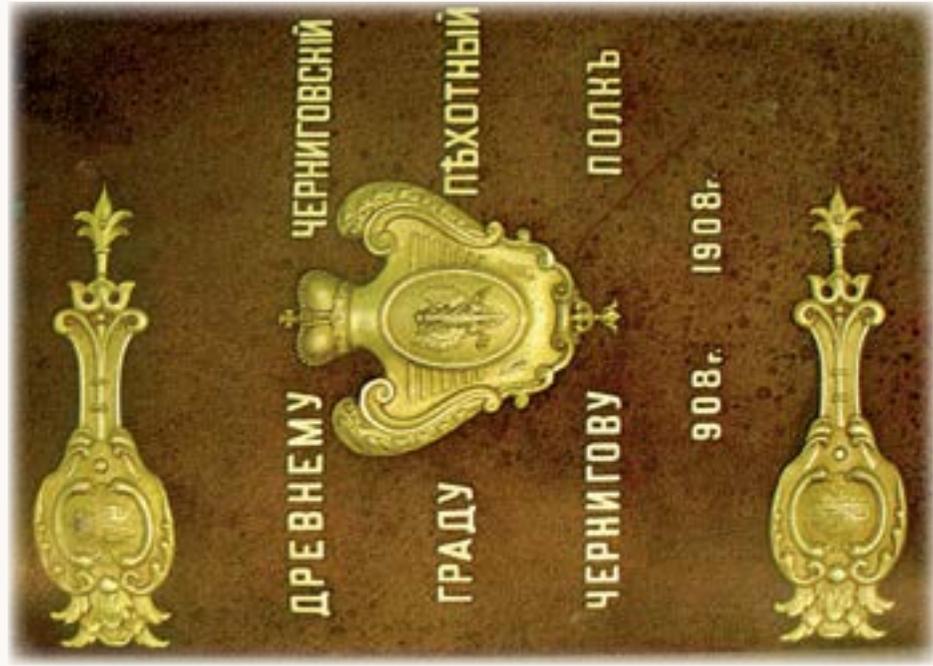
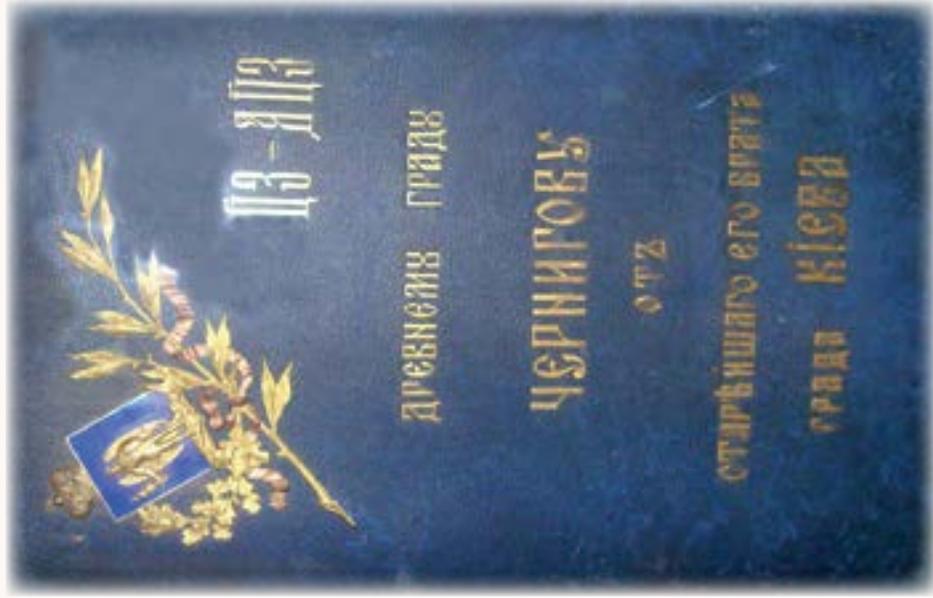
*Нарис про електричну станцію
в м. Чернігові
(1895 – 1905)*

*Огляд діяльності чернігівського
міського правління (1901 – 1905)*

*Чернігівська міська газета
(1914)*

Господинъ Городской Голова и г-пода гласные Черниговской Городской Думы

Между древние русские городаи самыми найдутся два города столь тѣсно связанные между собою исторіей, какъ Кіевъ и Черниговъ. Братуи близнѣйшими городами среднего Подольска, они и поныя друтъ другу и соединены между собою, все время жила общаю историческою жизнью, по братски раздѣляя и счастье, и несчастье, и радость и горе.

Тяжело абыть тому, зналаши при Школяхъ. Олеть они вѣсть брали дань съ города, послѣ Валентина Саганго совершили между собою въ нежданный притылокъ отъ гресковъ званіемъ своей культуры, въ тоже время дружили и углубило образованіе на Русскую землю явились вѣстники турецкихъ злодѣевъ. Но пришли на Русскую землю черные дни и Кіевъ съ Черниговомъ вѣсть полверстико татарскому погрому и губокому несправдливому политическому удушенію; вѣсть поддали при этомъ подъ власть литовскому князю; вѣсть въ XVII вѣсть устоили въ борьбѣ съ польской культурой и католической религіей; вѣсть же, подъ предводительствомъ Богдана Хмельницкаго, освободились отъ польской зависимости. По молосиніемъ же съ Русскимъ Государствомъ оба города оказались административными центрами средняго Подольска.

Полный возможности объ общае быловъ, Кіевъ горячо привѣтствуетъ Черниговъ съ общае быловъ, предводительскъ молосиніемъ высказываетъ признательность его и сердечно же

летъ ему удачи въ культурномъ и матеріальномъ развитіи подъ благотворномъ вліяніемъ самоуправленія, котораго Вы, Милостивые Государя, выказали преданности.

Да процвѣтаетъ и благополучаетъ на обахъ древній грады Черниговъ.

*С. Тардеевъ, Губернаторъ Подольска,
Членъ Государств. Думъ, Предводитель
Средне-Подольскаго
Общественнаго
Собранія*

Вітальні адреси м. Чернігову з тисячолітнім ювілеєм

Діячі міського самоврядування

**ХИЖНЯКОВ
ВАСИЛЬ МИХАЙЛОВИЧ
(1842 – 1917)**

Міський голова Чернігова у 1875-1887 рр. Дворянин. Впродовж 1866-1869 рр. працював учителем Чернігівської чоловічої гімназії. З 1870 по 1901 р. регулярно обирався гласним Чернігівської міської думи. За період його керівництва започатковано будівництво водогону, брукування та освітлення вулиць, створення міського громадського банку, організацію санітарного нагляду тощо. З 1877 р. обирався гласним Чернігівського повітового та губерньського зібрань. Починаючи з 1886 р., тричі обирався головою губерньської земської управи, залишивши цю посаду у 1896 р.

**ЖАДКЕВИЧ
ВАСИЛЬ
ЛЕОНТІЙОВИЧ**

Міський голова Новгород-Сіверського у 1889-1917 рр. Рік народження та смерті невідомий. Відзначився активною громадською діяльністю та роботою в органах місцевого самоврядування Новгород-Сіверщини останньої чверті XIX – поч. XX ст. Закінчив Новгород-Сіверську чоловічу гімназію. Був гласним повітової земської управи у 1914 р. За його ініціативою досить потужно для тих часів було відсвятковано 100-річчя Новгород-Сіверської чоловічої гімназії. У місті велось активне будівництво адміністративних та житлових будинків, окремі з яких збереглись до нашого часу.

**ВЕРЗИЛОВ
АРКАДІЙ
ВАСИЛЬОВИЧ
(1867 – 1931)**

Міський голова Чернігова у 1906-1917 рр. Походив із дрібних землевласників Чернігівського повіту. Навчався в університеті св. Володимира в Києві. З 1893 р. – секретар Чернігівської міської думи. Чотири рази обирався міським головою Чернігова, сприяв будівництву міського водогону, ініціював розробку проекту електрифікації міста. З 1900 р. – член Чернігівської губерньської архівної комісії. З 1920-х рр. працював у Чернігівському губвиконкомі, вченим секретарем Чернігівського наукового товариства при ВУАН. З 1928 р. викладав у місцевому технікумі землевпорядкування.

**ПИСАРЕВ
ПАВЛО
МИКОЛАЙОВИЧ
(? – 1903)**

Міський голова Городні (?-1882-?). Наприкінці XIX – на початку XX ст. – найбагатша людина у місті, купець першої гільдії. У Городні йому належали найкращі будинки, в яких згодом розміщувалися державні установи та заклади соціальної сфери. Він також заснував банк та вкладав значні кошти у будівництво і реставрацію міських церков.

**КУШАКЕВИЧ
ПАВЛО ФЕДОРОВИЧ**

Міський голова Ніжина у 1881-1889 рр., купець першої гільдії. Походив із давнього козацького роду. Завдяки його зусиллям на центральних вулицях Ніжина з'явилося тверде покриття та газове освітлення, закладений сквер на площі ім. Б. Хмельницького, збудовано постійно діючий ринок. На кошти його родини зведено будинок технічного училища, придбано приміщення для жіночої прогімназії. За свою плідну діяльність у січні 1900 р. Кушакевич отримав звання "Почесний громадянин міста Ніжина".

**СОКОЛОВ
ПАВЛО ЯКОВИЧ**

Міський голова Чернігова у 1917 р., член губерньського комітету партії соціалістів-революціонерів (есерів). До революції двічі був заарештований за партійну діяльність. На початку XX ст. працював лікарем у Чернігівському повіті, заарештований у 1906 р. Переховувався за кордоном, був обраний доктором Базельського та Флорентійського університетів. Повернувся на початку революції, від партії есерів балотувався до Всеросійських Установчих зборів.

Розділ ІХ

**Органи влади Чернігівської губернії
часів Української революції**

(1917 – 1919 рр.)

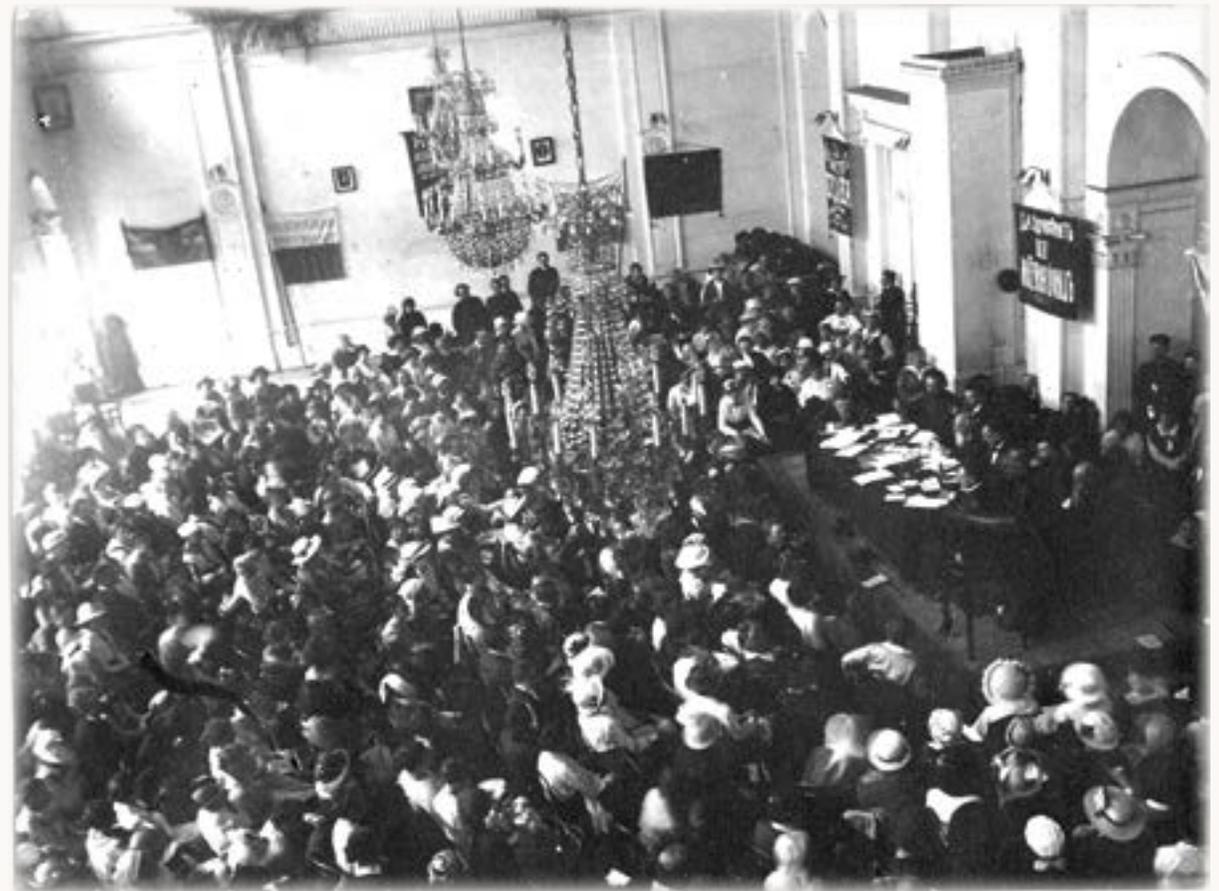
**“Черниговская земская газета” (1917)
про реформу земських установ:**

“Основний принцип, на якому побудована реформа земського самоуправління – це широка його демократизація, надання права залагоджувати місцеві справи місцевим людям, причому не існує будь-яких переваг ні для капіталу, ні для крупного землеволодіння, ні тим більше для будь-якого одного стану, як то було раніше”.

**Управління Чернігівською губернією
в 1917 – 1918 рр.**

Великий і малий герби та прапор Української народної республіки (1917 – 1918)

Збори під час революції. Будинок дворянських зібрань. Чернігів (1917)

Органи місцевого самоврядування (після виборів у червні – листопаді 1917 р.)

Після лютневої революції 1917 р. органи імперської влади припинили свою діяльність. Тимчасовий уряд скасував посади губернаторів, запровадивши натомість інститут губернських (у повітах – повітових) комісарів. Ними призначались голови губернських земських управ. З лютого 1917 р. кандидатури комісарів затверджував Тимчасовий уряд, а з серпня – Українська Центральна рада (далі – УЦР). З початку революції обов'язки губернського комісара Чернігівщини виконував О. Бакуринський.

З 26 березня по серпень 1917 р. губернським комісаром був М. Іскрицький, потім – Д. Дорошенко (до грудня того ж року). До їх повноважень входила адміністративна, господарська робота, боротьба з дезертирством, інформування населення про заходи Тимчасового уряду та інші. Водночас вони були підконтрольні та підзвітні утвореному **8 березня 1917 р.** губернському виконавчому комітету представників громадських організацій, що мав постійне бюро. Його очолив І. Шраг. Одним із перших заходів комітету стала ліквідація поліції, організація міліції та підтримка громадського спокою на місцях.

Навесні 1917 р. комітет надавав допомогу потерпілим від деснянської повені. Також у його складі була створена комісія з п'яти осіб для організації політичної освіти населення.

Владу у повітах представляли повітові комісари та повітові виконавчі комітети. Губернські та повітові комісари співпрацювали з комітетами громадських організацій.

Під їх контролем перебували також земельні комітети, що утворювались за постановою Тимчасового уряду від 21 квітня 1917 р. на губернському, повітовому та волосному рівнях. Вони мали забезпечити перехід земельних ресурсів регіону у власність держави, відали розподілом земельних ділянок тощо. Замість старих волосних управ утворювалися волосні та сільські виконавчі комітети.

Здійснювалося реформування органів місцевого самоврядування та проведення виборів до цих установ. За їх допомогою очільники Тимчасового уряду, а за ними – Центральна Рада – сподівалися побудувати нову систему управління, яка б спиралася на демократичні засади.

У травні 1917 р. Тимчасовий уряд видав “Временное положение о волостном земстве”, за яким ліквідовувалися інститути волосних сходів, волосних правлінь, судів та земських начальників. Натомість обиралися волосні земські установи – волосні земські зібрання та управи.

Спершу відбувалася муніципальна кампанія. Законом про міські вибори встановлювалося загальне, рівне, пряме й таємне голосування. На той час це був найдемократичніший виборчий закон у Європі. У червні-вересні 1917 р. обиралися міські думи, у серпні-листопаді – волосні, повітові та губернські гласні. Тимчасовий уряд чітко визначив число гласних міських дум (наприклад, у Чернігові – 46, у Ніжині – 65). У земства обиралося від 20 до 50 гласних.

Новий тип міського та земського самоврядування спирався на загальне виборче право, передбачав перехід до нього всієї влади на місцях, включаючи правоохоронну діяльність, призов до армії, постачання продовольства, регулювання цін, юридичну допомогу населенню, сприяння охороні праці та інше. На демократичних засадах було сформовано міське самоуправління, волосну, повітову та губернську ланки земського самоврядування.

7 листопада 1917 р. III Універсал УЦР проголосив Утворення Української народної республіки. Цей документ підтримали владні установи губернії та демократично обрані органи місцевого самоврядування. Але брак фінансування державних установ, погіршення економічної та політичної ситуації, розклад армії призвели до того, що губернська адміністрація та самоврядування втратили реальну владу в регіоні. Наприкінці грудня 1917 р. з посади комісара пішов Д. Дорошенко.

19 січня 1918 р. до Чернігова вступив більшовицький загін, створений з робітників Замоскворіччя під командуванням

Дорогий Ілюстрований!
 Мабуть прийдешній місяць
 туди дедушка до Меморандуму
 Уряду. Але головне - як? От
 який головний відомий факт;
 на цьому всі згодні, навіть
 се Ви, дорогий. Подивіться
 тільки цих умов. Коли згідно
 меморандуму. Але дуже
Вас дуже радують! Дуже
 радують від Вас - меморандум
 фактично згоді, засвід, коли
 згоді прийдешній до Києва, щоб
 порадилися з комітетом
 прийдешній з Києва і так
 ми згоді до Меморандуму.
 Сигналізувати Вам.
 Французам Вас згоді.
 Ваш М. Грушевський!

Лист М. Грушевського до І. Шрага з проханням виїхати як депутата до Тимчасового уряду (1917)

Мітинг на Красній площі Чернігова під час революції (1917)

До Вищокомандного добродія
І. І. Шрага.

Зважаючи на загрожуєщу від ізовнішніх
ворогів небезпеку і ідучи на зустріч
закликові Мінтасового Уряду сккупити
всі сили нації і Армії у Іваків з,
незалежно від існуючої Регулярної
Армії власти з військ людей
самостійну сотню в 1. Чернігіві.

Повідоляючи про це, маю надію
що ця справа знайде своє
ствігнуття та відгук у Вашій
серці і Ви дасте свою згоду
вступити в дія Української
Військової Ради у 1. Чернігіві.

Військовий Сотник
Самостійною Військо України Заам П. Д. Павленко

27 Березня 1917.
П. Н.
Чернігів.

Лист за підписом "військового сотника самостійного війська України" В. Павленка до І. Шрага про організацію у Чернігові української сотні (осередок другого українського полку імені Петра Дорошенка) – 27.03.1917

Українська Центральна
Рада
у Києві
14 квітня 1917 року
К. 152...

Коли у Вас ще досі Губернський комісар не
заіменовані, або той, що в Україні не задо-
вольо, то дайте знати, кого хочете мати комі-
саром, до Лотоцького Петроград Тучков переулком
К II, і одночасно сповістіть про це і Українську
Центральну Раду.

Центральна Українська Рада помічала кандидата
п. Могилевського. Але це
остаточно вважати від Вас, бо Вам краще знати.

Разом з тим сповістимо, що 22-го квітня в ве-
чері о 6 годні і 23-го квітня цілий день відбу-
ватимуться пленарні збори Української Центральної
Ради. Будьте ласкаві сповістити своїх представни-
ків від губернії про це.

Центральна Українська Рада просить лю мого
співдче солідати губерніальні українські а'їда, як
для того, щоб організувати губерніальні українські
Ради, так і для того, щоб члени Центральної
Української Ради від губерній бди остаточно або
автверженні, або перенесенні.

Голова Центральної
Ради М. Грушевський
Секретарь П. Тарасюк

Лист М. Грушевського І. Шрагу про прибуття представників від губернії на пленарні збори УЦР (14.04.1917)

Бахмач. Солдати повертаються з фронту (1917)

Агітаційні листівки Української селянської спілки та партії Українських соціалістів-революціонерів напередодні виборів до Установчих зборів (1917)

російського лівого есера М. Порадіна. Існуюча на той час у місті рада робітничих і солдатських депутатів намагалася перейняти на себе функції місцевого управління. Та М. Порадін не бажав ділитися владою, заявивши: “Вся власть в городе и военная, и гражданская во всей полноте, это – я”. Протягом січня-лютого 1918 р. місцева рада практично не мала ніякої влади. Лише завдячуючи самовідданості фактичного керівника міської ради Софії Соколовської у Чернігові вдалося уникнути масових репресій над представниками небільшовицьких партій та організацій. З цього приводу Д. Дорошенко зазначав: “Казали, що Соня Соколовська, яка стала на чолі черні-

Підрозділ новгород-сіверського “Вільного Козацтва” (Новгород-Сіверський, 1917)

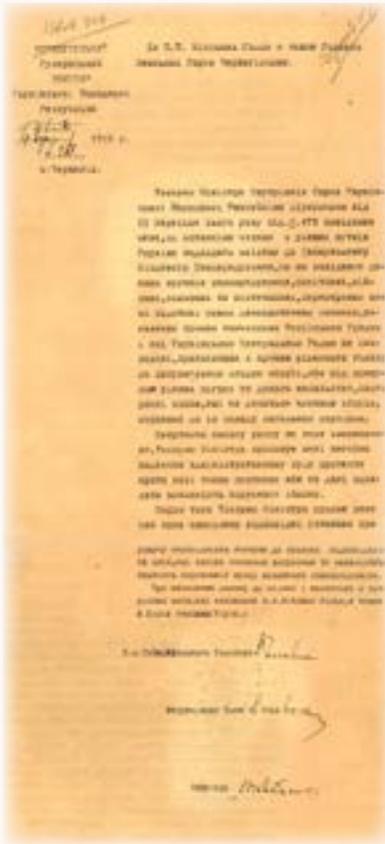
Чернігівські газети (1917)

“Чернігівські губернські вісті” (17.01.1918)

гівського “совдепа”, рішуче виступила проти убивств і мордувань, навіть оповідали, що вона врятувала коло сотні офіцерів, яких більшовики знайшли в Чернігові і хотіли всіх вирізати... Коли вона рятувала сотні невинних людей від загибуні, то честь їй!”

16 лютого 1918 р. більшовицький загін залишив Чернігів одразу ж після появи чуток про наступ німців. 8 березня 1918 р. відновилася діяльність губернської

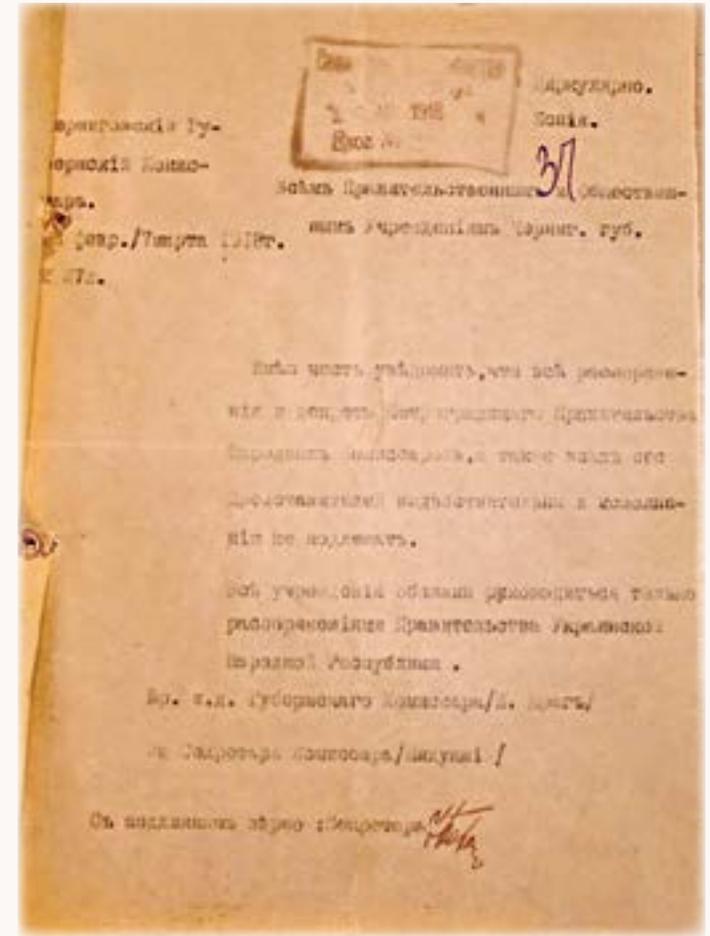
земської управи. Тимчасовим губернським комісаром став І. Шраг, згодом – Г. Стаднюк. Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. у губернії скасували посади губернського та повітових комісарів та повноваження місцевих владних структур. Тепер влада належала губернському старості, який керував повітовими старостами і призначався з кола землевласників та земських діячів.

Циркуляр Черніівського
губернського комісара УЦР
щодо обрання членів зем-
ських та міських зібрань
(1918)

Фрагменти експозиції
Меморіального комплексу
“Пам’яті героїв Крут”

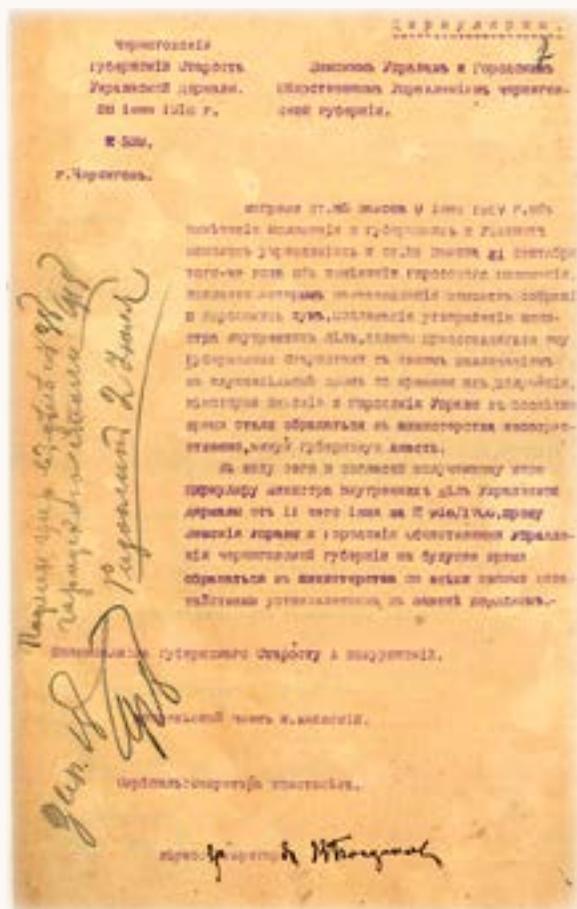

Циркуляр Черніівського губерньського комісара
УЦР про недійсність на території
Черніівщини декретів і розпоряджень
РНК РРФСР (27.02 – 07.03.1918)

У Черніівській губернії посаду старости 18 травня 1918 р. отримав М. Савицький, відомий раніше як голова губерньського земства та гласний Черніівської міської думи. Його помічником був ще один відомий земський діяч О. Бакуринський. Старостам підпорядковувалася Державна варта. На рівні губернії діяв “помічник-інспек-

тор Державної варти”, на рівні повіту – “начальник повітової Державної варти”.

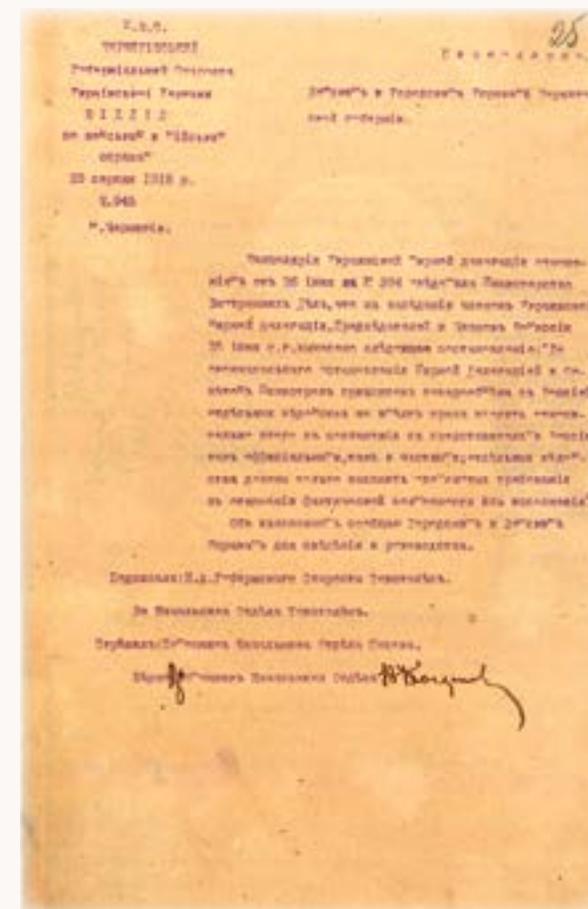
Таким чином нова влада намагалася створити “сильну” місцеву адміністрацію. **18 вересня 1918 р.** ухвалено закон про вибори губерньських та повітових гласних, який повертав контроль з боку влади, майновий ценз

*Циркуляр губернського старости
про порядок затвердження поста-
нов органів місцевого самоврядування
(01.06.1918)*

*Герб Української держави
гетьмана Павла Скоропадського
(1918)*

*Циркуляр губернського старости
про заборону торгових відносин
з радянською Росією
(20.08.1918)*

та інше. Згідно з законом від 30 листопада поновлювався інститут “земських начальників”, утворювалися повітові та губернські ради у сільських справах. Правління П. Скоропадського закінчилося у грудні 1918 р. Влада нового уряду – Директорії УНР – протрималася у Чернігові лише три тижні. У січні 1919 р. майже на всій Чернігово-Сіверщині була формально встановлена радянська влада, що започаткувало чергові зміни

адміністративно-територіального устрою та системи владних установ. 15 січня 1919 р. вийшов декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України “О ликвидации общественных организаций “Земсоюз”, “Земгора”, “Согора”, а также военно-промышленных комитетов”. Земські установи та міські думи ліквідовувалися. Розвиток місцевого самоврядування був перерваний на понад сімдесят років.

Громадські та політичні діячі Чернігово-Сіверщини доби революції

**ІСКРИЦЬКИЙ
МИХАЙЛО АНДРІЙОВИЧ
(1873 – ?)**

Походив із шляхетсько-старшинського роду Чернігівщини. Отримав вищу юридичну освіту, обирався до II та III Державних дум Росії. Напередодні лютневої революції 1917 р. обіймав посаду предводителя дворянства Суразького повіту. Під час революційних подій обраний членом комітету громадських організацій у Чернігові. У березні-червні 1917 р. – чернігівський губернський комісар Тимчасового уряду.

**ДОРОШЕНКО
ДМИТРО ІВАНОВИЧ
(1882 – 1951)**

Народився у м. Вільно, походив із козацько-старшинського роду. У березні 1917 р. – товариш (заступник) голови УЦР. У серпні 1917 р. очолював Генеральний секретаріат УЦР, український соціаліст-федераліст. У серпні-грудні 1917 р. – чернігівський губернський комісар УЦР. У 1918 р. – очолював Міністерство закордонних справ Української держави гетьмана П. Скоропадського. Український історик.

**КОВАЛЕВСЬКИЙ
ІПОЛИТ ДМИТРОВИЧ
(1894 – ?)**

Уродженець Ізюмського повіту Харківської губернії. Навчався у Ніжинському історико-філологічному інституті. У квітні 1917 р. очолював «Просвіту», делегат Всеукраїнського національного конгресу в м. Києві. Автор брошури: «Хто ми, що ми і чого хочемо?». Студентом другого курсу став комісаром УЦР у Ніжинському повіті. У листопаді 1917 р. обирався до Всеросійських Установчих зборів.

**ШРАГ
ІЛЛЯ ЛЮДВИГОВИЧ
(1847 – 1919)**

Народився в Седневі у сім'ї лікаря, вихідця з Саксонії, закінчив юридичний факультет Київського університету св. Володимира. З 1875 р. – гласний Чернігівської міської думи, член її управи. У квітні 1906 р. обраний депутатом I Державної Думи, очолював українську парламентську громаду. Один із засновників Товариства українських поступовців, згодом – Української партії соціалістів-федералістів. У березні 1917 р. став головою губернського виконавчого комітету. З травня того ж року – голова Чернігівського окружного суду. У березні 1918 р. – в.о. губернського комісара.

**САВИЦЬКИЙ
МИКОЛА ПЕТРОВИЧ
(1867 – 1941)**

Виходець із дворянської родини Кролевецького повіту. З 1892 р. неодноразово обирався кролевецьким повітовим та чернігівським губернським гласним. У 1896-1906 рр. – повітовий предводитель дворянства у Кролевеці, Речиці та Гомелі. У 1906-1914 рр. – голова Чернігівської губернської земської управи. У 1915 р. обраний членом Державної Ради Російської імперії. З серпня 1917 р. – гласний Чернігівської міської думи. З травня 1918 р. – Чернігівський губернський староста. У червні – серпні 1918 р. – товариш міністра внутрішніх справ Української держави. У 1920 р. емігрував за кордон.

**СОКОЛОВСЬКА
СОФІЯ ІВАНІВНА
(1896 – 1938)**

Вихованка Чернігівської жіночої гімназії, студентка Петербурзького медичного інституту. З 1917 р. – член Чернігівського губкому РСДРП (б) і губревкому, гласний Чернігівської міської думи. У 1918 р. фактично очолювала Чернігівську міську раду робітничих і солдатських депутатів. Після приходу німців у 1918 р. – голова губревкому. Згодом була на підпільній роботі у Києві та Одесі. З кінця 1919 р. працювала у виконкомі Комінтерну, з лютого 1921 р. – на партійній роботі в Москві. Потім – заступник директора, директор кіностудії «Мосфільм». Репресована.

Розділ Х

Радянсько-партійні владні структури на Чернігово-Сіверщині

(1919 – 1941 рр.)

Протягом грудня 1918 – січня 1919 рр. у Чернігівській губернії встановлено радянську владу. Одним з її перших кроків стала передача чотирьох північних повітів (Мглинський, Новозибківський, Стародубський та Суразький) до складу Гомельської (потім – Брянської) губернії РСФРР. 25 лютого 1919 р. відповідне рішення прийнято НКВС РСФРР. У результаті Чернігівська губернія складалася з 11 повітів з населенням 1841,8 тис. чол.

У цей період більшовики, хоч і проголосили лозунг: “Вся влада – радам!”, але не квапилися з їх створенням: деякий час радянська влада існувала без рад, управління здійснювалося надзвичайними органами. Лише убезпечивши своє становище та ліквідувавши будь-який супротив своїй владі, більшовики почали планомірно створювати слухняну

Мітинг у Городні (грудень, 1918)

Поділ території Чернігово-Сіверщини на округи у 1923 – 1925 рр.

Чернігівська область у 1932 – 1935 рр.

та підконтрольну їм систему представницьких органів. Про існування будь-яких структур самоврядування не могло бути й мови.

17 квітня 1919 р. І губернський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів обрав губернський виконком. Комітет відстежував політичний та економічний стан у губернії, стежив за виконанням продрозкладки (згодом – продподатку) в регіоні, процесом націоналізації. Впродовж 1919 – 1920 рр. передавав свої повноваження тимчасовому губернському військово-революційному комітету.

Газета «Известия Черниговского временного военно-революционного комитета» (23.01.1919)

Подальша діяльність губвиконкому стосувалася проведення тижнів допомоги фронту та захисту дітей, організації комітетів по боротьбі з безробіттям, ліквідації неписьменності, створення дитячих садків, бібліотек, лікарень, розвитку місцевої промисловості, сільського господарства, торгівлі та ін. Ліквідований згідно з постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (далі – ВУЦВК) від 3 червня 1925 р.

На місцях впродовж лютого-березня 1919 р. створені аналогічні виконкоми повітових та волосних рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. До їх завдань відносилося здійснення прод-

розкладки, націоналізація підприємств, організація комнезамів, с/г товариств, боротьба з дезертирством, “контрреволюційними” виступами, спекуляцією, паливною кризою. Ліквідовані в 1923 та 1924 р. відповідно. Протягом **1923 – 1925 рр.** Чернігівську губернію ліквідовано. Натомість виникла трирівнева система “центр – округ – район”.

На кінець 1925 р. існували Чернігівська, Глухівська, Ніжинська та Конотопська округи, які поділялися на 54 райони. Станом на 17 грудня 1926 р. площа Чернігівщини складала 37767 кв. км, населення – 2218 тис. чол. Відповідно до постанови ВУЦВК “Об административно-территориальном делении” від **31 січня 1923 р.** утворені виконавчі комітети окружних рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. У період між з’їздами рад вони були розпорядчим, виконавчим та контрольним органом влади в окрузі. Окружками займалися питаннями колективізації сільського господарства, “розкуркулення”, посівних та збиральних кампаній, розвитку тваринництва та переробки с/г продукції. До інших видів діяльності відносилася реорганізація торгівлі, націоналізація майна, відкриття дитячих будинків та санаторіїв та ін.

Голови Чернігівського губернського виконавчого комітету (1918 – 1925)

1. Соколовська Софія Іванівна (19.01 – 12.03.1918)
2. Коцюбинський Юрій Михайлович (04. – 11.1919)
3. Петровський Данило Іванович (1919 – 1920)
 4. Коржиков Тит Михайлович (07.1920)
 5. Філатов Микола Олексійович (1920)
 6. Любченко Панас Петрович (1921)
7. Пахомов Микола Іванович (1921 – 1922)
8. Попов Іван Васильович (12.1922 – 06.1924)
9. Власенко Степан Наумович (07.1924 – 09.1925)

Печатка Чернігівського губернського виконавчого комітету (1919)

Печатка Чернігівського окружного комітету компартії (1929)

Печатка Чернігівського губернського революційного комітету (1920)

Печатка Сновського районного комітету компартії (1929)

Печатка Чернігівського губернського комітету компартії (1920)

Печатка виконавчого комітету Чернігівської окружної ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (1928)

Будинок Чернігівської губерньської надзвичайної комісії (1922)

Газета “Красное знамя”
(05.07.1925)

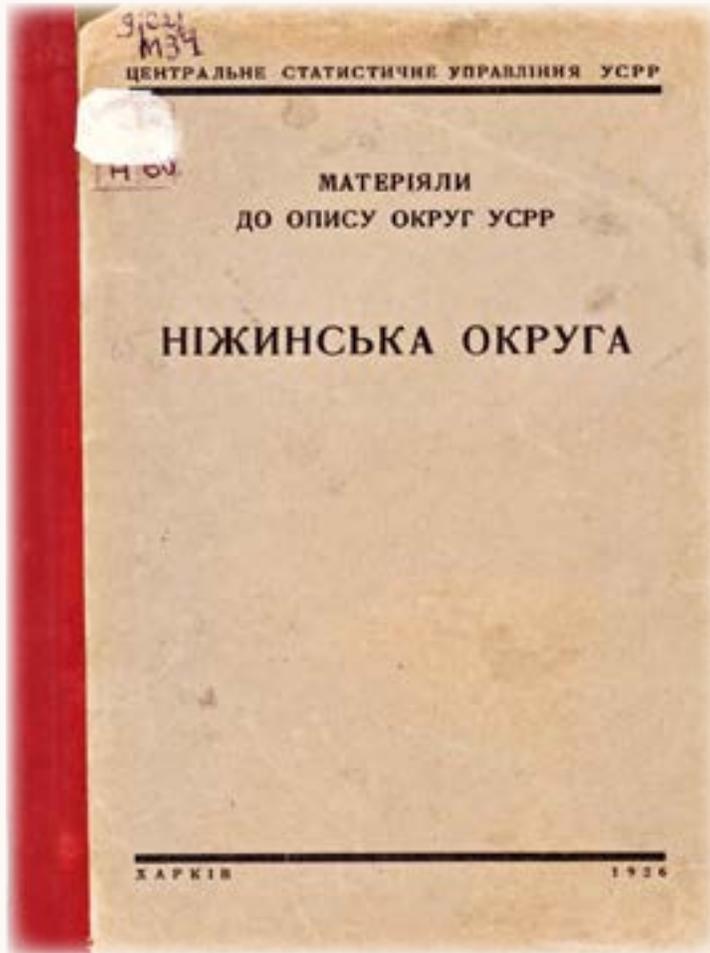
Про перехід на тріступеневу систему
 (“Красное знамя”, 10.07.1925)

Газета Менського райкому КП(б)У та РВК
“Колгоспна праця” (03.10.1931)

На початку 1930-х рр. була здійснена спроба перейти на дворівневу систему управління “центр – район” з ліквідацією окружної ланки. Внаслідок цього на території Чернігівщини існували 47 районів. Але через труднощі в управлінні повернулися до трирівневої системи. Проміжною ланкою стали області. Таким чином влада намагалася посилити адміністративну складову, адже невеликі за площею території контролювати легше.

Відповідно до рішення ВУЦВК від **15 жовтня 1932 р.** утворено Чернігівську область. До її складу входило 36 районів. Була заснована обласна рада робітничих, селянських та червоноармійських депутатів та її виконавчий комітет (з 1936 р. – виконавчий комітет Чернігівської обласної ради депутатів трудящих). У районах діяли ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, їх виконавчі комітети, які

“Матеріали до опису округ УСРР” (1926)

з 1936 р. перетворені у виконавчі комітети районних рад депутатів трудящих. Вони виконували адміністративні, виконавчі та розпорядчі функції на території району. Займались питаннями колгоспного будівництва, заготівлі с/г продукції, електрифікації та радіофікації населених пунктів, соціально-культурної роботи тощо.

У 1935 р. на території області було утворено ще 20 районів. Станом на 1937 р. область мала найбільшу

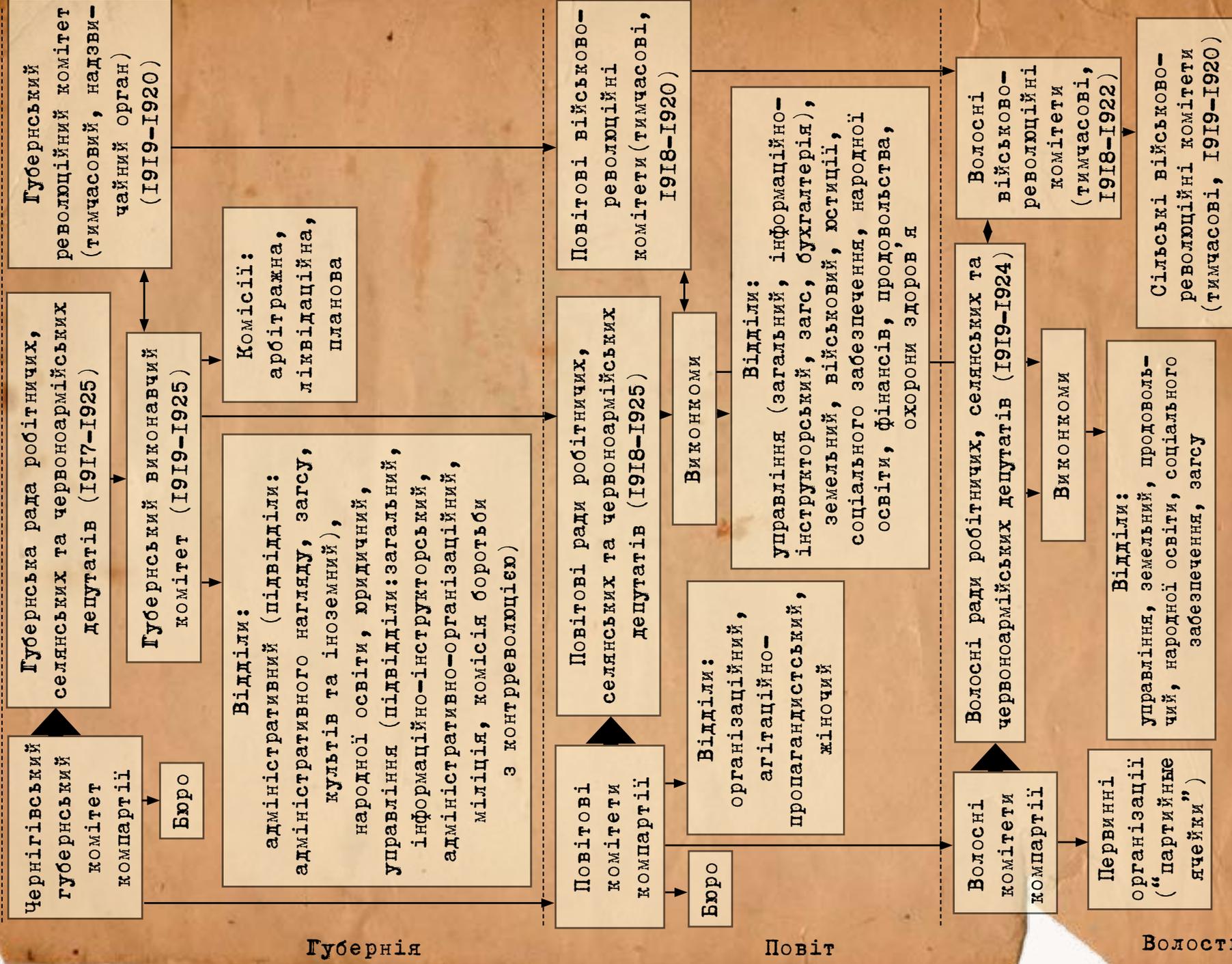
Військовий парад (Чернігів, 1927)

кількість районів за весь період свого існування – 55. У 1939 р. утворено Сумську область, до якої зі складу Чернігівської області відійшло 17 районів.

Становлення системи рад здійснювалося за безпосередньої участі комуністичної партії відповідно до задумів В. Леніна та його спадкоємця – Й. Сталіна. Тому фактичним господарем в області, як і в усій країні, були партійні комітети та їх бюро. Ради виконували господарські та декоративні функції для легітимізації діяльності єдиної

Схема органів місцевої влади

Період 1919 – 1925 рр.

Період 1925 – 1932 рр.

Окружні комітети
компартії
(1923–1932)

Окружні ради робіт-
ничих, селянських та
червоноармійських де-
путатів (1925–1932)

Виконавчі комітети
(президія, економічна
нарада, окружна виборча
комісія, бухгалтери)

Відділи:
адміністративний,
фінансовий, військовий,
земельний, народної
освіти, охорони здоров'я,
місцевого господарства

Ок
ру
ги

Районні
комітети

Районні ради робітничих,
селянських та червоноар-
мійських депутатів

Виконавчі комітети

Рай
они

ПОСТАНОВА ВУЦВК

170. Про утворення Чернігівської області

Щоб далі поліпшити якість оперативного керівництва від частей господарським та культурним будівництвом районів, Український центральний виконавчий комітет, на додаток до постанови IV (позачергової) Сесії ВУЦВК XII скликання з 9-го жовтня 1932 року, ухвалив:

1. Утворити на території УСРР нову—Чернігівську область центром у м. Чернігові в складі 36 районів, а саме:
а) 29 районів Київської області: Бахмацького, Березнянського, Бровицького, Борзнянського, Глухівського, Городнянського, Ізюмського, Добрянського, Ізясницького, Ічнянського, Козелецького, Конотінського, Коропського, Корюківського, Кролевецького, Мало-Дівицького, Мельничанського, Ніжинського, Новгород-Сіверського, Носівського, Олишівського, Остерського, Погребищенського, Ріпкинського, Семенівського, Середино-Бузького, Сновського, Чернігівського та Шостківського;

б) 7 районів Харківської області: Буринського, Варвинського, Велико-Бубнівського (Талалаївського), Недригайлівського, Поголівського, Путивельського (нац. рос.) та Роменського.

2. Зазначені в п.п. „а“ і „б“ арт. 1 цієї постанови райони перенести із складу Київської та Харківської областей до складу новоутвореної Чернігівської області.

3. Перечислити Бабанський, Монастирищенський, Оратівський, Плисківський, Погребищенський, Уманський та Христинівський райони Вінницької області до складу Київської області.

4. Перечислити Драбівський та Яготинський райони Київської області до складу Харківської області.

5. Для проведення всієї організаційної роботи, що зв'язана з утворенням Чернігівської області, аж до того, як відбудеться обласний з'їзд рад, утворити обласний організаційний комітет Чернігівської області.

6. Визначити такий склад Чернігівського обласного організаційного комітету:

1. Голуб'ятников, 2. Ідін, 3. Горбачевський, 4. Маркелов, 5. Рибніков, 6. Двигунин, 7. Бєлий, 8. Карачунський, 9. Ковалев, 10. Пєлєх, 11. Даций, 12. Аугман.

Харків, 15 жовтня 1932 року

Тим. вик. об. Голови ВУЦВК Ю. Войцехівський

За Секретаря ВУЦВК В. Поляков

Постанова ВУЦВК про утворення Чернігівської області
(15.10.1932)

Перші секретарі Чернігівського обкому компартії та голови облвиконкому

Обком

1. Маркитан Павло Пилипович (10.1932 – 20.08.1937)
2. Михайлов Олексій Дмитрович (1937 – 23.04.1938)
3. Федоров Олексій Федорович (04.1938 – 03.1943)
4. Попудренко Микола Микитович (03 – 07.07.1943)

Облвиконком

1. Голубятников Михайло Данилович (10.1932 – 1934)
2. Загер Соломон Акімович (1934 – 1937)
3. Богатирьов Георгій Олексійович (1937)
4. Соколов (1937 – 1938)

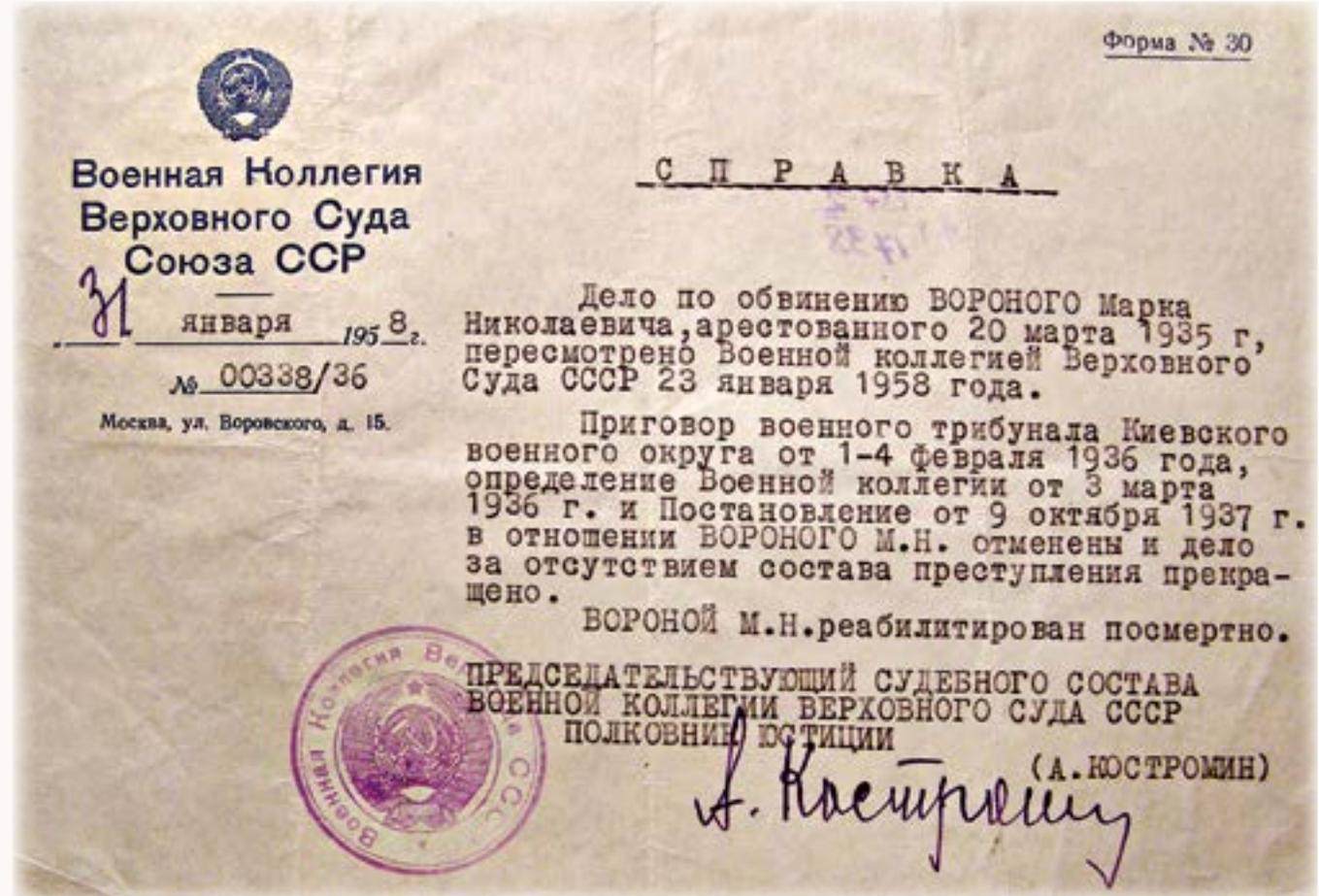
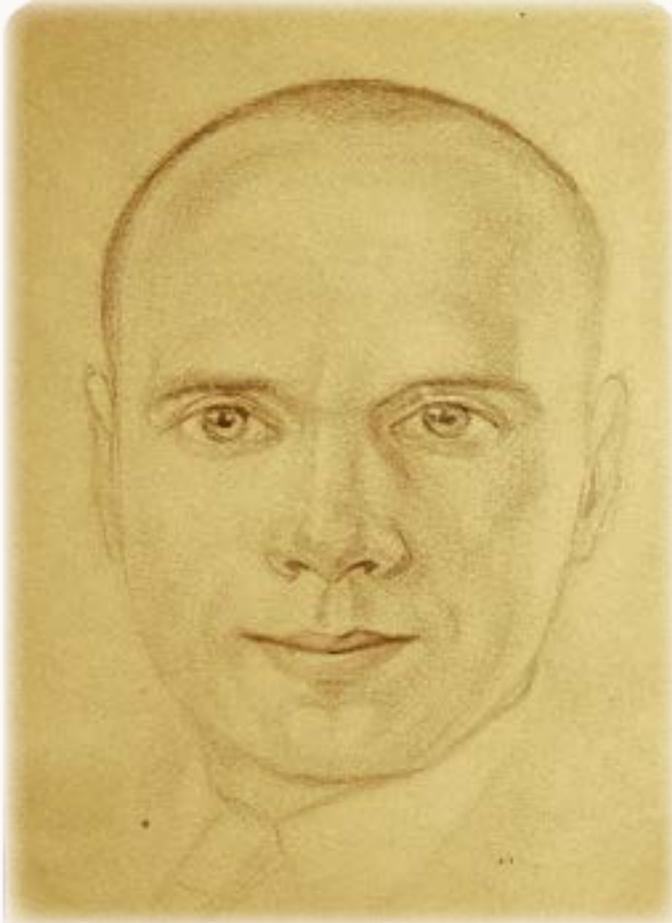
Будинок дворянського і селянського поземельного банку (1910 – 1913 рр.) У 1925 – 1974 рр. тут розміщувався обласний комітет компартії України

Газета "Більшовик" (1932)

Портрети В. Леніна та Й. Сталіна. Новгород-Сіверський. Водонапірна башта (30-ті роки ХХ ст.).

*Портрет та довідка про реабілітацію українського поета, уродженця Чернігова
Марка Вороного, репресованого у 1937 р.*

правлячої партії, служили інструментом для здійснення політики вищого партійного керівництва. Голод 1932 – 1933 рр. продемонстрував, хто і де приймав рішення, які призвели до загибелі мільйонів.

Методом державного управління для більшовицького керівництва також став терор. За один тільки 1937 р. на

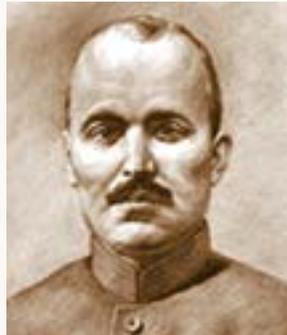
Чернігівщині було репресовано 8051 особу. Основним місцем масових поховань розстріляних НКВС чернігівців був лісовий масив поблизу села Халявин Чернігівського району. Наочним прикладом слугували показові судові процеси над “ворогами народу” як засіб нагнітання страху, психологічного тиску на населення.

Керівники області (1918 – 1941 рр.)

**ЛАПЧИНСЬКИЙ
ГЕОРГІЙ ФЕДОРОВИЧ
(1887 – 1938)**

Народився в Царському селі під Санкт-Петербургом, член РСДРП з 1905 р. У 1917 р. – голова Кременчуцької ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, керуючий справами першого Українського радянського уряду. У січні 1919 р. обраний головою Чернігівського губревкому. Під час боротьби з денікінцями очолював районний комітет оборони Північної Чернігівщини, згодом – секретар ВУЦВК. З 1923 р. – на дипломатичній роботі, член президії Державної планової комісії при РНК УСРР (1934). Репресований.

**БУЗДАЛІН
СЕРГІЙ
МИТРОФАНОВИЧ
(1892 – 1937)**

Уродженець Калужської губернії, член РСДРП (б) з 1914 р. Впродовж 1918-1921 рр. перебував на партійній, радянській роботі (Курськ, Харків, Луганськ, Бахмут). У 1921 р. – голова Чернігівського губернського революційного комітету. У 1922-1923 рр. – голова Верховного Революційного Трибуналу УСРР. Протягом 1923-1924 рр. був головою Верховного Суду УСРР, народний комісар внутрішніх справ УСРР (1924). У 1936-1937 рр. – директор на підприємствах Харкова. Репресований.

**КОЦЮБІНСЬКИЙ
ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ
(1896 – 1937)**

Син письменника М.М. Коцюбинського. Член РСДРП (б) з 1913 р. У 1917 р. – член Петроградського військово-революційного комітету. На початку 1918 р. – головнокомандувач військами радянської України, член її Тимчасового робітничо-селянського уряду. У 1919 р. – голова виконкому Чернігівського губернської ради, потім – голова Чернігівського губкому КП(б)У. З 1921 р. працював у представництвах СРСР в Австрії та Польщі. У 1933-1934 рр. – заступник голови РНК УСРР, член організаційного бюро ЦК КП(б)У. Репресований.

**ЛЮБЧЕНКО
ПАНАС ПЕТРОВИЧ
(1897 – 1937)**

Виходець із Полтавської губернії. Член партії есерів з 1913, Української партії есерів – з 1917, Української комуністичної партії (боротьбистів) – з 1919 р. З 1920 – у складі КП(б)У. В 1917 р. входив до УЦР. У 1920 р. – заступник голови Київської губернської ради. У 1921 р. – голова виконкому Чернігівської губернської ради. У 1925-1927 рр. – голова виконкому Київської окружної ради. У 1934-1937 рр. – голова РНК УСРР, член політбюро ЦК КП(б)У. У переддень арешту покінчив життя самогубством.

**ЗАГЕР
СОЛОМОН АКИМОВИЧ**

Зять голови ВУЦВК Г.І. Петровського. Заступник голови виконкому Харківської обласної ради. У 1934-1937 рр. – голова виконкому Чернігівської обласної ради. Переведений до Харкова на господарську роботу – на посаду голови Української контори Промбанку. Репресований.

**МАРКІТАН
ПАВЛО ПИЛИПОВИЧ
(1887 – 1937)**

Уродженець Подільської губернії. Член РКП (б) з 1918 р. З 1923 р. – секретар Подільського губкому КП(б)У, інструктор ЦК, секретар Криворізького та Одеського окружкомів компартії. У 1930-1932 рр. – завідувач відділу культури та пропаганди ЦК КП(б)У, 2-й секретар Одеського обкому КП(б)У. У 1932-1937 рр. – 1-й секретар Чернігівського обкому КП(б)У. На XIII з'їзді КП(б)У обраний членом організаційного бюро ЦК КП(б)У (червень 1937). Репресований.

Чернігів у роки війни

Після звільнення області від нацистських військ місцеві органи влади відновлюють свою роботу. У **жовтні 1943 р.** почали діяти виконкоми обласної та районних рад депутатів трудящих. Першочерговим завданням стала ліквідація наслідків німецької окупації, відбудова Чернігова та інших міст області, народного господарства тощо.

14 січня 1963 р. на підставі Указу Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. обласний виконком реорганізований у виконкоми обласної сільської ради депутатів трудящих та обласної промислової ради депутатів трудящих. Втім 1964 р. їх знову об'єднали в один виконком.

21 грудня 1947 р. відбулися перші повоєнні вибори до місцевих Рад депутатів трудящих. 22 січня 1957 р.

вийшла постанова ЦК КПРС “Про поліпшення діяльності Рад депутатів трудящих і зміцнення їх зв'язків з масами”. Розширювалися права місцевих органів влади щодо питань планування, будівництва, бюджетно-фінансової сфери та ін.

Водночас в області продовжувалися процеси ліквідації, утворення або відновлення районів, що існували раніше. У 1959 р. область складалася з 31 району, а 1966 р. – з 22 районів та трьох міст обласного значення (Чернігів, Ніжин та Прилуки).

Згідно з Конституцією СРСР (1977 р.) та УРСР (1978 р.) місцеві ради депутатів трудящих змінили назву. Тепер вони називались обласна, районні, міські, районні в містах, селищні, сільські ради народних

Карта Чернігівської області (1961)

депутатів. Облвиконком перейменованій у виконавчий комітет Чернігівської обласної ради народних депутатів.

Відповідні установи в районах отримали назву виконавчих комітетів районних рад народних депутатів.

Місцеві ради обиралися громадянами на основі загального, рівного і прямого виборчого права таємним голосуванням. За Конституцією УРСР 1978 р. строк повноважень місцевих рад збільшувався до 2,5 років (за попередньою Конституцією 1937 р. – 2 роки).

Місцеві ради здійснювали керівництво господарським та соціально-культурним будівництвом; затверджували плани соціально-економічного та соціального розвитку, місцевий бюджет та звіти про їх виконання. Вони керували підпорядкованими їм державними органами, підприємствами, установами та організаціями. Ради мали забезпечувати дотримання законів, права громадян, охорону громадського порядку.

Основні рішення місцевих рад приймалися на сесіях, які скликалися не менше чотирьох разів на рік.

Герб Чернігова (1966)

Герб та прапор Української РСР

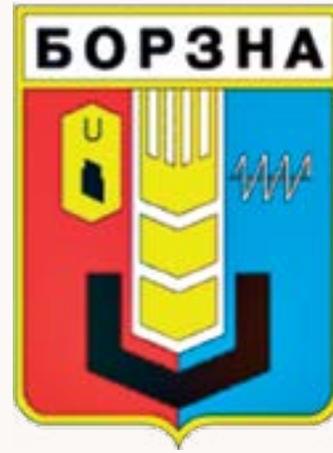
Ніжин

Прилуки (1984)

Городня (1976)

Борзна (1975)

Варва (1979)

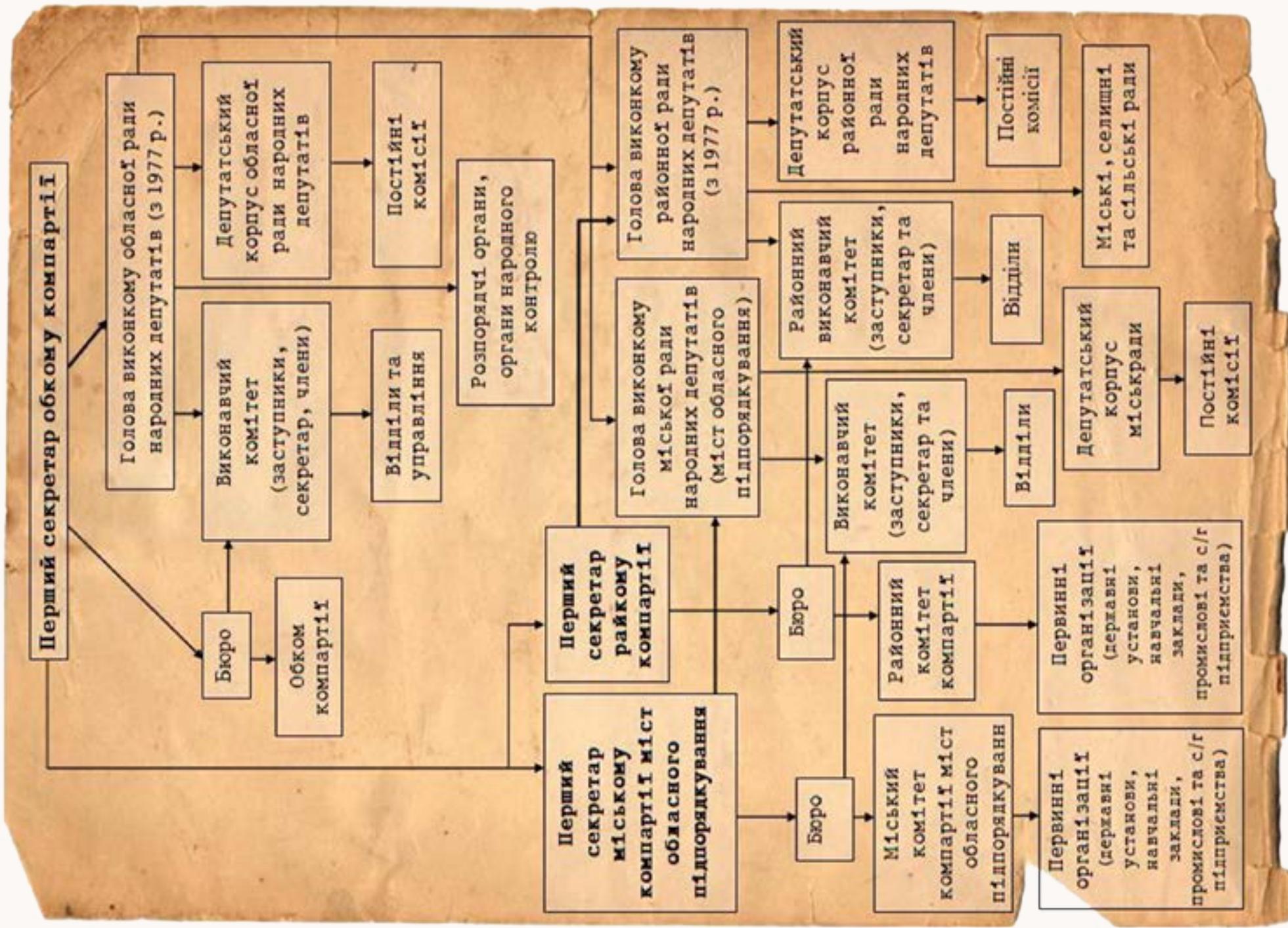

Козелець (1984)

Місцевими радами з числа депутатів обиралися постійні комісії для попереднього розгляду та підготовки питань, сприяння втіленню в життя власних рішень та рішень органів державної влади й управління вищого рівня, контролю за діяльністю державних органів, підприємств, установ та організацій.

Виконкоми обиралися на першій сесії відповідних рад кожного нового скликання з числа депутатів у складі голови, його заступників, секретаря та членів. Кількісний склад виконкомів визначали самі ради. Виконкоми були підзвітні радам та вищому виконкомові.

Схема органів місцевої влади у перед- та після-воєнний період

“Деснянська правда” — друкований орган Чернігівського обкому КПУ та обласної ради трудящих (народних) депутатів (номери газет за 1954, 1965, 1978 рр.)

Виконкоми скликали сесії рад, сприяли депутатам у здійсненні їх повноважень, організували виконання рішень рад та органів державної влади вищого рівня, наказів виборців; керували підпорядкованими їм органами управління. Виконкоми охоплювали своєю діяльністю всі галузі господарства, соціальну та культурну сферу. Основною організаційно-правовою формою роботи виконкомів були регулярні засідання.

Станом на 1989 р. на території Чернігівської області діяли облвиконком, 24 районних, 15 міських, 29 селищних та 478 сільських виконкомів. До 1990 р. головну роль в організації та діяльності органів влади в Україні відіграла комуністична партія. На кожному рівні адміністративно-територіального устрою існували відповідні партійні органи: обком, райком, міськком (для міст обласного підпорядкування), а всі керівники рад чи виконкомів належали до правлячої партії. Часом посади першого секретаря обкому (райкому) компартії та голови обл(рай)виконкому поєднувалися.

Прапор радянського періоду

З радянської агітації

Віктор Іванович Мироненко

секретар Чернігівського обкому комсомолу (1977 – 1983), перший секретар ЦК ЛКСМУ, член ЦК КПУ, член Президії Верховної Ради УРСР (1983 – 1986), перший секретар ЦК ВЛКСМ у 1986 – 1990 рр. Нині – керівник Центру українських досліджень Інституту Європи Російської академії наук, головний редактор журналу “Современная Европа”.

“Система була абсолютно централізована. Всі рішення ухвалювалися в Москві. Я був свідком, як приймалися ті рішення. Але так можна було робити лише в досить примітивному, простому суспільстві”.

“... Руководящей и направляющей силой советского общества, ядром его политической системы, государственных и общественных организаций является Коммунистическая партия Советского Союза...”

(З ст. 6 Конституції СРСР 1977 р.)

Структуру партійних органів також повністю відтворював Всесоюзний лєнінський комуністичний союз молоді (комсомол). Він діяв як кадрова школа та найближчий резерв компартії.

Мандат депутата з'їзду компартії

Печатка Чернігівського обкому компартії

Печатка Чернігівського облвиконкому

Керівники обласних партійних та радянських органів

Перші секретарі чернігівського обкому компартії

1. Кузнецов Михайло Георгійович (12.09. 1943 – 01.1948)
2. Рогинець Михайло Георгійович (03.03.1948 – 18.03.1953)
3. Марков Василь Сергійович (18.09.1953 – 17.07.1955)
4. Куманьок Порфирій Хомич (17.07.1955 – 10.09.1959)
5. Дорошенко Петро Омелянович (10.09.1959 – 10.01.1963)
6. Борисенко Микола Михайлович (11.01.1963 – 12.1964 – сільського; 12.1964 – 04.1970 – об'єднаного)
7. Ясинський Леонід Васильович (15.01.1963 – 12.1964 – промислового)
8. Уманець Микола Васильович (04.1970 – 08.01.1984)
9. Палажченко Леонід Іванович (8.01.1984 – 13.01.1990)
10. Лісовенко Василь Трохимович (22.01.1990 – 23.04.1991)
11. Шаповал Петро Дмитрович (23.04 – 08. 1991)

Голови чернігівського облвиконкому

1. Костюченко Сергій Пилипович (1943 – 1949)
2. Капранов Василь Логвинович (1949 – 1950)
3. Ванденко Леонід Степанович (1950 – 1959)
4. Куманьок Порфирій Хомич (09.1959 – 02.1961)
5. Борисенко Микола Михайлович (1961 – 02.1963)
6. Горбань Борис Павлович (01.1963 – 12.1964 – промислового)
7. Замула Василь Никифорович (01.1963 – 12.1964 – сільського; 12. 1964 – 1973 – об'єднаного)
8. Філоненко Віктор Лазарович (1973 – 1981)
9. Нікуліщев Володимир Михайлович (1981 – 1984)
10. Гришко Михайло Васильович (1984 – 14.01.1990)
11. Лисенко Олександр Степанович (03.1990 – 03.1994)

*Будинки обкому, райкомів компартії та радянських органів влади
(Чернігів, Ніжин, Корюківка, Городня, Бобровиця)*

Керівники органів влади Чернігівської області

**КОСТЮЧЕНКО
СЕРГІЙ
ПИЛИПОВИЧ
(1905 – 1984)**

У 1937-1938 рр. – перший секретар Батуринського райкому компартії. У 1938-1949 рр. – Голова виконкому Чернігівської обласної ради депутатів трудящих. У 1967-1971 рр. – заступник голови Держкомітету Ради міністрів УРСР з використання трудових резервів. Депутат Верховної Ради УРСР 1-го скликання. Депутат Верховної Ради СРСР 2 та 3-го скликань.

**БОРИСЕНКО
МИКОЛА
МИХАЙЛОВИЧ
(1918 – 1980)**

З 1955 р. обіймав посаду голови виконкому Чернігівської районної ради. У 1961-1962 рр. – голова виконкому Чернігівської обласної ради депутатів трудящих. З 1963 по 1970 рр. – перший секретар Чернігівського обкому компартії. У 1970-1980 рр. – секретар ЦК КПУ. Депутат Верховної Ради УРСР 6-го скликання, депутат Верховної Ради СРСР 7, 8, 9, 10-го скликань.

**УМАНЕЦЬ
МИКОЛА
ВАСИЛЬОВИЧ
(1925 – 1986)**

У 1961 р. – інструктор ЦК КПУ. У 1961-1969 рр. – секретар, другий секретар Житомирського обкому компартії. У 1969-1970 рр. – заступник міністра сільського господарства УРСР. Перший секретар Чернігівського обкому компартії з 1970 по 1984 р. Член ЦК КПУ в 1971-1986 рр., депутат Верховної Ради СРСР 8-10-го скликань. Член Ревізійної комісії ЦК КПРС у 1981 – 1986 рр.

**ЗАМУЛА
ВАСИЛЬ
НИКИФОРОВИЧ
(1909 – 2004)**

У 1955-1963 рр. – другий секретар Чернігівського обкому компартії. У січні 1963 – грудні 1964 р. – голова виконкому (сільського) Чернігівської обласної ради депутатів трудящих. З 1964 по 1973 р. – голова виконкому Чернігівської обласної ради депутатів трудящих. У 1966-1976 рр. – член Ревізійної комісії ЦК КПУ.

**НИКУЛИЩЕВ
ВОЛОДИМИР
МИХАЙЛОВИЧ
(1928 – 2006)**

Голова Прилуцького міськвиконкому (1966-1967). З 1969 по 1973 р. – перший секретар Чернігівського міському компартії. Другий секретар Чернігівського обкому компартії (1973-1981). Голова виконкому Чернігівської обласної ради народних депутатів у 1981-1984 рр. З 1975 по 1985 р. – депутат Верховної Ради УРСР 9 та 10-го скликань.

**ГРИШКО
МИХАЙЛО
ВАСИЛЬОВИЧ
(1936 – 2005)**

У 1975-1978 рр. – другий секретар Менського, з 1978 р. – перший секретар Семенівського райкому компартії. У 1984-1990 рр. – голова виконкому Чернігівської обласної ради народних депутатів. У 1990-1994 рр. – народний депутат України, голова комісії Верховної Ради України з питань діяльності рад народних депутатів, розвитку місцевого самоврядування.

Розділ XII

Структура органів державної влади та місцевого самоврядування

(1990 – 1996 рр.)

Кінець 1980 – поч. 90-х рр. став періодом глибокої політичної та економічної кризи в СРСР. Населення країни все більше втрачало віру у побудову “світлого комуністичного майбутнього”. Стрімко падав авторитет компартійних структур з їх “кишеньковими” радами, які вже не могли адекватно реагувати на виклики тогочасної дійсності.

Знаковою подією стала “ковбасна революція” в Чернігові (січень 1990 р.). Небувалий вибух громадської активності під гаслом: “Хто з’їв моє м’ясо?” сколихнув мало не весь Радянський Союз.

У березні 1990 р. відбулись перші альтернативні вибори до Верховної Ради та місцевих рад. У результаті в них з’явилися численні депутатські групи, не підпорядковані правлячій партії. Стає помітним прагнення новообраних рад до самостійної діяльності. У чернігівській міській раді активно діяла демократична група.

Важливим етапом у становленні місцевого самоврядування стала Декларація про державний

“Ковбасна революція” в Чернігові (01.1990)

“Приглашение” (талони) на СМС (“синтетические моющие средства”)

Л.І. Палажченко після поразки на виборах народних депутатів СРСР (березень 1989 р.):

“Сегодня работать по-старому нельзя... мы не должны искать на стороне виноватых в просчётах и упущениях в организации избирательной кампании. Счёт нужно предъявлять только самим себе”

Перший номер чернігівської міської газети
"Чернігівські відомості"
(04 – 10.01.1991)

Закон визначав представника Президента України найвищою посадовою особою в області та районі. На нього покладалося загальне керівництво місцевою державною адміністрацією, виконання районного та обласного бюджетів, контроль за дотриманням Конституції та законодавства.

За новою редакцією вищезгаданого закону про місцеве самоврядування від **26 березня 1992 р.** обласні та районні ради позбавлялися своїх виконавчих органів і перетворювалися виключно на представницькі органи. Встановлювалася система влади, у якій поєднується принцип забезпечення в регіонах державного управління через місцеві державні адміністрації з широкою самодіяльністю громадян через органи самоврядування з досить широкими повноваженнями.

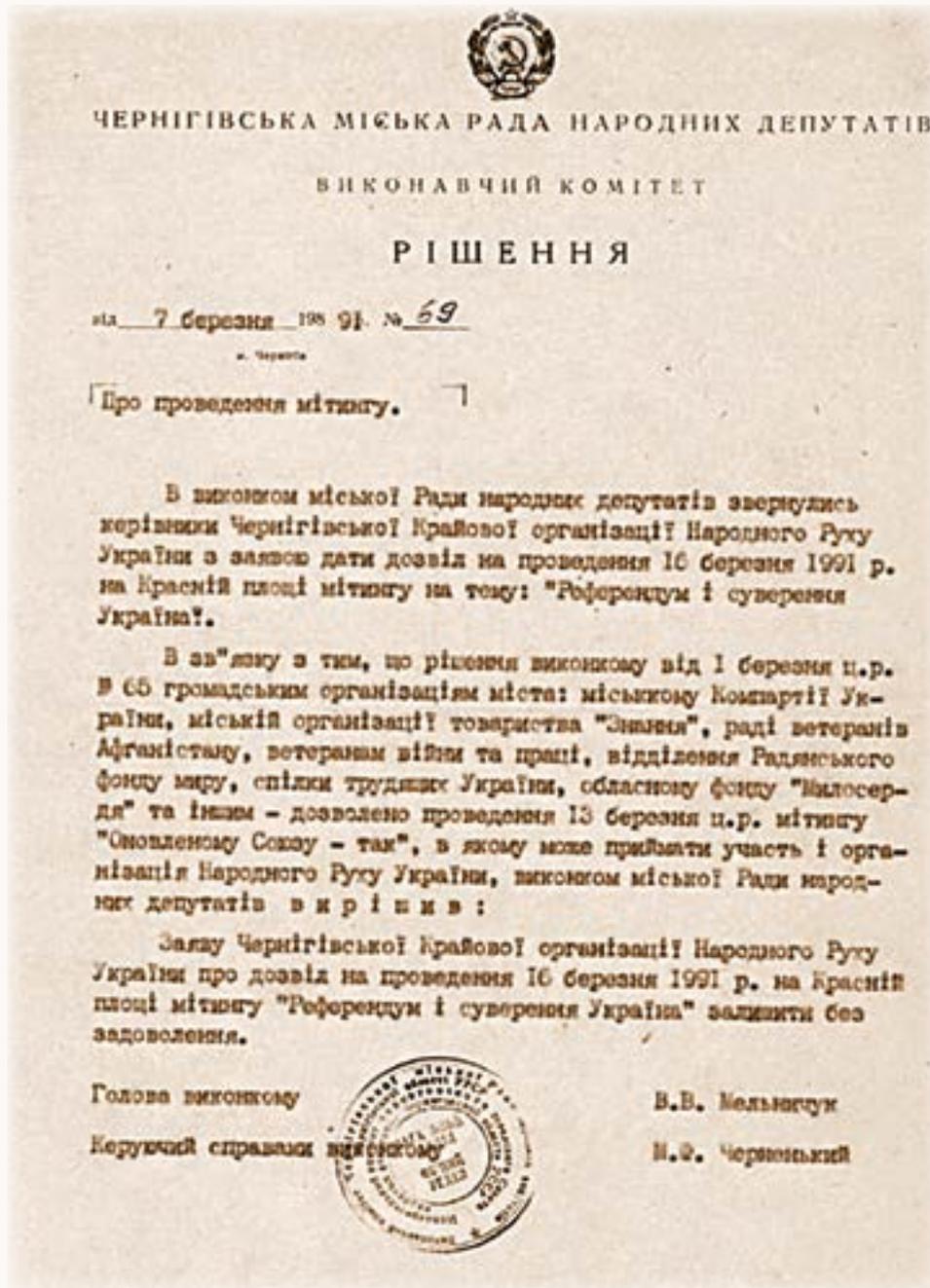
Недоліки такої структури (слабкий зв'язок між Урядом та представниками Президента) та прагнення противників Президента у Верховній Раді послабити його владу зумовили прийняття нового закону "Про формування місцевих органів влади і самоврядування" від **3 лютого 1994 р.** Вертикаль виконавчої влади зникала. Замість місцевих адміністрацій відновлювалися виконкоми, голови рад обиралися всім населенням.

Спроба побудови нової структури влади після виборів у червні 1994 р. засвідчила неефективність формального підпорядкування виконкомів центральній владі зі здійснення делегованих державних функцій та виконання функцій самоврядування. Деякі голови областей прагнули творити незалежну від Києва політику, що посилювало некеріваність держави.

У той же час Верховна Рада України за перевагою лівих сил спробувала реанімувати радянську модель влади.

*“Голосуйте проти союзу!”
(Чернівці, Червона площа, березень 1991 р.)*

Рішення Чернігівської міської ради щодо проведення мітингу:
 "Референдум і суверенія Україна" (07.03.1991)

Прийнятий 8 липня 1994 р. проект закону "Про місцеві Ради народних депутатів" мав позбавити Президента і Уряд впливу на регіональну політику, а всю систему рад фактично підпорядковувати Верховній Раді, відновлюючи вертикаль "демократичного централізму". Але це рішення не було реалізовано.

Одним із шляхів подолання кризи владних структур, спрямованих зокрема і на відновлення виконавчої гілки влади, став Конституційний договір, укладений між Президентом та Верховною Радою 8 червня 1995 р. Його результатом стало утворення системи державних адміністрацій, підпорядкованих за вертикаллю знизу доверху, аж до Президента України. Ради позбавлялись своїх виконавчих повноважень, самоврядування формально залишалось на рівні територіальних громад.

Суперечливим моментом договору стало поєднання в одній особі голови ради (самоврядування) та голови відповідної державної адміністрації (державна влада), до того ж обраного всім населенням саме як голова ради. Конституційний договір фактично вивів державну виконавчу владу з-під впливу парламенту. Єдиним важелем впливу на уряд залишався бюджет, але парламент не мав можливостей і досвіду ведення фінансового контролю. Така ж ситуація склалася на місцях. Адміністрації отримали повноваження, які за демократичного устрою не можуть передаватися державній виконавчій владі: право вносити зміни в бюджет та встановлювати місцеві податки.

Суперечності, пов'язані з визначенням місця та ролі місцевого самоврядування в системі органів влади, залишались нерозв'язаними до ухвалення Конституції України 1996 р.

ЗА СУВЕРЕННУЮ СОЦИАЛИСТИЧЕСКУЮ УКРАИНУ В ОБНОВЛЕННОМ СОЮЗЕ!

ТОВАРИЩИ! СОГРАЖДАНЕ! ЗЕМЛЯКИ!

17 марта вы решаете жизненный вопрос: быть или не быть Союзу!

Острота текущего момента, всеобщий кризис позволил всем нам вочую увидеть, чем грозят национальные распри, разрыв хозяйственных, политических и духовных связей народов.

Выход Украины из Союза ССР может создать реальную угрозу ее государственной целостности. Территориальные претензии к УССР, которые уже сегодня выдвигаются некоторыми деятелями в соседних государствах, будь они реализованы, приведут к расчленению Украины.

Например, в одном из своих публичных выступлений президент ЧСФР В. Гавел подчеркнул, что чехословацкие территориальные проблемы есть и на Западе, и на Востоке. Республиканская партия провозгласила в качестве своей программной цели «возвращение» советского Закарпатье.

Депутат польского Сейма А. Михник неоднократно утверждал в прессе, что поляки рассматривают западноукраинские земли как «восточные провинции Польши».

В Венгрии распространяются призывы о необходимости «духовного возрождения Великой Венгрии».

Национально-либеральная партия призывает к «возрождению Великой Румынии» и в настоящее время настаивает на «политической автономии и культурной самобытности» народов Бессарабии и Буковины.

Народный фронт Молдовы в качестве программной задачи рассматривает вопрос «возвращения» Северной Буковины и Южной Бессарабии в состав Молдовы.

ЛИШЬ ЕДИНЫЙ СОЮЗ СОХРАНИТ РАВНОВЕСИЕ И СДЕРЖИТ ПРОЯВЛЕНИЯ АГРЕССИВНОСТИ И РЕВАНШИЗМА!

Черниговский горком Компартии Украины
Городской совет ветеранов войны и труда
Черниговский партклуб
Черниговское отделение Союза трудящихся Украины
Городское отделение Советского фонда мира

Чернигов, типография им. Кирова издательства «Десна».

17 марта 1991 года

БЮЛЕТЕНЬ

для голосования на референдуме СССР

Считаете ли Вы необходимым сохранение Союза Советских Социалистических Республик как обновленной федерации равноправных суверенных республик, в которой будут в полной мере гарантироваться права и свободы человека любой национальности.

Оставьте один из указанных ответов, другой вычеркните.

ДА

БЮЛЕТЕНЬ

для опитування населення Української РСР

Чи згодні Ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларції про державний суверенітет України.

Залиште одну із зазначених відповідей, другу вичеркніть.

ТАК

Твое «ДА», «ТАК» — это путь к новому Союзу ССР, социальной защищенности, гражданскому миру, сохранению социалистического выбора.

Оставленное «НЕТ», «НИ» — это путь к разрыву с Союзом ССР, появлению беженцев, безработице, гражданским конфликтам.

Агітаційні матеріали компартії за новий союзний договір
(Чернігів, березень 1991 р.)

МІТИНГ У ЧЕРНІГОВІ

Багатолюдний мітинг відбувся в неділю в Чернігові, на Хрестній площі. Проводився він з ініціативи крайової організації Народного руху України.

Хвилюючою мовчання було встановлено пам'ять загнаних українців, які захищали законну владу і демократію.

Ведучі мітингу — голова крайової організації НРУ Валерій Сарана та його заступник Володимир Ступак — проформулювали про дії чернігівських демократів у тривожні преневі дні, коли в Радянському Союзі реакціонери-авантюристи здійснювали державний переворот. Зокрема зазначалося, що ще 19

березня координаційна рада політичних партій та організацій (Рух, ДПУ, УРП, ПДВУ, товариство української мови ім. Г. Шевченка «Просвіта», асоціація «Зелений світ», спілка «Коробиль») прийняла заяву, в якій дала чітку політичну позицію цим антиконституційним, злочинним діям. Така ж їх позиція була висловлена і в телеграмах, оперативних надісланих на адресу Верховної Ради України та її Президиуму. Велася роз'яснювальна робота у місті, відбулися відкриті збори членів демократичних партій та організацій.

На мітингу висловлювалося ставлення до рішень, щойно прийнятих парламентом республіки. Оратори вітали прийняття з проголошенням України незалежною державою, гордилися про необхідність надати могутнього імпульсу демократичним процесам. Схвалювалося рішення Верховної Ради України про департизацію державних і правоохоронних

органів. Як відомо, вирішення аналогічного питання на виробництві віддано на розгляд трудових колективів. У зв'язку з цим висловлювалося сподівання, що вони підтримають таку акцію.

Переважно більшість пропозицій численних виступаючих знайшла концентроване висловлення у прийнятті резолюції. У ній, зокрема, йдеться про необхідність скликати сесії обласної та Чернігівської міської Рад народних депутатів, звільнити тих посадових осіб, які підтримали путчистів. Серед інших вимог — вирішити кадрові питання у районних Радах, які очолюють секретарі райкомів КПУ; обласній та районним Радам припинити випуск газет спільно з партійними комітетами; надати приміщення для роботи усіх партійних і громадських організацій; утворити нову окружну комісію по виборах Президента України.

Було зачитано звернення координаційної ради демократичних партій та організацій Чернігівщини. Вони наполягають на тому, щоб першочергово партійні організації, райкоми, міськкоми, обком КПУ оголосили про свій саморозпуск і передали майно державі.

Учасники мітингу звернулися до трудових колективів міст і села, колгоспників і фермерів вжити усіх заходів, щоб не знижувати обсягів виробництва, зібрати урожай і забезпечити населення міста, області продуктами харчування. Наголошено на необхідності дотримуватися правопорядку, співпраці різних партійних та громадських організацій, не допускати «полювання на вільного».

Левко Лук'яненко на демонстрації

ПРАПОР НАД МІСЬКРАДОЮ

Четвертого вересня о 19-й годині 20 хвилин над приміщенням Чернігівської міськради замайорів синьо-жовтий національний прапор.

Того ж дня пізно увечорі наш кореспондент зв'язався із головою міськради і міськвиконкому В. В. Мельничуком. Ось що він розповів:

— Рішення виникло після того, як Верховна Рада України майже одностайно проголосувала за підняття національного пра-

пора. Тому ми також підняли синьо-жовтий прапор — символ чистого неба і золотого лану, символ незалежності і демократичних сил на Україні.

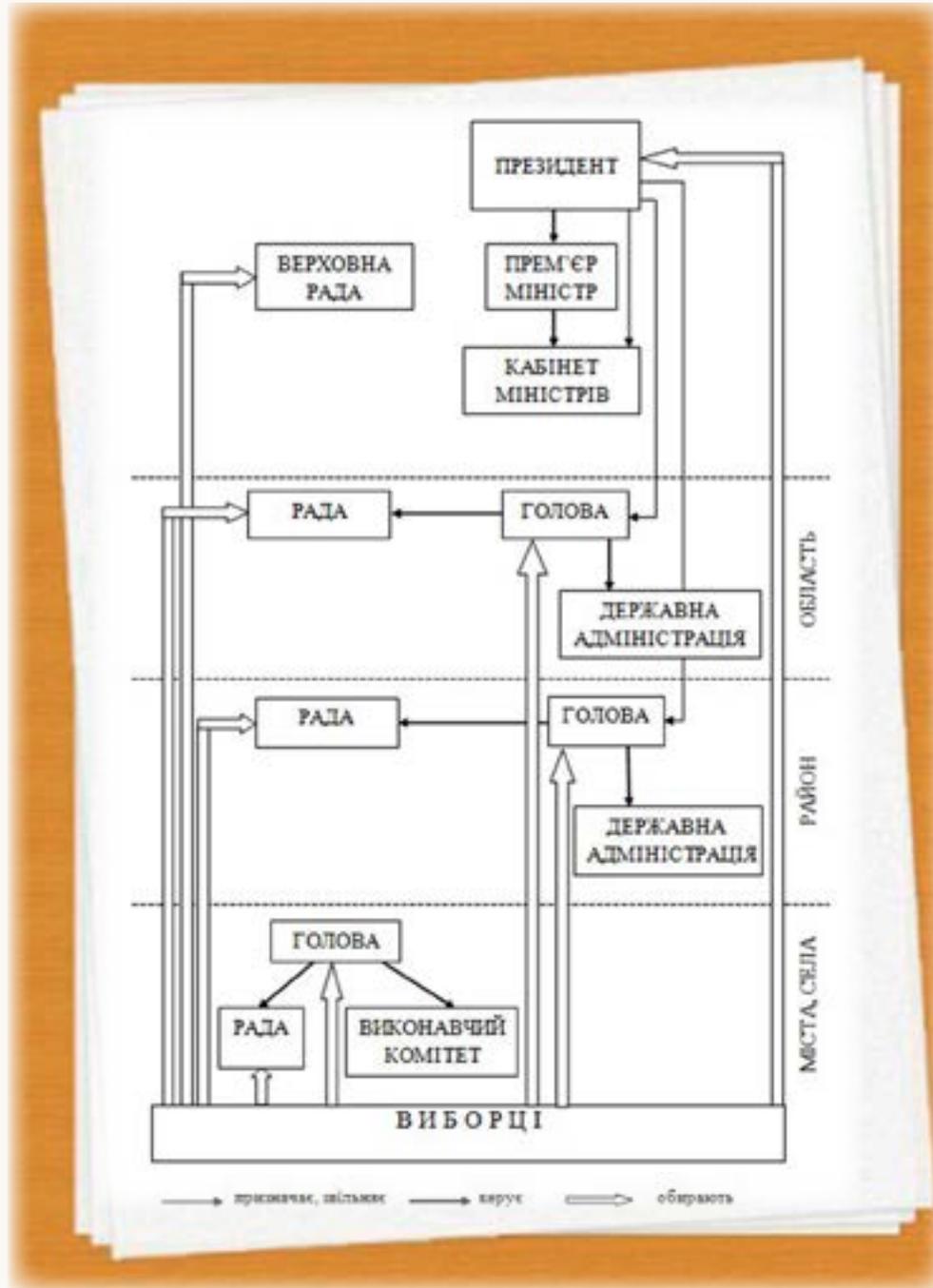
Додамо, що перед підняттям прапор старанно випрасували і близько 19-ої години в урочистій обстановці на східцях міськради відповідальний секретар крайової організації Руху М. Д. Данилюк вручив його голові міськради. Цю подію вітали близько сотні чернігівців.

(Власн. інформ.)

Повідомлення про мітинг з нагоди проголошення незалежності України
("Деснянська правда", 27.08.1991)

Повідомлення про підняття синьо-жовтого прапора над будинком Чернігівської міської ради ("Чернігівські відомості", 6 — 12.09.1991)

Структура органів влади за Конституційним договором 1995 р.

Телеграма до Президента України Л. Кравчука про рішення Чернігівської міськради щодо підтримки В. Мельничука на посаду Представника Президента України в Чернігівській області (12.03.1992)

Керівники органів влади та місцевого самоврядування Чернігівської області

**ПАЛАЖЧЕНКО
ЛЕОНІД ІВАНОВИЧ
(1934 – 1993)**

Народився у м. Ромни Сумської області. У 1966 р. став першим секретарем Чернігівського райкому компартії. У 1979-1984 рр. – І-й секретар Волинського обкому компартії. У 1984-1990 рр. – І-й секретар Чернігівського обкому компартії. Депутат Верховної Ради УРСР 10-го скликання, член ЦК КПУ; депутат Верховної Ради СРСР 11-го скликання. Після подій “ковбасної революції” у Чернігові 14 січня 1990 р. подав у відставку.

**ШАПОВАЛ
ПЕТРО ДМИТРОВИЧ**

Народився в с. Жовтневе Коропського району Чернігівської області. У 1986-1990 рр. – І-й секретар Щорського райкому компартії. З березня 1990 р. – заступник голови Чернігівської облради, І-й заступник голови облвиконкому. В квітні-серпні 1991 р. – І-й секретар Чернігівського обкому компартії. З 1994 р. – голова Чернігівської облради та виконкому. У 1995-1998 рр. – голова Чернігівської облради та облдержадміністрації, у 1998-2001 рр. – голова Чернігівської облради. У 2001-2003 рр. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Киргизії, у 2003-2005 рр. – в Республіці Білорусь.

**ЛИСЕНКО
ОЛЕКСАНДР СТЕПАНОВИЧ
(1936 – 2000)**

Уродженець с. Анисів Чернігівського району. З грудня 1985 р. – перший заступник голови виконкому Чернігівської обласної ради народних депутатів, голова обласного агропромкомітету. З березня 1990 по липень 1994 р. – голова виконкому (до квітня 1991 р.), потім – голова Чернігівської облради. У квітні 1994 – травні 1998 р. – заступник голови Чернігівської облради. У 1998-2000 рр. – радник голови Чернігівської облради з питань зв'язків із місцевими органами влади.

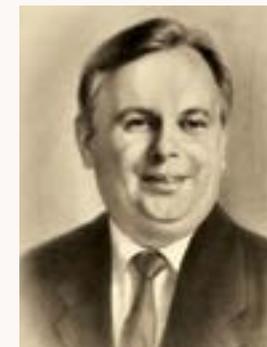

**ЛІСОВЕНКО
ВАСИЛЬ ТРОХИМОВИЧ**

Уродженець Рокитнянського району Київської області. У 1984-1985 рр. – інспектор ЦК КПУ. У 1986-1989 рр. – секретар Чернігівського обкому компартії. У 1989 р. – відповідальний організатор відділу партійного будівництва та кадрової роботи ЦК КПРС (м. Москва). Перший секретар Чернігівського обкому компартії, голова Чернігівської облради (січень 1990 – квітень 1991 рр.). З квітня по серпень 1991 р. – член Політбюро та секретар ЦК КПУ. Народний депутат України 1-го скликання (1990-1994 рр.)

Печатка Представника Президента України

**МЕЛЬНИЧУК
ВАЛЕНТИН ВАСИЛЬОВИЧ**

Уродженець м. Бердичів Житомирської області. З 1979 р. – гендиректор Чернігівського об'єднання пивобезалкогольної промисловості. З 1990 р. – голова Чернігівської міської ради народних депутатів. З березня 1992 по липень 1994 р. – Представник Президента України в Чернігівській області. З 1995 р. – гендиректор АТ «Чернігівський пивкомбінат “Десна”». З 2002 р. – народний депутат України. З листопада 2002 – по січень 2005 р. – голова Чернігівської облдержадміністрації. З листопада 2010 р. – заступник голови Чернігівської облради. Доктор філософії.

Розділ XIII

Виконавчі органи влади Чернігівської області

(з 1996 р.)

За Конституцією України від **28 червня 1996 р.** в державі остаточно утвердилась вертикаль виконавчої влади. В областях і районах її представляють місцеві державні адміністрації, які підзвітні та підконтрольні органам влади вищого рівня.

У своїй діяльності вони керуються Конституцією України, Законом України “Про місцеві державні адміністрації” від **9 квітня 1999 р.**, іншими законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України. У межах підпорядкованих їм адміністративно-територіальних одиниць здійснюють виконавчу владу та реалізують повноваження, делеговані їм відповідно обласною та районною радами.

До структури місцевої адміністрації належить апарат та відокремлені структурні підрозділи.

Голови місцевих адміністрацій призначаються на посаду Президентом України (указ та розпорядження) за поданням Кабінету Міністрів України на термін повноважень Президента України. Голова адміністрації затверджує положення та визначає структуру апарату, призначає та звільняє з посад усіх працівників апарату.

Будинок Чернігівської облдержадміністрації

Голови Чернігівської обласної державної адміністрації

1. Шаповал Петро Дмитрович
(13.07 1995 – 30.04.1998)
2. Каскевич Михайло Григорович
(30.04.1998 – 12.08.1999)
3. Бутко Микола Петрович
(12.08.1999 – 13.11.2002)
4. Мельничук Валентин Васильович
(02.12.2002 – 21.01.2005)
5. Атрошенко Владислав Анатолійович
(04.02 – 12.12.2005)
6. Лаврик Микола Іванович
(12.12.2005 – 10.07.2007)
7. Хоменко Володимир Миколайович
(12.10.2007 – 22.02.2014)
8. Івашко Володимир Олександрович
(з 3.03.2014)

Печатка Чернігівської обласної державної адміністрації

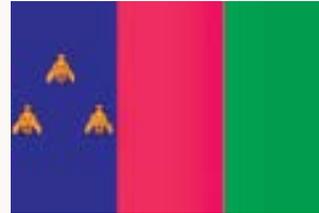
Герб та прапор Чернігівської області

*Герб та прапор
Ніжинського району*

*Герб та прапор
Прилуцького району*

*Герб та прапор
Бахмацького району*

*Герб та прапор
Бобровицького району*

*Герб та прапор
Борзнянського району*

*Герб та прапор
Варвинського району*

*Герб та прапор
Городнянського району*

*Герб та прапор
Ічнянського району*

*Герб та прапор
Козелецького району*

*Герб та прапор
Коропського району*

Герб та прапор
Корюківського району

Герб та прапор
Куликівського району

Герб та прапор
Менського району

Герб та прапор
Новгород-Сіверського району

Герб та прапор
Семенівського району

Герб та прапор
Сосницького району

Герб та прапор
Срібнянського району

Герб та прапор
Талалаївського району

Герб та прапор
Щорського району

Герб
Носівського району

Герб та прапор
Чернігівського району

Зразки документів місцевих адміністрацій

*Зустріч Президента України Л. Кучми та голови Чернігівської облдержадміністрації М. Бутка з трудовим колективом АТ "Полімермаш" на підтримку заходів у розгортанні виробництва сільськогосподарської техніки.
(Бахмач, червень 2001)*

Керівники управлінь, відділів, інших структурних підрозділів адміністрацій призначаються та звільняються з посади головами відповідних адміністрацій за погодженням з відповідними органами виконавчої влади вищого рівня. Керівники управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій очолюють відповідні підрозділи; несуть персональну відповідальність перед головами відповідних державних адміністрацій за виконання покладених на ці підрозділи завдань.

До повноважень місцевої державної адміністрації належить реалізація державної політики регіонального розвитку; керівництво об'єктами державної власності; реалізація державної політики у сфері вищої освіти; охо-

Підписання головами Чернігівської облдержадміністрації В. Хоменком, Чернігівської облради А. Мельником та керівником Представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні С. Загорним Протоколу намірів щодо реалізації спільного проекту "Сталий розвиток малих міст Чернігівської області" (11.02.2013)

рона, реставрація та використання пам'яток архітектури та містобудування; оголошення у разі стихійного лиха, катастроф, пожеж зони надзвичайної ситуації; здійснення передбачених законодавством заходів з підтримання громадського порядку, порятунку життя людей, захисту їх здоров'я і прав, збереження матеріальних цінностей та інше.

Місцева держадміністрація надає адміністративні послуги юридичним та фізичним особам відповідно до законодавства; управляє об'єктами державної власності; надає методичні та консультаційні послуги щодо законодавства органам місцевого самоврядування; забезпечує розгляд звернень громадян та їх об'єднань; проводить заходи щодо організації правового інформування і вихо-

*День Державного Прапора України
(Батурин, 23.08.2012)*

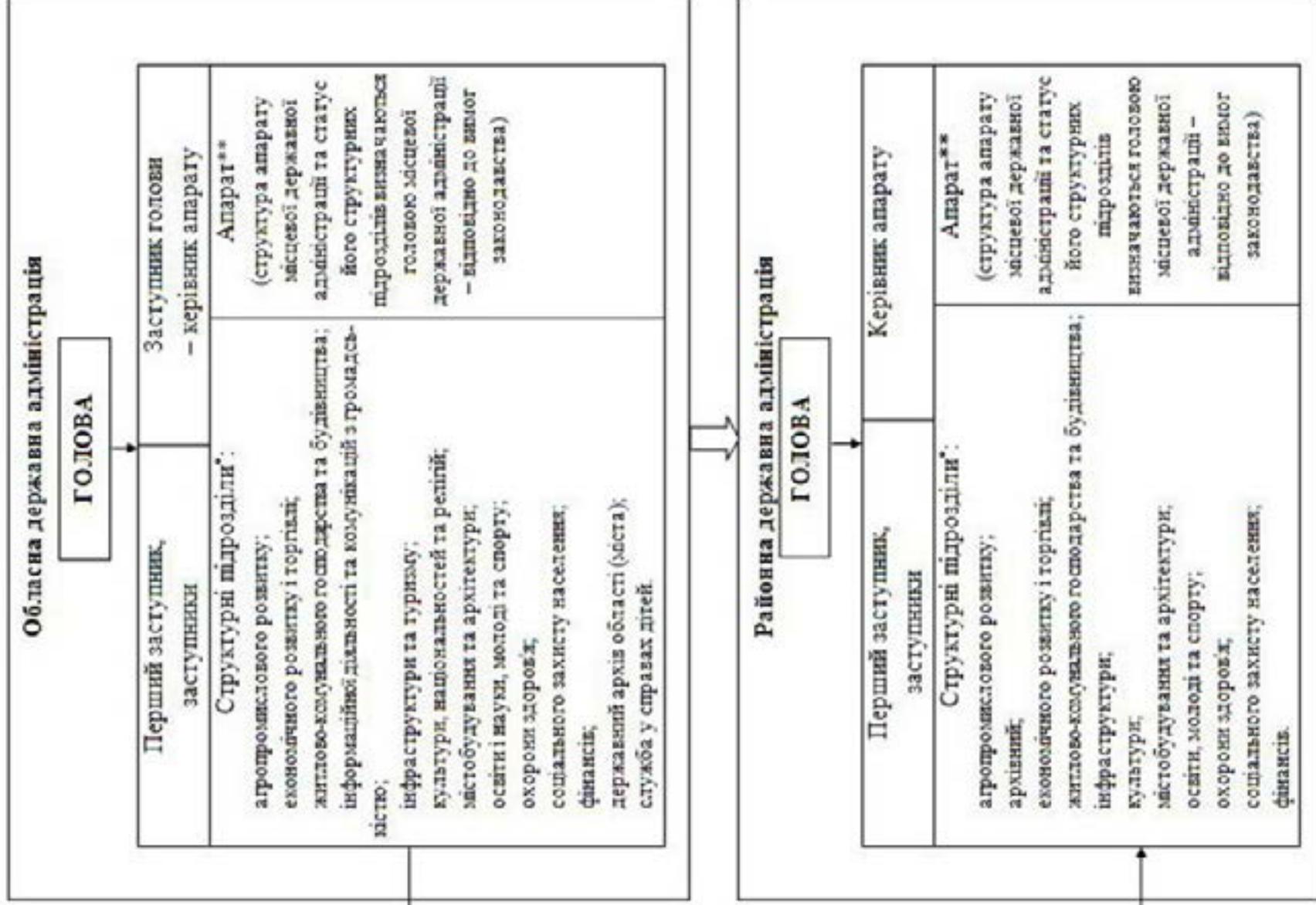
вання населення; здійснює організаційні заходи щодо проведення виборів, референдумів та адміністративно-територіального устрою у межах, визначених законодавством; забезпечує реалізацію державних програм соціального захисту; забезпечує здійснення заходів щодо ведення Державного реєстру виборців відповідно до закону тощо.

Місцеві адміністрації забезпечують виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня; законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян. Вони здійснюють реалізацію реформ державної служби, системи освіти, медичного, пенсійного забезпечення, ЖКГ тощо. На адміністрації покладається виконання державних та регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля та інше.

*Візит голови Чернігівської облдержадміністрації В. Івашка до
підрозділів Збройних сил та Національної гвардії України
(Чернігів, 04.04.2014)*

Обласна та районна адміністрації розробляють програми економічного розвитку регіонів на поточний рік. Соціальна сфера діяльності адміністрацій охоплює проблеми соціального захисту населення, молодіжної політики, житлового кредитування, оздоровлення чорнобильців та ін. Гуманітарна сфера передбачає відстеження стану культурного розвитку в регіоні, реалізацію освітніх, наукових програм, розвитку туризму та європейської інтеграції. Також розробляються проекти по дослідженню та відзначенню важливих для регіону історичних дат та подій. Місцеві адміністрації здійснюють підготовку та виконання обласного бюджету; взаємодію з органами місцевого самоврядування. Виконавчі структури працюють на засадах відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність, верховенства права, законності, пріоритетності прав людини, гласності, поєднання державних і місцевих інтересів.

* Рівномірний перелік структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій встановлено до постанови Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 606

** Там само, п. 4

Друковані видання, співзасновниками яких є місцеві державні адміністрації

Електронні ресурси місцевих адміністрацій

Голови Чернігівської обласної державної адміністрації

**КАСКЕВИЧ
МИХАЙЛО ГРИГОРОВИЧ
(1948 – 2004)**

Голова облдержадміністрації з 30 квітня 1998 по 12 серпня 1999 р. З 1991 р. – заступник Міністра УРСР у справах роздержавлення власності та демонополізації виробництва. З жовтня 1991 по вересень 1996 р. – міністр праці України, у 1997-1998 рр. – керівник Контрольного управління Адміністрації Президента України. У 1999-2000 рр. – голова Держкому України у справах захисту прав споживачів, у 2003-2004 рр. – виконавчий секретар Держкомісії з цінних паперів та фондового ринку України.

**БУТКО
МИКОЛА ПЕТРОВИЧ**

Голова облдержадміністрації з 12 серпня 1999 по 13 листопада 2002 р. З серпня 1990 по липень 1994 рр. – гендиректор ВО “ЧРПЗ”. У липні 1994 – серпні 1995 рр. – перший заступник голови Чернігівської облради. У 1995-1999 рр. – перший заступник голови облдержадміністрації, начальник управління з питань економіки. У 2000-2003 рр. – член Ради НБУ. З квітня 2005 по жовтень 2006 р. – радник Президента України. Нині – завкафедри менеджменту ЧДТУ, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України.

**АТРОШЕНКО
ВЛАДИСЛАВ
АНАТОЛІЙОВИЧ**

Голова облдержадміністрації з 4 лютого по 12 грудня 2005 р. З 1993 по 2002 р. працював на різних посадах у фінансовій сфері та на підприємствах, насамперед, АПК. З квітня 2002 по лютий 2005 р. – народний депутат України IV скликання, член Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. З лютого 2009 р. – голова Наглядової ради ВАТ “Хліб Києва”. Депутат Чернігівської обласної ради VI скликання (з 2010 р.). Депутат Верховної Ради України (з жовтня 2012 р.)

**ЛАВРИК
МИКОЛА ІВАНОВИЧ**

Голова облдержадміністрації з 12 грудня 2005 по 10 липня 2007 р. У 1997 - 2000 рр. – генеральний директор Роменського колективного виробничо-торгівельного об'єднання “Талан” Сумської області. У 2000-2001 рр. – перший заступник, з 2001 по 2003 рр. – Роменський міський голова. У 2003-2005 рр. – голова Ради директорів товариства з обмеженою відповідальністю “Талан”. У 2005 р. – голова Сумської облдержадміністрації. У 2008-2009 рр. – т.в.о., у 2009-2010 рр. – голова Сумської облдержадміністрації.

**ХОМЕНКО
ВОЛОДИМИР
МИКОЛАЙОВИЧ**

Голова облдержадміністрації з 12 жовтня 2007 по 22 лютого 2014 р. З 1997 по 1999 рр. – голова Броварської райдержадміністрації. З 1999 по 2002 рр. – голова Державної податкової адміністрації в Київській області. З 2002 р. працював у Державному управлінні справами, у 2005-2007 рр. – заступник, перший заступник його керівника. Депутат Верховної Ради України першого скликання, депутат Чернігівської обласної ради VI скликання (з 2010 р.). Кандидат філософських наук.

**ІВАШКО
ВОЛОДИМИР
ОЛЕКСАНДРОВИЧ**

Голова облдержадміністрації з 3 березня 2014 р. З 1992 р. працював на різних посадах у податковій адміністрації Чернігівщини. У 2001-2004 рр. – перший заступник голови Державної податкової адміністрації в Чернігівській області. У 2004-2005 рр. – заступник директора Департаменту бюджетної політики Мінфіну України. У 2006-2011 рр. – голова правління ВАТ РВК “Деснянська правда”. У 2011-2013 рр. – підприємець. З листопада 2010 р. – депутат Чернігівської обласної ради VI скликання. Заслужений економіст України.

Розділ XIV

Місцеве самоврядування Чернігівської області

(з 1996 р.)

Концепція місцевого самоврядування

1. Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

2. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення ніяким чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів або будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом.

(З Європейської хартії місцевого самоврядування)

Голови

Чернігівської обласної ради

1. Шаповал

Петро Дмитрович
(07.1994 – 10.04.2001)

2. Ковальов

Василь Олексійович
(10.04.2001 – 28.04.2006)

3. Романова

Наталія Андріївна
(28.04.2006 – 19.11.2010)

4. Мельник

Анатолій Іванович
(19.11.2010 – 22.02.2014 р.)

5. Зверев

Микола Вікторович
(з 22.02.2014 р.)

Будинок засідань Чернігівської обласної ради

Герб та прапор Чернігова

План Чернігова

З ст. 2 Закону України “Про місцеве самоврядування”:
 “Місцеве самоврядування – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади (жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста) самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України”. Система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;

- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

До компетенції рад відноситься соціально-економічний та культурний розвиток підпорядкованої території; формування відповідного бюджету; управління комунальною власністю; будівництво; освіта; охорона здоров’я; соціальний захист населення та інше.

Герб та прапор Ніжина

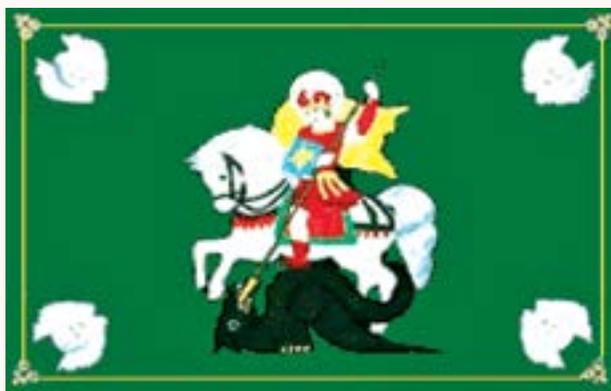

План Ніжина

Як колективний орган рада відповідає лише перед виборцями та законом. Ніхто, крім самої ради, навіть глава держави, не має права відмінити її рішення. Хіба що через суд. Жодної підпорядкованості між самими радами не існує – вони автономні у своїй діяльності. Так само не допускається втручання державних органів у процес складання, затвердження і виконання місцевих бюджетів, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Нині в області діють обласна, 22 районні, 16 міських, 2 районні ради в м. Чернігові, 28 селищних та 525 сільських рад. Відповідно до теорії самоврядування розрізняють органи місцевого самоврядування базового рівня (міські, селищні та сільські ради) та проміжного рівня (обласні та районні ради).

Територіальна громада (базовий рівень) – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-тери-

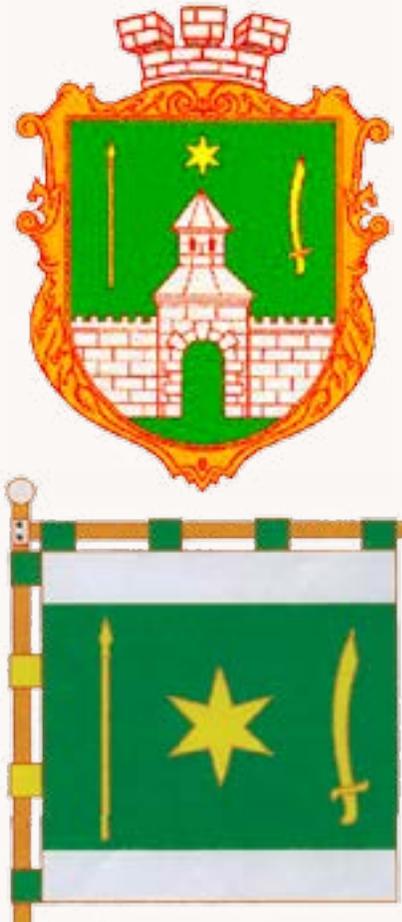
Герб та прапор Прилук

План Прилук

торіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Вони обирають раду, що складається з депутатів, і голову. Депутати затверджують підготовлені нормативні документи, самі можуть виносити на сесію (у рамках законодавства) певні питання і проходити процедуру затвердження. Виконання, реалізація рішень сесії безпосередньо покладається на виконавчий комітет, структурні підрозділи і відповідного голову.

Виконавчі органи місцевих рад (виконавчі комітети, відділи та управління) є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а у виконанні делегованих повноважень – відповідним органам виконавчої влади. У сільських радах, територіальні громади яких налічують не більше 500 жителів, виконками можуть не створюватися. Їх функції виконують сільські голови. Владні повноваження, що здійснюються органами місцевого самоврядування, поділяються на власні та делеговані. “Власні” – справа виключно тери-

Герб та прапор Новгород-Сіверського

торіальної громади, звітуватися “на гору” за них не треба. Необхідно лише дотримуватися законодавства.

“Делеговані” виконуються органами самоврядування від імені держави, отже, тут вони підзвітні та підконтрольні органам державної влади. Водночас держава повинна забезпечувати фінансування здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень у повному обсязі.

З метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей

План Новгород-Сіверського

здійснення місцевого самоврядування представницький орган може приймати статут територіальної громади села, селища, міста.

Обласні та районні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених законодавством, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами.

У складі нинішньої обласної ради – 100 депутатів. Рада обирає постійні і тимчасові комісії. За подан-

Голова Чернігівської обласної ради А. Мельник під час дня обласної ради у Варвинському районі (30.05.2012)

На сесії обласної ради (шосте скликання, 08.06.2012)

Зустріч з учасниками ознайомчого візиту (виїзного семінару) делегації Профспілкової асоціації молодих сільських голів Прикарпаття до Чернігівської області (16.07.2013)

Голова Чернігівської обласної ради М. Зверев на відкритті виставки картин "Образ Тараса Шевченка у творчості видатних художників" (05.03.2014)

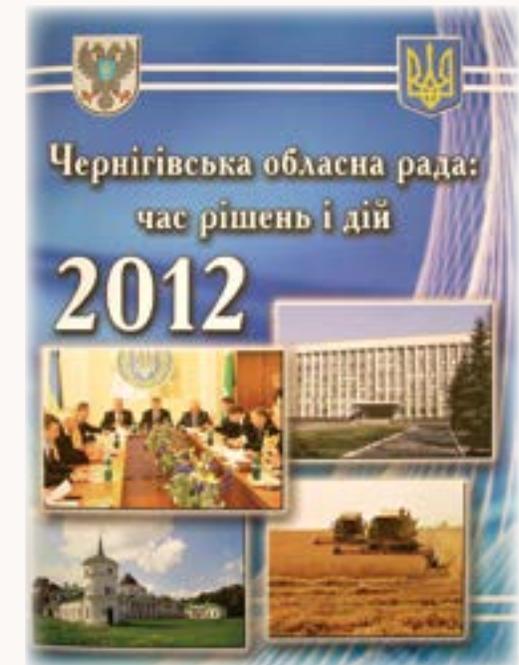
Електронні ресурси органів місцевого самоврядування

Логотипи комунального телебачення (Чернігів, Ніжин, Прилуки)

Друковані видання, співзасновниками яких є органи місцевого самоврядування

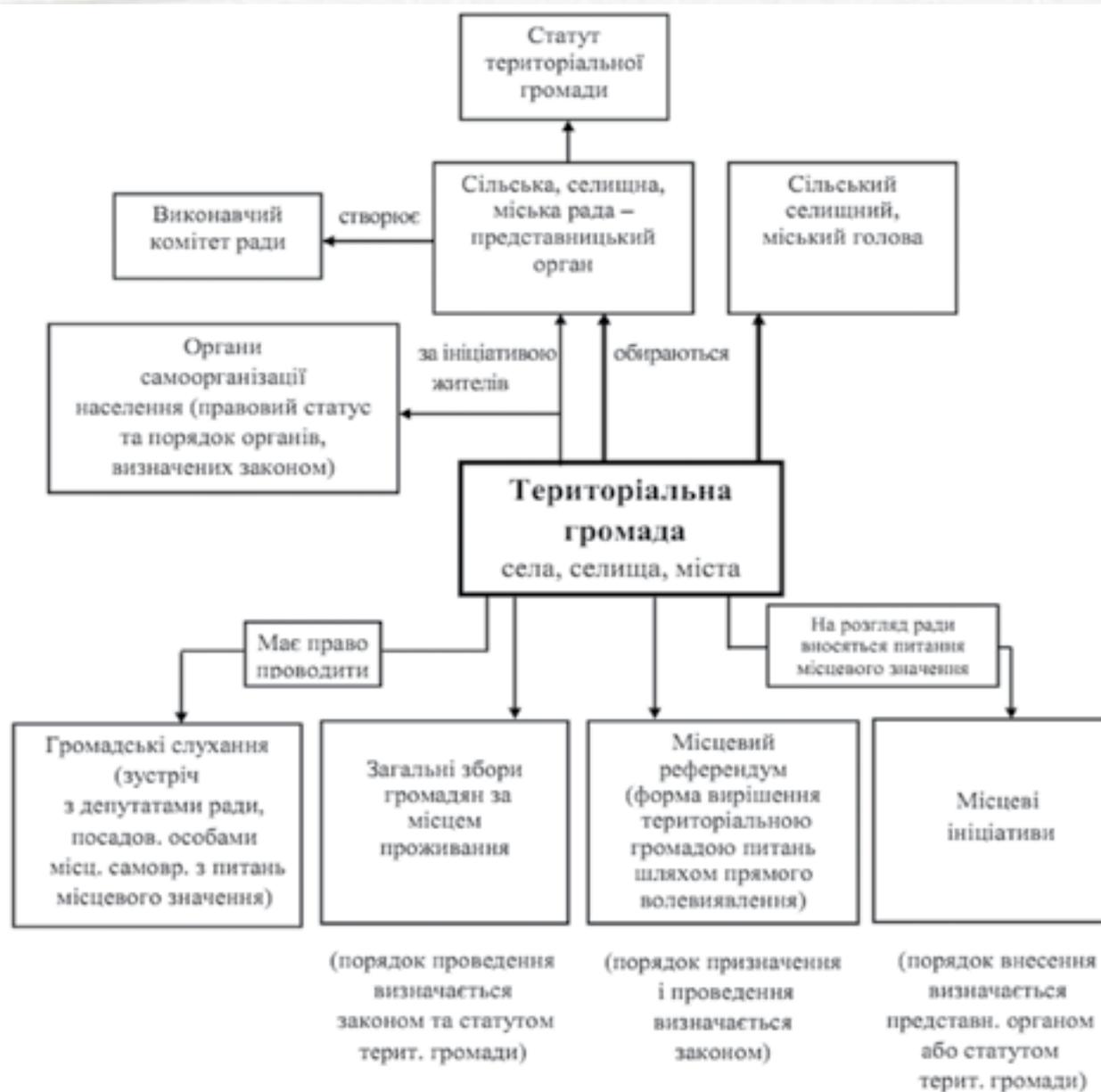

Офіційний щорічний вісник Чернігівської обласної ради (2012)

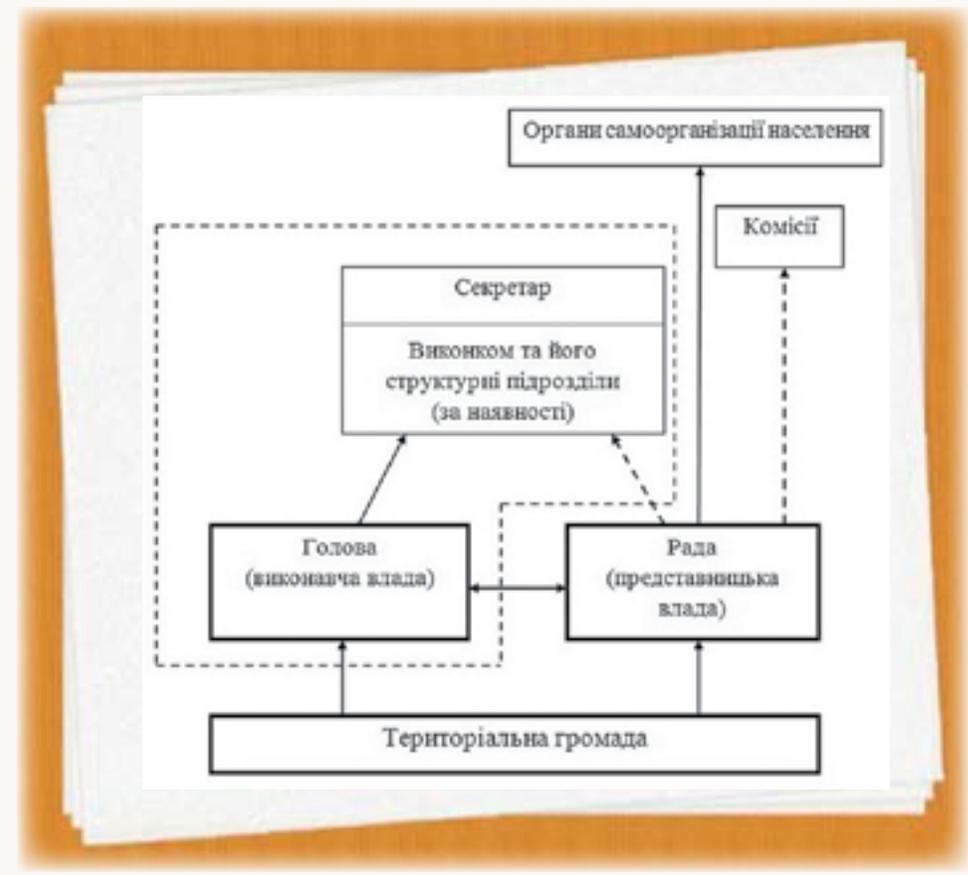
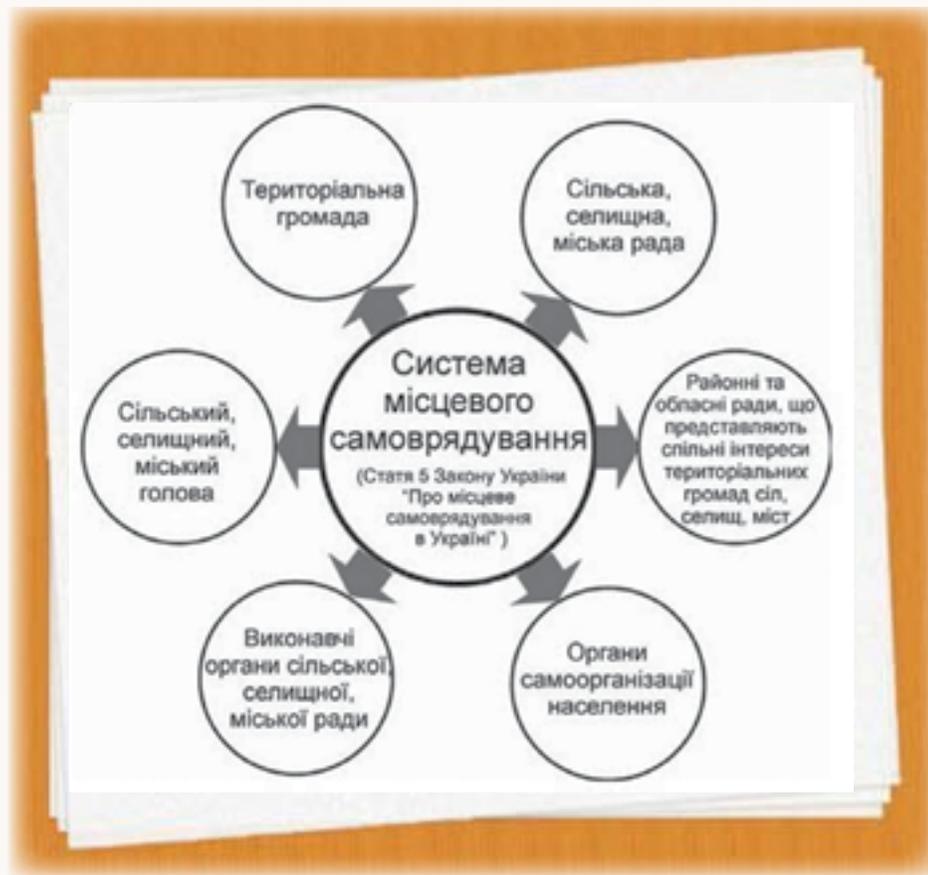
ням голови обласна рада формує виконавчий апарат. Він здійснює організаційне, правове, інформаційне, аналітичне, матеріально-технічне забезпечення діяльності ради, її органів, депутатів, сприяє здійсненню радою взаємодії і зв'язків з територіальними громадами, місцевими органами виконавчої вла-

ди, органами та посадовими особами місцевого самоврядування.

Постійні комісії обираються з числа депутатів для вивчення, попереднього розгляду та підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради. Постійні комісії здійснюють попередній

Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування

Модель структури органів та окремих елементів місцевого самоврядування базового рівня — село, селище, місто (обрання, утворення, керування)

розгляд проектів рішень, програм соціально-економічного, культурного розвитку, вивчають та готують питання про стан та розвиток відповідних галузей господарського і соціально-культурного будівництва, інших питань, що вносяться на розгляд ради, готують проекти рішень з цих питань та ін. Районні ради здійснюють зазначені функції та повноваження місцевого самоврядування в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Найбільша проблема сучасного самоврядування – брак ресурсів, необхідних для здійснення визначених

законодавством повноважень. Крім суто економічних питань, такий стан справ зумовлений централізацією фінансів та застосуванням адміністративно-територіального устрою попередньої доби, що не визнавав місцевого самоврядування як таке. Тому існує необхідність змін, встановлення чіткого розмежування повноважень між виконавчими органами та органами місцевого самоврядування, розподілу ресурсів, що засноване на європейському принципі субсидіарності.

УКРАЇНА

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

_____ 2012 року м.Чернігів № _____

Про

УКРАЇНА

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

(п'ятнадцята сесія четвертого скликання)

Р І Ш Е Н Н Я

25 березня 2005 року

УКРАЇНА

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

Н А К А З

_____ 2012 року м.Чернігів № _____

Про

УКРАЇНА

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

14000, м. Чернігів, проспект Миру, 43, тел./факс. (0462) 67-66-52 e-mail:oblrada@cg.ukrtel.net

_____ № _____

Головам районних рад

на № _____ від _____

УКРАЇНА

ПРИЛУЦЬКА МІСЬКА РАДА
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

17500 м. Прилуки, вул. Незалежності, 82, т.факс 3-20-15; e-mail: pladm@pl.cg.ukrtel.net

02 березня 2012 року № _____

На № _____ від _____

УКРАЇНА

МЕНСЬКА РАЙОННА РАДА

вул. Червона площа, 6, м.Мена, Чернігівська обл., 15600, тел./факс (04644) 2-12-39,
e-mail: merrada@cg.ukrtel.net, web: <http://mena-rada.gov.ua>, код ЄДРПОУ 24842169

10.05.2012 № _____

На № 01-02/210 від 04.05.2012

Документи органів місцевого самоврядування

Символіка міст районного значення

*Герб та прапор
Бахмача*

*Герб та прапор
Борзни*

*Герб та прапор
Ічні*

*Герб та прапор
Корюківки*

*Герб та прапор
Мени*

Герб Батурина

Герб Бобровиці

Герб Городні

Герб Носівки

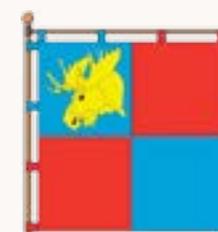

Герб Остра

Герб Семенівки

Символіка селищ

Герб та прапор
Варви

Герб та прапор
Козельця

Герб та прапор
Коропа

Герб та прапор
Десни

Герб та прапор
Лосинівки

Герб Березни

Герб Гончарівського

Герб Замглія

Герб Любеча

Герб Михайло-Коцюбинського

Герб Олішівки

Герб Понорниці

Герб Седнева

Герб Сосниці

Герб Талалаївки

3 символики сіл Чернігівської області

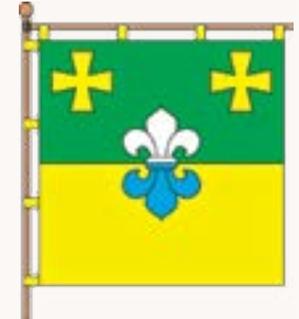
Герб с. Андріївка

Герб та прапор с. Безулівка

Герб та прапор с. Виблі

Герб с. Вересоч

Герб с. Дніпровське

Герб та прапор с. Кладьківка

Герб с. Довжик

Герб с. Кархівка

Герб с. Киїнка

Герб с. Ковпита

Герб с. Кувечичі

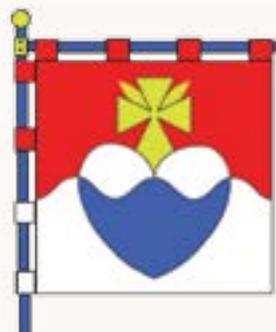
Герб с. Новий Білоус

Герб с. Олешня

Герб та прапор с. Поділ

Герб с. Роїще

Герб та прапор с. Сибереж

Герб с. Анисів

Герб с. Рудка

Герб с. Слабин

Герб с. Старий Білоус

Герб с. Стольне

Герб с. Пакуль

Герб с. Талалаївка

Герб с. Терехівка

Герб с. Хмільниця

Герб с. Шестовиця

Голови Чернігівської обласної ради

**КОВАЛЬОВ
ВАСИЛЬ ОЛЕКСІЙОВИЧ**

Голова Чернігівської обласної ради з 10 квітня 2001 по 28 квітня 2006 рр. У 1979-1990 рр. – інструктор, завідувач державно-правового відділу Чернігівського обкому компартії. У 1990-1992 та 1993-1994 рр. – заступник голови Чернігівської обласної ради народних депутатів. У 1992-1993 рр. – керівник секретаріату Чернігівської обласної ради, з 1994 по 1995 р. – облради та виконкому. У 1995-1998 рр. – заступник голови, керівник секретаріату Чернігівської облдержадміністрації. У 1998-2001 та 2006-2010 рр. – заступник голови Чернігівської облради. Заслужений юрист України.

**МЕЛЬНИК
АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ**

Голова Чернігівської обласної ради з 19 листопада 2010 по 22 лютого 2014 р. У 1971-1995 рр. проходив службу в Збройних силах СРСР та України. У 1995-1997 рр. – декан економічного факультету Чернігівського державного інституту економіки та управління. У 1997-2000 рр. – заступник голови Чернігівської облдержадміністрації з політико-правових питань. У 2000-2010 рр. – проректор, 1-й проректор Чернігівського державного інституту економіки і управління. Кандидат історичних наук з 1990, доктор філософських наук з 2009 р. Заслужений працівник освіти України.

**РОМАНОВА
НАТАЛІЯ АНДРІЇВНА**

Голова Чернігівської обласної ради з 28 квітня 2006 по 19 листопада 2010 р. У 1983-1996 рр. – вчитель історії та права, з 1998 р. – заступник директора колегіуму № 11 м. Чернігова, член Комісії міського управління освіти та науки. З 2002 р. – почесний голова Чернігівського громадського комітету захисту прав людини. З 2006 р. – член постійної делегації України в Конгресі місцевих та регіональних влад Ради Європи. Двічі обіймала посаду віце-президента Палати регіонів зазначеного конгресу. 18 жовтня 2012 р. обрана її президентом.

**ЗВЕРЄВ
МИКОЛА ВІКТОРОВИЧ**

Голова Чернігівської обласної ради з 22 лютого 2014 р. У 1986-1988 рр. проходив строкову службу у Збройних силах СРСР. У 1994-1996, 2000-2001 рр. – директор НВПФ "Оберіг". У 1995 р. заснував Благодійний фонд наукових досліджень історичного середовища м. Чернігова "ФонДІС". У 1996-1997 рр. – директор Чернігівського регіонального відділення Інституту трансформації суспільства. У 2004- 2007 рр. – генеральний директор ТОВ "Сіверщина – Інвест". У 2007- 2008 рр. – помічник-консультант народного депутата України. З листопада 2010 р. – депутат Чернігівської обласної ради VI скликання. Магістр державного управління.

Іменний покажчик

- Абрамович (Попович) Іван, чернігівський полковник – 39
Адам Кисіль, чернігівський, київський каштелян – 29, 30, 50
Анастасьєв Олександр, чернігівський губернатор – 67, 72
Андрієвський Євгеній, чернігівський губернатор – 67, 72
Андрій Боголюбський, володимиро-суздальський князь – 22
Анненський Федір, чернігівський губернатор – 67
Атрошенко Владислав, голова Чернігівської обласної державної адміністрації – 151, 160
Бакуринський Олексій, голова Чернігівської губернської земської управи – 82, 86, 103, 109
Барабаш Яків, кошовий отаман Запорозької Січі – 40
Батий, хан Золотої Орди – 21
Безбородько Олександр, київський полковник – 39
Богатирьов Георгій, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 122
Богданов Михайло, чернігівський полковник – 39
Божич Іван, чернігівський полковник – 39
Бойко Володимир – 8, 13
Болдаковський Василь, чернігівський полковник – 39
Борис В'ячеславич, князь тмутораканський – 22
Борисенко Микола, голова виконкому Чернігівської обласної ради, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133, 134
Боррель П., художник – 94
Борсук Марко, ніжинський полковник – 39
Борсук Петро, козелецький сотник – 48
Борсук Яким, заступник стародубського полковника – 39
Буздалін Сергій, голова Чернігівського губернського революційного комітету – 124
Брюховецький Іван, гетьман Війська Запорозького – 37, 40, 50
Бут Григорій, чернігівський полковник – 39
Бутко Микола, голова Чернігівської обласної державної адміністрації – 151, 160
Бутович Олексій, чернігівський губернатор – 67
Василенко Ілля, парафіївський козак – 44
Ванденко Леонід, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133
Велентій Василь, ніжинський козак – 44
Верес Михайло – 8
Верзилов Аркадій, міський голова Чернігова – 95, 100
Весьолкін Михайло, чернігівський губернатор – 67
Виговський Іван, гетьман Війська Запорозького – 40
Владислав IV Ваза, король Речі Посполитої – 7, 27, 29, 30, 54
Власенко Степан, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету – 116
Войнаровський Андрій, осавул Війська Запорозького, племінник та спадкоємець гетьмана Івана Мазепи – 40
Володимир Всеволодович (Мономах), чернігівський князь, великий князь київський – 7, 10, 17, 18
Володимир Рюрикович, великий князь київський – 22
Володимир Святославич (Святий), великий князь київський – 10
Воробей Раїса – 8
Вороний Марко, український поет – 123
Воронченко Яцько, прилуцький полковник – 39
Всеволод Ольгович, чернігівський князь, великий князь київський – 14
Всеволод Святославич Чермний, чернігівський князь, великий князь київський – 22
Всеволод Ярославич, великий князь київський – 22
Галаган Гнат, прилуцький полковник – 39
Галаган Григорій, прилуцький полковник – 8
Галецький Семен, заступник стародубського полковника – 39
Гвинтовка Матвій, ніжинський полковник – 39
Гессе Павло, чернігівський губернатор – 67
Голіцин Сергій, чернігівський губернатор – 67, 72, 74
Голубятников Михайло, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 122
Горбань Борис, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133
Горленко Дмитро, прилуцький полковник – 39, 40
Горленко Лазар, прилуцький полковник – 39
Горленко Петро, прилуцький полковник – 39

- Гревеніц Микола, чернігівський губернатор – 67
 Грінченко Борис, український письменник – 81
 Гришко Михайло, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133, 134
 Грушевський Михайло, голова Центральної Ради Української Народної Республіки, український історик – 104, 106
 Гуляницький Григорій, ніжинський полковник – 39, 40
 Давид Святославич, чернігівський князь – 12
 Данило Галицький, галицький князь, великий князь київський, король Русі – 22
 Дараган Михайло, чернігівський губернатор – 67, 72
 Дараган Юхим, київський полковник – 39
 Дмитро Ольгердович (Корибут), брянський (чернігівський), стародубський та трубчевський князь – 24, 26
Домоцький Борис – 8
 Дорошенко Дмитро, чернігівський губернський комісар – 103, 104, 107, 112
 Дорошенко Петро, прилуцький полковник – 39
 Дорошенко Петро, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133
 Дублянський Олександр, заступник стародубського полковника – 39
 Дунін-Борковський Василь, чернігівський полковник – 39, 40
 Дуров Олександр, заступник стародубського полковника – 39
 Єсимонтовський Опанас, заступник стародубського полковника – 39
 Жадкевич Василь, міський голова Новгорода-Сіверського – 100
 Жоравка Лук'ян, стародубський полковник – 39
 Жуков Микола, чернігівський губернатор – 67
 Жураківський Андрій, ніжинський полковник – 39
 Жураківський Лук'ян, ніжинський полковник – 39
 Жураківський Яків, ніжинський полковник – 39
 Забіла Петро, борзенський сотник – 50
 Забіла Степан, ніжинський полковник – 39
 Завадовський Яків, заступник стародубського полковника – 39
 Загер Соломон, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 122, 124
 Загорний Сергій, керівник представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні – 157
Зайцев Олексій – 14
 Замула Василь, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133, 134
 Зверев Микола, голова Чернігівської обласної ради – 162, 167, 176
 Золотаренко Василь, ніжинський полковник – 36, 39
 Золотаренко Євстафій, ніжинський полковник – 39
 Золотаренко Іван, ніжинський полковник – 39, 50
 Іван Грозний, московський цар – 26, 30
 Івашко Володимир, голова Чернігівської обласної державної адміністрації – 151, 160
 Ігор Святославич, новгород-сіверський князь – 18, 22
 Ізмайлов Володимир, чернігівський полковник – 39
 Ізяслав Ярославич, великий князь київський – 22
 Іскрицький Михайло, чернігівський губернський комісар – 103, 112
Казіміров Дмитро – 8, 13
 Карл XII, король Швеції – 40
 Капніст Василь, київський полковник – 39
 Капранов Василь, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133
 Карнович Степан, стародубський полковник – 39
 Карпінський Олександр, голова Чернігівської губернської земської управи – 79, 82, 86
 Каскевич Михайло, голова Чернігівської обласної державної адміністрації – 151, 160
 Катерина II, російська імператриця – 37, 91
 Квасов Андрій, архітектор – 55
 Келеповський Аркадій, чернігівський губернатор – 67
 Кисіль Федір, прилуцький полковник – 39
 Кобяк, половецький хан – 22
 Ковальов Василь, голова Чернігівської обласної ради – 162, 176
Кондратьєв Ігор – 8, 54
 Ковалевський Іполит, ніжинський повітовий комісар – 112
 Кокошкін Леонтій, заступник стародубського полковника – 39

Константинович Микола, голова Чернігівської губернської земської управи – 76, 79, 82, 86
Кончак, половецький хан – 22
Коржиков Тит, голова Чернігівського губернського революційного комітету – 116
Коровка-Вольський Григорій, київський полковник – 39
Короленко Володимир, російський та український письменник – 8
Костянтин IX Мономах, візантійський імператор – 22
Костюченко Сергій, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133, 134
Коцюбинський Михайло, український письменник – 124
Коцюбинський Юрій, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету – 116, 124
Кочубей Семен, ніжинський полковник – 39
Кошмал Віктор – 8
Кравчук Леонід, Президент України – 147
Красна Башта Тихін, чернігівський полковник – 39
Кривошея Володимир – 8
Кузнєцов Михайло, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133
Кулаковський Петро – 8, 27
Куманьок Порфирій, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133
Куновський Ян, чернігівський війт – 52
Кучма Леонід, Президент України – 156
Кушакевич Павло, міський голова Ніжина – 100
Лаврик Микола, голова Чернігівської обласної державної адміністрації – 151, 160
Лавриновський Микола, чернігівський губернатор – 67
Лаєвський Сергій – 8
Лапчинський Георгій, голова Чернігівського губернського революційного комітету – 124
Ленін Володимир, лідер російських більшовиків, голова Ради народних комісарів СРСР – 119, 122
Леп'явко Сергій – 8, 52
Лжедмитрій I (Григорій Отреп'єв), московський цар – 26, 27, 30
Лизогуб Юхим, чернігівський полковник – 39
Лизогуб Яків, чернігівський полковник – 39, 40
Лисенко Іван, чернігівський полковник – 39
Лисенко Олександр, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133, 148
Лихвиненко Василь, ніжинський полковник – 39
Ліндфорс Олександр, гласний Городнянського повітового та Чернігівського губернського земських зібрань – 79
Лісовенко Василь, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133, 148
Лоза Юрій – 8, 19
Лопата Федір, чернігівський війт – 57
Лошаков І. – 97
Лукашевич Лука, київський полковник – 39
Лук'яненко Левко, український політик та громадський діяч, народний депутат України – 142, 144
Любченко Панас, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету – 7, 116, 124
Мазепа Іван, гетьман Війська Запорозького – 36, 40, 48
Маклаков Микола, чернігівський губернатор – 67, 72
Максимович Степан, заступник стародубського полковника – 39
Максимович Федір, заступник стародубського полковника – 39
Маркитан Павло, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 122, 124
Марков Василь, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133
Мартин Калиновський, чернігівський староста – 28, 30
Мартинович Артем, ніжинський полковник – 39
Маценко Іван, прилуцький полковник – 39
Мельник Анатолій, голова Чернігівської обласної ради – 8, 157, 162, 176
Мельничук Валентин, Представник президента України в Чернігівській області – 8, 143, 147, 148, 151
Менгу, хан Золотої Орди – 20
Миклашевський Михайло, заступник стародубського полковника – 39
Миклашевський Петро, заступник стародубського полковника – 39

- Микола Давидович (Святоша), син чернігівського князя Давида Святославича – 17
- Микола II, російський імператор – 72
- Миколаєнко Трохим, чернігівський полковник – 39
- Милорадович Петро, чернігівський полковник – 39
- Мироненко Віктор, перший секретар ЦК ВЛКСМ – 132
- Михайло Всеволодович (Чернігівський), чернігівський князь, великий князь київський – 20, 21, 22
- Михайлов Олексій, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 122
- Многogrішний Василь, чернігівський полковник – 39
- Многogrішний Дем'ян, гетьман Війська Запорозького – 7, 37, 40, 50
- Мовчан Федір, стародубський полковник – 39
- Могильовський Павло, чернігівський губернатор – 67
- Мокієвський Костянтин, київський полковник – 39
- Мстислав Володимирович, князь тмутороканський, чернігівський – 10, 12, 13, 17, 22
- Мстислав Святославич, чернігівський князь – 20
- Мужикова Наталія* – 8
- Муханов Олексій, предводитель дворянства Чернігівської губернії, депутат I Державної Думи – 83
- Небаба Мартин, чернігівський полковник – 39, 40
- Небаба Михайло, стародубський полковник – 39
- Непрах Ярема, ніжинський полковник – 39
- Нікуліщев Володимир, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133, 134
- Ніс Іван, прилуцький полковник – 39
- Носач Тимофій, прилуцький полковник – 39
- Обидовський Іван, ніжинський полковник – 39
- Олег Святославич, чернігівський, новгород-сіверський князь – 10, 12, 17, 22
- Олександр II, російський імператор – 88
- Олександр III, російський імператор – 81, 97
- Олексійович Тиміш, стародубський полковник – 39
- Оліфіренко В.* – 94
- Ольгерд Гедимінович, великий князь литовський – 24, 30
- Орлик Пилип, гетьман Війська Запорозького (у вигнанні) – 40
- Острянин Олександр, стародубський полковник – 39
- Павленко Василь, “військовий сотник національного війська України” – 106
- Палажченко Леонід, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133, 136
- Панчулідзев Олексій, чернігівський губернатор – 67, 72
- Пасевич Петро, канцелярист Роїської сотні – 44
- Пахомов Микола, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету – 116
- Пашков Ілля, заступник стародубського полковника – 39
- Петровський Григорій, голова ВУЦВК – 124
- Петровський Данило, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету – 116
- Петрункевич Іван, борзнянський повітовий та чернігівський губернський гласний – 74, 79
- Пилинський Ярослав* – 8
- Писарев Павло, міський голова Городні – 100
- Пісоцький Данило, прилуцький полковник – 39
- Пісочинський Олександр, новгород-сіверський староста, київський каштелян – 30
- Плотник (Терник) Іван, стародубський полковник – 39
- Пободайло Степан, чернігівський полковник – 39, 50
- Половець Володимир* – 8
- Половецький Мартин, чернігівський городовий отаман – 44
- Полуботок Леонтій, чернігівський полковник – 39
- Полуботок Павло, чернігівський полковник, гетьман Війська Запорозького – 7, 35, 38, 39, 40
- Попов Іван, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету – 116
- Попудренко Микола, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 122
- Порадін М., лівий есер, командир більшовицького загону – 107
- Посьмашна Людмила* – 52
- Пушкар Мартин, полтавський полковник – 40
- Радіщев Опанас, заступник стародубського полковника – 39
- Рахно Олександр* – 8
- Рибаків Борис* – 15

Рогинець Михайло, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133
Родіонов Микола, чернігівський губернатор – 67
Розпутенко Іван – 8
Розумовський Кирило, гетьман Війська Запорозького – 37, 46
Розумовський Петро, ніжинський полковник – 39
Романова Наталія, голова Чернігівської обласної ради – 162, 176
Рославець Петро, стародубський полковник – 39
Рудін Микола, міський голова Чернігова – 95
Русина Олена – 24
Русов Олександр, борзнянський повітовий та чернігівський губернський гласний – 76, 79
Рябуха Матвій, ніжинський полковник – 39
Савич В., земський діяч Чернігівської губернії – 79
Савицький Микола, голова Чернігівської губернської земської управи – 82, 109, 112
Сагайдачний Петро, гетьман Війська Запорозького – 30
Самойлович Григорій, чернігівський полковник – 39
Самойлович Іван, гетьман Війська Запорозького – 37, 39, 40
Самойлович Семен, стародубський полковник – 39
Самойлович Яків, стародубський полковник – 39
Сахновський Гнат, менський сотник – 49, 50
Свечин Олексій, голова Чернігівської губернської земської управи – 82, 83, 86
Свидригайло Ольгердович, великий князь литовський – 7, 24, 25, 30
Святослав Всеволодович, чернігівський князь – 7
Святослав Ольгович, новгород-сіверський князь – 12, 22
Святослав Ярославич, чернігівський князь, великий князь київський – 7, 10, 16, 17, 18, 22
Святополк Ізяславич, великий князь київський – 22
Селюк Яків, міський голова Чернігова – 95
Сигізмунд Кейстутович, великий князь литовський – 30
Сигізмунд III, король Польщі – 27, 52
Силич Дмитро – 8
Силич Іоанікій, чернігівський полковник – 39
Ситий Ігор – 8, 52
Сірко Іван, ніжинський полковник – 39
Скоропадський Іван, гетьман Війська Запорозького – 39, 40
Скоропадський Павло, гетьман Української держави – 87, 108, 110, 111, 112
Скраєнко Федір, прилуцький полковник – 39
Смірнов Василь – 21
Соколов, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 122
Соколов Павло, міський голова Чернігова – 95, 100
Соколовська Софія, голова Чернігівського губернського революційного комітету – 107, 112, 116
Соломаха Сергій – 8
Солонина Сергій, козелецький сотник – 50
Сомко Яким, прилуцький полковник – 39
Спаський Іван, історик, нумізматик – 8
Стаднюк Гнат, тимчасовий чернігівський губернський комісар – 108
Сталін Йосип, генеральний секретар ЦК РКП(б), голова Ради народних комісарів СРСР – 119, 122
Стерлігов Ілля, чернігівський губернатор – 67
Стороженко Григорій, прилуцький полковник – 39, 50
Стороженко Іван, прилуцький полковник – 39
Стрілець Микола – 8
Сухиня Лук'ян, ніжинський полковник – 39
Танський Антін, київський полковник – 39
Танський Михайло, київський полковник – 39
Тарнавський Іван, прилуцький полковник – 39
Тарновський Василь, український меценат, культурний діяч – 8
Терещенко Федір, прилуцький полковник – 39
Тканко Віктор – 8
Ткачук Анатолій – 8
Толстой Петро, ніжинський полковник – 39
Троцина Костянтин, голова Чернігівської губернської земської управи – 82, 86
Уманець Микола, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133, 134
Уманець Пилип, ніжинський полковник – 39
Уманець Федір, голова Чернігівської губернської земської управи – 82, 86

Федір, боярин князя Михайла Всеволодовича (Чернігівсько-го) – 22
 Федоров Олексій, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 122
 Філатов Микола, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету – 116
 Філоненко Віктор, голова виконкому Чернігівської обласної ради – 133
 Френсдорф Іван, чернігівський губернатор – 67
 Фрідман Маврикій, міський голова Чернігова – 95
 Фролов-Багреєв Олександр, чернігівський губернатор – 67
 Ханенко Олександр, міський голова Чернігова, голова Чернігівської губернської земської управи – 82, 95
 Хвостов Олексій, чернігівський губернатор – 67
 Хижняков Василь, міський голова Чернігова, голова Чернігівської губернської земської управи – 82, 95, 98, 100
 Хмельницький Богдан, гетьман Війська Запорозького – 30, 40, 50
 Хмельницький Юрій, гетьман Війська Запорозького – 40
 Хованський Юрій, заступник стародубського полковника – 39
 Ходот Г., міський голова Чернігова – 95
Холостенко Микола – 16
 Хоменко Володимир, голова Чернігівської обласної державної адміністрації – 151, 157, 160
 Хрущов Іван, ніжинський полковник – 39
Чабак Людмила – 8
 Чернявський Дмитро, прилуцький полковник – 39
 Червінський Петро, земський діяч Чернігівської губернії – 76
 Шаула Андрій, київський полковник – 39
 Шабельський Катон, чернігівський губернатор – 67
Шаменков Сергій – 34
 Шаповал Петро, перший секретар Чернігівського обкому компартії, голова Чернігівської обласної державної адміністрації та обласної ради – 133, 148, 151, 162
 Шаховський Сергій, чернігівський губернатор – 67
 Шереметьєв Василь, чернігівський губернатор – 67
 Шкурат-Носач (Мельниченко) Іван, прилуцький полковник – 39
 Шликевич Олександр, земський діяч Чернігівської губернії – 79

Шостак Анатолій, чернігівський губернатор – 67
 Шраг Ілля, адвокат, громадський діяч, депутат I Державної Думи, голова Чернігівського окружного суду – 81, 83, 103, 104, 106, 108, 112
 Шуйський Василь, воєвода – 30
 Шумейко Прокіп, ніжинський полковник – 39
 Шумейко (Шумка) Сава, стародубський полковник – 39
 Щербина-Кошовий Іван, прилуцький полковник – 39
 Юрій Долгорукий, ростово-суздальський князь – 12
Ягодовський Костянтин – 8
 Яковлевич Кирило, почепський городовий отаман – 44
 Якубович Олександр, прилуцький полковник – 39
 Ян Казимір, король Речі Посполитої – 37, 52
 Януш Радзивілл, великий гетьман литовський – 37, 40
 Ярополк Володимирович, великий князь київський – 14
 Ярослав Володимирович, великий князь київський – 10, 12, 13, 22
 Ярослав Всеволодович, великий князь київський – 22
 Ясинський Леонід, перший секретар Чернігівського обкому компартії – 133

Географічний покажчик

- Австрія – 124
Азов, турецька, російська фортеця (нині – районний центр Ростовської області Російської Федерації) – 40
Андріївка, село Чернігівського району – 174
Анісів, село Чернігівського району – 175
Архангельськ, місто, обласний центр Російської Федерації – 112
Батіг, гора біля с. Четвертинівки Тростянецького району на Вінниччині – 30
Батурин, місто Бахмацького району Чернігівської області – 37, 52, 53, 59, 156, 172
Батуринська сотня, адміністративно-територіальна та військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 42, 43
Бахмач, місто, районний центр Чернігівської області – 107, 172
Бахмацька сотня, адміністративно-територіальна та військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 46
Бахмацький район – 152
Бахмут, назва міста Артемівськ до 1924 р. – 124
Безуглівка, село Ніжинського району Чернігівської області – 72, 174
Бердичів, районний центр Бердичівського району Житомирської області – 148
Березна, селище Менського району Чернігівської області – 58, 91, 93, 172
Білорусь – 37, 50, 148
Бобровиця, місто, районний центр Чернігівської області – 133, 172
Бобровицький район – 152
Борзна, місто, районний центр Чернігівської області – 50, 91, 93, 128, 172
Борзнянський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66
Борзнянський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 33, 50
Борзнянський район – 152
Брацлавське воєводство, адміністративно-територіальна одиниця Великого князівства Литовського (до 1569 р.) та Речі Посполитої – 30
Брянськ, місто, обласний центр Російської Федерації – 20
Брянська губернія, адміністративно-територіальна одиниця РРФСР – 114
Брянська область – 33
Варва, селище, районний центр Чернігівської області – 58, 77, 128, 172
Варвинський район – 152, 167
Варшава, столиця Республіки Польща – 54
Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське (скорочено – Велике князівство Литовське) – 7, 20
Величківка, село Менського району Чернігівської області – 49
Вересоч, село Куликівського району Чернігівської області – 175
Веркіївська сотня, адміністративно-територіальна та військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 43
Виблі, село Куликівського району Чернігівської області – 175
Військо Запорозьке (Гетьманщина, Українська козацька держава) – 7, 33, 37, 40, 42, 45, 50, 60, 63
Вільно (Вільнюс), місто, столиця Литви – 112
Волинь, давньоруська історична область, історично-географічний край у північно-західній частині сучасної (з 1991 р.) України – 30
Володимир-Волинський, місто, районний центр Волинської області – 22
Воронізька сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 42
Галич, місто, районний центр Івано-Франківської області – 20, 22
Гельмязівська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Переяславського полку Війська Запорозького – 40
Глухів, місто, районний центр Сумської області – 37, 53, 59, 60, 82, 91, 93
Глухівська округа, адміністративно-територіальна одиниця УСРР – 116
Глухівський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 86
Глухівська сотня, адміністративно-територіальна та військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 42, 43
Гомель, місто, обласний центр Республіки Білорусь – 112

- Гомельська губернія, адміністративно-територіальна одиниця РРФСР – 114
- Гончарівське, селище Чернігівського району Чернігівської області – 172
- Городня, місто, районний центр Чернігівської області – 91, 93, 100, 114, 128, 133, 172
- Городнянська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Чернігівського полку Війська Запорозького – 44
- Городнянський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 72, 86
- Городнянський район – 142, 152
- Десна, річка, ліва притока Дніпра – 97
- Десна, селище Козелецького району Чернігівської області – 172
- Дніпро, річка в Європі, має найдовше русло в межах України – 12
- Дніпровське, село Чернігівського району Чернігівської області – 174
- Довжик, село Чернігівського району Чернігівської області – 174
- Європа – 52, 104, 176
- Житомирська область – 148
- Жовтневе, село Коропського району Чернігівської області – 148
- Замглай, селище Ріпкинського району Чернігівської області – 172
- Золота Орда, держава кочівницького типу що існувала у степах Східної Європи, Центральної Азії та Західного Сибіру – 7, 20, 21, 24
- Ізюмський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Харківської губернії Російської імперії – 112
- Ічня, місто, районний центр Чернігівської області – 172
- Ічнянський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 33
- Ічнянський район – 152
- Калка, річка на території Донецької області – 20
- Калузька губернія, адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії – 124
- Кархівка, село Чернігівського району Чернігівської області – 174
- Каяла, літописна річка, згадана у “Літописі Руському за Іпатським списком” – 22
- Київ, місто, столиця України – 8, 10, 20, 22, 50, 100, 112
- Київська Русь – 7, 10, 12, 22
- Київська область – 148
- Київське намісництво, адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії (1782 – 1796) – 46
- Київський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 33, 37, 39
- Киїнка, село Чернігівського району Чернігівської області – 174
- Киргизія – 148
- Кладьківка, село Куликівського району Чернігівської області – 174
- Ковпита, село Чернігівського району Чернігівської області – 174
- Козелець, селище, районний центр Чернігівської області – 33, 37, 52, 53, 91, 93, 128, 172
- Козелецький повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 65, 66
- Козелецький район – 77, 152
- Конотоп, місто Сумської області – 40, 91, 93
- Конотопська округа, одиниця адміністративного поділу УСРР – 116
- Короп, селище, районний центр Чернігівської області – 53, 58, 91, 93, 172
- Коропська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 42
- Коропський район – 152
- Корюківка, місто, районний центр Чернігівської області – 133, 172
- Корюківський район – 153
- Краків, місто у Республіці Польща – 28
- Кримське ханство – 37
- Кролевець, місто, районний центр Сумської області – 91, 93, 112
- Кролевецька сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 42
- Кролевецький повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 112
- Кувечичі, село Чернігівського району Чернігівської області – 174
- Куликівка, селище, районний центр Чернігівської області – 77
- Куликівський район – 152
- Курськ, місто, обласний центр Російської Федерації – 124
- Лемеші, село Козелецького району Чернігівської області – 77

Листвен, село Городнянського району Чернігівської області – 22
Литва – 23, 26, 30
Лоїв, селище, районний центр Гомельської області Республіки Білорусь – 40
Лосинівка, селище Ніжинського району Чернігівської області – 172
Луганськ, місто, обласний центр України – 124
Любеч, селище Ріпкинського району Чернігівської області – 172
Малоросійська губернія – 63
Мглин, районний центр Брянської області Російської Федерації – 91, 93
Мглинський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 114
Мена, місто, районний центр Чернігівської області – 58, 172
Менська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Чернігівського полку Війська Запорозького – 49
Менський район – 153
Михайло-Коцюбинське, селище Чернігівського району Чернігівської області – 172
Москва, місто, столиця Російської Федерації – 12, 26, 30, 40, 50, 112, 132, 148
Московська держава – 7, 23, 26, 27, 30
Мурома-Рязанська земля – 10
Ніжин, місто обласного значення, районний центр Чернігівської області – 37, 52-54, 60, 90, 91, 93, 94, 97, 100, 104, 112, 126, 133, 164, 169
Ніжинська друга полкова сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 44
Ніжинська округа, адміністративно-територіальна одиниця УСРР – 116
Ніжинський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 86, 112
Ніжинський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 33, 37, 39, 40, 42, 44, 46, 50
Ніжинський район – 152
Новгород, місто, обласний центр Російської Федерації – 12
Новгород-Сіверське князівство – 19, 22
Новгород-Сіверське намісництво, адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії (1782 – 1796) – 46, 63
Новгород-Сіверський, місто, районний центр Чернігівської області – 12, 22, 46, 26, 30, 52, 91, 92, 97, 100, 107, 122, 172
Новгород-Сіверський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66
Новгород-Сіверський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорізького – 33
Новгород-Сіверський район – 153
Нове місто, село в Новозибківському районі Брянської області Російської Федерації – 93
Новий Білоус, село в Чернігівському районі Чернігівської області – 174
Новозибків, місто, районний центр Брянської області Російської Федерації – 91, 93
Новозибківський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 114
Новомлинська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 42
Носівка, місто, районний центр Чернігівської області – 50, 172
Носівський район – 153
Одеса, місто, обласний центр України – 112
Олешня, село Ріпкинського району Чернігівської області – 174
Олишівка, селище Чернігівського району Чернігівської області – 172
Остер, місто Козелецького району Чернігівської області – 52, 53, 91, 93, 172
Остерський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66
Остерський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 33
Пакуль, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
Переяслав (Переяслав-Хмельницький), місто, районний центр Київської області – 22
Переяславський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Полтавської губернії Російської імперії – 81
Переяславський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 40
Погар, районний центр Брянської області Російської Федерації – 91, 93

- Поділ, село Срібнянського району Чернігівської області – 175
 Полтавська губернія, адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії – 63, 65, 81, 86, 91, 124
 Польща – 22, 23, 30, 37, 124
 Понорниця, селище Коропського району Чернігівської області – 172
 Попівська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 44
 Почепська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Стародубського полку – 43
 Правобережна Україна – 40
 Прилуки, місто обласного значення, районний центр Чернігівської області – 63, 91, 126, 128, 165, 169
 Прилуцький повіт, адміністративно-територіальна одиниця Полтавської губернії Російської імперії – 63
 Прилуцький полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорізького – 33, 37, 39, 40, 86
 Прилуцький район – 152
 Путивль, місто, районний центр Сумської області – 26
 Речиця, урочище – 112
 Ріпки, селище, районний центр Чернігівської області – 40
 Ріпкинський район – 153
 Річ Посполита – 27-30, 52, 58, 60
 Родос, острів в Єгейському морі – 22
 Ройська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Чернігівського полку Війська Запорізького – 43, 44
 Роїще, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
 Рокитнянський район (Київська область) – 148
 Ромни, місто Сумської області – 148
 Російська імперія – 7, 68, 72, 76, 88, 112
 Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка (РРФСР) – 109, 114
 Росія – 37, 69, 72, 111
 Рудка, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
 Саксонія – 112
 Санкт-Петербург, місто, обласний центр Російської Федерації – 40, 72, 124
 Седнів, селище Чернігівського району Чернігівської області – 112, 172
 Семенівка, місто, районний центр Чернігівської області – 172
 Семенівський район – 153
 Сибереж, село Ріпкинського району Чернігівської області – 175
 Синявська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Чернігівського полку Війська Запорозького – 43
 Сіверське князівство – 27
 Сіверщина – 24, 27, 30, 40
 Слабин, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
 Слабинська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Чернігівського полку Війська Запорозького – 43
 Смоленськ, місто, обласний центр Російської Федерації – 30
 Смоленщина – 30
 Сновськ, місто, сучасне селище Седнів Чернігівської області – 22
 Сновськ, місто, сучасний Щорс, районний центр Чернігівської області – 116
 Сосниця, селище, районний центр Чернігівської області – 53, 58, 91, 93, 172
 Сосницький повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66
 Сосницький полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 33
 Сосницький район – 153
 Союз радянських соціалістичних республік (СРСР) – 126, 132, 134, 136, 137, 143, 176
 Срібне, селище, районний центр Чернігівської області – 53
 Срібнянський район – 153
 Старий Бихів, місто, районний центр Могильовської області Республіки Білорусь – 50
 Старий Білоус, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
 Стародуб, місто, районний центр Брянської області Російської Федерації – 24, 33, 52, 53, 91, 93
 Стародубський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 114
 Стародубський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 37, 39
 Степанівка, село Менського району Чернігівської області – 77
 Стольне, село Менського району Чернігівської області – 175

Стольненська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Чернігівського полку Війська Запорозького – 43
Сумська область – 119, 148
Сураж, місто, районний центр Брянської області Російської Федерації – 93
Суразький повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 112, 114
Талалаївка, селище, районний центр Чернігівської області – 172
Талалаївка, село Ніжинського району Чернігівської області – 175
Талалаївський район – 153
Таманський півострів – 10
Терехівка, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
Тифліс, місто, сучасна назва Тбілісі (Грузія) – 86
Тмутороканське князівство – 10, 22
Трубчевськ, місто, районний центр Брянської області Російської Федерації – 30
Туреччина – 37
Угорщина – 20, 22
Україна – 7, 8, 88, 111, 122, 124, 134, 137, 138, 140, 144-148, 150, 156, 157, 160, 176
Українська держава – 7, 111, 112
Українська козацька держава (див. Військо Запорозьке)
Українська народна республіка – 7, 102, 104
Українська Радянська Соціалістична Республіка – УРСР (до 30 січня 1937 р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка) – 119, 124, 126, 127, 128, 134, 137, 160
Феськівка, село Менського району Чернігівської області – 49
Харків, місто, обласний центр України – 124
Херсонська губернія, адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії – 72
Хмільниця, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
Хотин, місто, районний центр Чернівецької області – 30
Царське село, палацово-парковий ансамбль у м. Пушкін Російської Федерації – 124
Цецора, село в повіті Ясси в Румунії – 30

Чернігів, місто, обласний центр України – 10, 16-18, 20, 22, 24-27, 30, 37, 38, 40, 50-53, 58, 63, 66, 72, 74, 83, 86, 88, 89, 91, 93, 96-100, 102, 104, 105, 107, 112, 123, 126, 128, 133, 136, 137, 139, 141-143, 162, 164, 168, 176
Чернігівська губернія, адміністративно-територіальна одиниця Російської імперії – 61-66, 73, 76, 79, 83, 87, 91, 101, 102, 114, 116
Чернігівська область – 7, 33, 88, 115, 119, 121, 125, 126, 130, 133, 134, 136, 147, 148, 150, 151, 157, 164, 167
Чернігівська округа, одиниця адміністративного поділу УСРР – 116
Чернігівська сотня адміністративно-територіальна і військова одиниця Чернігівського полку Війська Запорозького – 42, 43
Чернігівське воєводство, адміністративно-територіальна одиниця Речі Посполитої – 26-29
Чернігівське князівство – 10, 20
Чернігівське намісництво – 63
Чернігівський повіт, адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської губернії Російської імперії – 66, 81, 86, 100
Чернігівський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького – 33, 37, 39, 40, 42, 50
Чернігівський район – 153
Чернігівщина – 72
Чернігово-Сіверщина – 7, 8, 10, 12, 20, 23, 26, 27, 29, 30-34, 36, 37, 39, 41, 45, 50-52, 54, 60, 74, 100, 111-114
Швеція – 37
Шестовиця, село Чернігівського району Чернігівської області – 175
Щорський район – 153
Ялівщина, історична місцевість у північно-східній частині міста Чернігова – 87
Ямпільська сотня, адміністративно-територіальна і військова одиниця Ніжинського полку Війська Запорозького – 42

Джерела та література

1. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 58.
2. ДАЧО. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 58. – Арк. 20 зв.
3. ДАЧО. – Ф. 132. – Оп. 1. – Спр. 832. – 203 арк.
4. ДАЧО – Ф. 1785. – Оп. 1. – Спр. 1. – 35 арк.
5. ДАЧО – Ф. 1785. – Оп. 1. – Спр. 1. – 233 арк.
6. ДАЧО. – Ф. Р-1. – Оп. 5. – Спр. 21. – Арк. 65.
7. ДАЧО. – Ф. Р-65. – Оп. 5. – Спр. 94. – Арк. 4, 20.
8. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 57. – Оп. 1. – Кн. 22. – 762 арк.
9. ЦДІАУК. – Ф. 204. – Оп. 2. – Спр. 224. – Арк. 85 – 120.
10. Адміністративно-територіальний поділ Чернігівської області станом на 1 грудня 1961 року. Видання друге. – Чернігів: Чернігівське обласне видавництво, 1961. – 180 с.
11. Арендар Г. Пам'ятки XIV Археологічного з'їзду в зібранні Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського / Г. Арендар // Скарбниця української культури. – 2009. – Вип. 11. – С. 163 – 174.
12. Бойко В. Перше пришестя: встановлення більшовицької влади на Чернігівщині / В. Бойко // Чернігівщина incognita. – Чернігів, КП “Видавництво “Чернігівські обереги”, 2004. – С. 93 – 101.
13. Бойко В.М., Демченко Т.П., Оніщенко О.В. 1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис / В.М. Бойко, Т.П. Демченко, О.В. Оніщенко. – Чернігів: Сіверянська думка, 2003. – 126 с.
14. Воробей Р.Б. Формування та становлення системи місцевих органів державної влади та управління в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття / Р.Б. Воробей. – Чернігів: КП “Видавництво”, 2009. – 354 с.
15. Гавриленко В.О. Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії / В.О. Гавриленко. – К.: Видавництво “Наукова думка”. – 1977. – 168 с.
16. Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної та соціальної історії ранньомодерної України. – К.: Інститут історії України / В. Горобець. – 2010. – 252 с.
17. Горобець С.М. Чернігівщина козацька. Ройська сотня: історія створення, населені пункти, сотенна старшина / С.М. Горобець, І.М. Ситий. – Чернігів: Десна Поліграф, 2012. – 168 с.
18. Грабова Н. Печатки адміністративно-судових установ Лівобережної України XVIII ст. / Н. Грабова // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. Праці історико-філологічної секції. – Львів, 1991. – С. 270 – 291.
19. Дашкевич Я. Гетьманська Україна: полки, полковники, сотні / Я. Дашкевич // Пам'ятки України. – 1990. – № 2. – С. 11 – 13; № 3. – С. 18 – 20.
20. Державний архів Чернігівської області: Путівник. – Чернігів: РВК “Деснянська правда”, 2001. – 600 с.
21. Добриця О.П. Чернігівські князі / О.П. Добриця. – Чернігів: “Видавництво “Десна”, 1992. – 54 с.
22. Додоцький Б. Новгород-Сіверський – європейське місто / Б. Додоцький. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 72 с.
23. Дядиченко В. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – поч. XVIII ст. / В. Дядиченко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1959. – 530 с.
24. Етнографічні щоденники Євгенії Спаської (підготовка до друку Тетяни Діденко, передмова Олександра Морозова) // Ніжинська старовина. – 2006. – Вип. 2(5) – С. 151 – 169.
25. Європейські традиції міського самоврядування в Україні / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; Сіверський інститут регіональних досліджень / [Упорядн.: В.М. Бойко]. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2011. – 84 с.
26. Желіба О.В. Символіка Ніжинського козачого полку / О.В. Желіба // Ніжинська старовина: Вип. 1 (4). – Ніжин, 2005. – С. 61 – 67.
27. Зайцев А.К. Черниговское княжество X–XIII в.: избранные труды / А.К. Зайцев. – М.: Квадрига, 2009. – 226 с.+карты.
28. Заруба В.М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648 – 1782 рр. / В.М. Заруба. – Дніпропетровськ: ПП “Ліра ЛТД”, 2007. – 380 с.

29. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. Черниговская область / [АН УССР. Ин-т истории; гл. редкол.: П.Т. Тронько (пред.) и др.]. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1983. – 816 с.
30. Ісаєнко О. До 170-річчя від дня народження колишнього мера Чернігова, Василя Михайловича Хижнякова (1842 – 1917) / О. Ісаєнко. – Режим доступу: <http://sivertime.com.ua>
31. Історія адміністративно-територіального устрою Чернігово-Сіверщини: Матеріали наук.-практ. конф. / [За ред. С.А. Леп'явка, В.М. Бойка]. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2007. – 180 с.
32. Історія держави і права України: Підручник / [за ред. А.С. Чайковського]. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
33. Історія державної служби в Україні: у 5 т. / [О.Г. Аркуша, О.В. Бойко, Є.І. Бородін та ін.]. – К.: Ніка-Центр. – 2009. – Т.1. – 544 с.; Т.ІІ. – 512 с.
34. Казіміров Д. Козацька старшина Менської сотні удругій половині XVII – XVIII ст. / Д.Казіміров // Гілея. – 2011. – Вип. 52. – С. 267 – 276.
35. Киричук В.В., Тимцуник В.І. Історія державного управління в Україні / В.В. Киричук, В.І. Тимцуник. – К., 2001. – 244 с.
36. Кондратьєв І.В. Любецька волость наприкінці XV – на початку XVI ст. / І.В. Кондратьєв // Сіверянський літопис. – 2006. – №6. – С.27 – 37.
37. Короткова К.Ф. Печатки виконавчих комітетів Чернігівщини (1917 – 1923 рр.) / К.Ф.Короткова // Історичні джерела та їх використання. – К., 1972. – Вип. 7. – С. 133 – 138.
38. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917 – 1920 рр. / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К., 1997. – 208 с.
39. Кривошея В.В. Урядова старшина Гетьманщини. Енциклопедія / В.В. Кривошея. – К.: СтилоС, 2010. – 792 с.
40. Кривошея В.В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. / В.В. Кривошея. – К.: ДП “НВЦ “Пріоритети”, 2012. – Т. I. – 516 с.; Т. II. – 508 с.
41. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618 – 1648) / П. Кулаковський. – К.: Темпора, 2006. – 496 с.
42. Кулик В. Ніжинська міська управа / В. Кулик // Орієнтир. – 2002. – №2. – С. 38.
43. Леп'явко С.А. Чернігів. Історія міста / С.А. Леп'явко. – К.: Темпора, 2012. – 412 с.
44. Присяга Чернігівського полку 1718 року / [упоряд. та вступ І. Ситий, С. Горобець, передмова І. Кривошея]. – Чернігів: Десна Поліграф, 2011. – 344 с.
45. Рахно О.Я. Чернігівські земці (історико-біографічні нариси) / О.Я. Рахно. – Чернігів: КП “Видавництво “Чернігівські обереги”, 2009. – 352 с.
46. Румянцева В.В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма / В.В. Румянцева. – К.: Наукова думка, 1986. – 126 с.
47. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII вв. / Б.А. Рыбаков. – М.: Издательство “Наука”, 1982. – 592 с.
48. Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського / О. Русина. – К., 1998. – 244 с.
49. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжин – європейське місто / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко / Сіверський інститут регіональних досліджень; [Ред.: В.М. Бойко, Л.А. Чабак]. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. – 72 с.
50. Самойленко Г.В. Ніжине мій... /Г.В. Самойленко. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 132 с.
51. Сергєєва С.М. Періодичні видання Чернігова 1917 – 1918 років як джерело вивчення історії Української революції на Чернігівщині. Тематичний покажчик публікацій краєзнавчого характеру (за матеріалами музейного зібрання) / С.М. Сергєєва // Скарбниця української культури. – 2010. – Вип. 12. – С. 50 – 78.
52. Сергєєва С.М. Чернігівщина у 1919 р. / С.М. Сергєєва // Скарбниця української культури. – Чернігів, 2006. – Вип. 7. – С. 3 – 22.
53. Сергєєва С.М. Чернігівщина часів Української Народної Республіки (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.) / С.М. Сергєєва // Скарбниця української культури. – Чернігів, 2004. – Вип.4. – С. 47 – 62.
54. Ситий І. Адміністративні печатки Гетьманщини / І. Ситий // Знак. – 2009. – Число 47. – С. 2-3.

55. Ситий І. Адміністративні, судові та церковні печатки XVII – XVIII ст. (за матеріалами Державного архіву Чернігівської області) / І. Ситий // Сіверянський архів: збірник наукових праць / [редкол.: В.О. Дятлов та ін.]. – Чернігів, 2009. – Вип. 3. – С. 32-41.

56. Ситий І. З практики сотницького уряду / І. Ситий // Сіверянський літопис. – 2009. – № 1. – С. 11 – 19.

57. Ситий І. Печатки дворянських зібрань Лівобережної та Слобідської України. Каталог / І. Ситий // Скарбниця української культури. – 2010. – Вип. 12. – С. 30 – 37.

58. Ситий І. Печатки Святослава Ярославича / І. Ситий // Скарбниця української культури. – 2011. – Вип. 13. – С. 103 – 104.

59. Ситий І. Печатки сотенної старшини, товаришів та канцеляристів / І. Ситий // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць та спогадів. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – Число 4. – Частина 1. – С. 214 – 260.

60. Студьонова Л.В. Чернігівські князі, полковники, губернатори / Л.В. Студьонова / [Ред. О.В. Ткаченко]. – Чернігів: РВК “Деснянська правда” 1998. – 148 с.

61. Ткачук А., Агранофф Р., Браун Т. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід / А. Ткачук, Р. Агранофф, Т. Браун. – К.: “Видавництво “Заповіт”, 1997. – 188 с.

62. Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах. Друге видання, доповнене і доопрацьоване / [керівник проекту, автор-упорядник художник, фотограф, мистецтвознавець В. Недяк] – К.: Видавництво “Емма”, 2007. – 1216 с.

63. Українське козацтво. Мала енциклопедія / 2 вид. доопр. і доповн. – К.: Генеза; Запоріжжя: Прем’єр, 2006. – 672 с.

64. Універсали Івана Мазепи (1687 – 1709) / [упоряд. І. Бутич]. – К.-Львів, 2002. – Ч. I. – 800 с.

65. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687) / [упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко]. – К.-Львів, 2004. – 1088 с.

66. Чернігівській губернії – 210 років. Збірник документів і матеріалів / [відп. ред. Р.Б. Воробей; упорядники Р.Б. Воробей, І.І. Гаврись, І.М. Рябчук]. – Чернігів: Десна Поліграф, 2012. – 384 с.

67. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / [за ред. А.В. Кудрицького]. – К.: Українська радянська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. – 1006 с.

68. Чумак Т.В., Шара Л.М. Козелець – європейське місто / Т.В. Чумак, Л.М. Шара / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; [Ред. кол.: В.М. Бойко (голова ред.) та ін.]. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 56 с.

69. Шара Л.М. Чернігівська міська дума (70 – 90-і роки XIX ст.) / Л.М. Шара. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М. 2010. – 224 с.

70. Швидько Г.К. Органи міського самоуправління Гетьманщини та особливості документації їх канцелярій / Г.К. Швидько // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Тандем-У, 1999. – Вип. VII. – С. 19 – 21.

Про авторів

Бойко Володимир Миколайович (1968 р. н.) – кандидат історичних наук (1997), директор Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. Закінчив історичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (1993), аспірантуру Інституту історії України НАН України (1996). Сфера наукових інтересів – діяльність органів місцевого самоврядування доби Української революції 1917–1921 рр., сфера службових обов’язків – сучасна система місцевих органів влади в Україні. Заступник голови Вченої ради ГО "Сіверський інститут регіональних досліджень", один із постійних авторів газети "День".

Казіміров Дмитро Вікторович (1985 р. н.) – кандидат історичних наук (2012), спеціаліст Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. Закінчив історичний факультет (2008 р.) та аспірантуру (2011 р.) Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. Наукові інтереси – історія сотенних структур Української козацької держави середини XVII – XVIII ст.

Лепякко Сергій Анатолійович (1960 р. н.) – доктор історичних наук (2000), професор, професор кафедри історії України та політології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, провідний науковий співробітник Українського інституту національної пам’яті, директор ГО "Сіверський інститут регіональних досліджень". Закінчив Львівський державний університет ім. Івана Франка (1984), аспірантуру (1991) та докторантуру (1998) Інституту історії України НАН України. Сфера наукових інтересів – історія українського козацтва, історія міжнародних відносин, військова історія, історія Чернігова.

Наукове видання

Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С.

ВЛАДНІ ІНСТИТУЦІЇ ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНИ: ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ

Редактор.: Зіневич Л.В.

Комп'ют. наб. та верстка: Литвиненко Ю.І.

Коректор: Пильник О.М.

Підписано до друку 27.06.2014

Формат 60x90/8. Папір офсетний. Гарнітура PragmaticaC.

Ум. друк. арк. 24.0 Обл.-вид. арк. 24.0 Ум.фарб.відб.96.0

Тираж 1000. Зам. № 15072

Комунальний заклад “Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій”
(офіційна скорочена назва – Сіверський центр післядипломної освіти)
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4438 від 13.11.2012.

1400, м. Чернігів, просп. Миру, 43

Тел. (0462) 774-312 Факс (0462) 676-052

Електронна пошта: chcppk@gmail.com

Інтернет: <http://cppk.cg.gov.ua>

<http://siver.pp.ua>

Віддруковано на базі ПАТ Поліграфічно-видавничий комплекс “Десна”

14000, м. Чернігів, пр-т Перемоги, 62.

Свідоцтво Серія ДК № 4292 від 02.04.2012 р.